KAPİTALİZM VE ŞİZOFRENİ 1

GÖÇEBEBİLİMİ İNCELEMESİ: SAVAŞ MAKİNASI

GILLES DELEUZE FELIX GUATTARI

ARAŞTIRMA DİZİSİ
BAĞLAM

KAPİTALİZM VE ŞİZOFRENİ 1

BİN YAYLA

GÖÇEBEBİLİMİ İNCELEMESİ: SAVAŞ MAKİNASI

GILLES DELEUZE FELIX GUATTARI

Türkçesi : **Ali Akay**

BAĞLAM

Bağlam Yayınları / 29
İnceleme - Araştırma / 9
Birinci Basım : Temmuz 1990

İSBN : 975 - 7696 - 10 - 2
975 - 7696 - 11 - 0

Capitalisme et Schizoprénie
Mille Plateaux'dan
'Traité de Nomadologie' adlı
bölümün çevirisi.
(Edition de Minuit, 1980)

Kapak : Siyah Kalem, **Göçebe Kampı**'ndan detay

Dizgi : Ayyıldız Matbaası

Baskı : Erenler Matbaası

BAĞLAM YAYINCILIK

Ankara Cd. 13/1
34410 Cağaloğlu - İST.
Tel : 513 59 68

ÇEVİRENİN ÖNSÖZÜ

Gilles Deleuze'ün, Félix Guattari ile yaptığı **Kapitalizm ve Şizofreni** çalışmasının bir bölümünü Türkçeye çevirmek istedik. Deleuze'ün göçebe zihniyetinin, örneklerle sunulduğu bu çalışmada, devletlerle savaş makinası arasındaki ilişki gösterilmiştir. Savaş makinası adının belirttiği gibi savaşı değil, «savaşmamayı» içerir. Önemli gibi duran savaş makinasının merkezkaç kuvveti ve hız ile olan ilişkisidir: «Ağırlık merkezi, **gravitas**, devletin tözüdür.» Bu devletin hızı bilmediğinden dolayı değil, ama onun hareketin en hızlısının pürtüklü olan bu mekanda bir noktadan başka bir noktaya giderek, görece bir «deri değiştirmesi» karakteri haline gelmek için, kaygan mekanı işgal eden devingenin saltık durumunda olmaktan çıkmasına ihtiyacı olduğundandır.» **Celeritas** savaş makinasının kaygan mekanı katetmesidir. Devletlerin ise pürtüklü mekanlar kurdukları doğrudur.

Deleuze ve Guattari için kaygan mekan go oyunudur. Taşlar arasında bir hiyerarşi yoktur. Halbuki satranç oyununda her piyonun yeri ve oyun biçimi belli olduğu gibi, vezirin, atın yönleri de önceden belirlenmiştir.

Devletler savaş makinasının dışarısındadır ve savaş makinasını kendilerine çekerler. Ondan bir ordu, polis, asker, işçi oluşturmaya çalışırlar.

Göçebebilimi adını verdikleri bilim göçebelerin buluşudur ve devletler bunları kullanmışlardır. Tıpkı göçebe düşünürleri olan bilim adamlarının devlet memuru konumuna indirilip devletin amaçları için çalıştırılmaları gibi bir şeydir bu: «İş gücünü yerleşikleştirmek, saptamak, iş akımının devinimini kurallaştırmak, ona kanal ve su yolları ayırmak, örgüt anlamında loncalar oluşturmak ve gerisi için, zoraki, emek gücünü çağırmak bu yerlerde (angarya) veya yoksulların içinden (yardımseverlik atölyelerinde) işe almak - bu daima bedenin göçebeliğini ve çete serserilerini yenmeyi kendine hedef edinen devletin ilk işlerinden biri olmuştur.»

Deleuze ve Guattari devletlerin «ideolojileriyle karıştırılmaması gereken nooloji'yi sunarlar. Nooloji düşüncenin imgesine verilen addır. Düşüncenin tarihî olarak araştırılmasıdır. Nooloji'nin hızı ve çabukluğuna karşı ideoloji ağır ve merkezîdir. Düşünürler arasından en hareketlilerinden Nietzsche karşı düşüncelerini sunan filozoftur.

Deleuze ve Guattari'nin ilk olarak 1972'de yayımlanan **L'Anti-Oedipe** (Anti-Oidipus) kitabı, 1968 sonrasının Marx, Freud ikilisinin (Marcuse) yeniden düzenlenmesi olmuştur. Ama Deleuze bu kitapta ne Marx'ı Marx, ne de Freud'ü Freud olarak ele alır. Aralarına bir göçebe düşünürü katar: Nietzsche. Marx ve Freud, Nietzsche'nin bakış açısından okunmaya girişilir. Ve zaten Guattari, Lacan ile kopan psikanalistlerden biridir, Deleuze ise 1962'den beri Nietzsche'ci bir düşünürdür (G. Deleuze, **Nietzsche et la philosophie**, P.U.F., Paris 1962).

Yaptığımız çeviri, birinci cildinin adı **Anti-Oidipus** olan **Kapitalizm ve Şizofreni**'nin ikinci cildi olan **Mille Plateaux** (Bin yayla) kitabından bir bölümü içerir: Göçebebilimi incelemesi.

Kapitalizm ve Şizofreni arasındaki bağ şudur: Psikanaliz de Kapitalizm de bunalımların sistemidir. Bunalımlar sayesinde yaşarlar. Lucrèce'in demiş olduğu gibi, «İktidarların hastalıklı kişilere ihtiyaçları vardır ki, bunlar hastalıklarını sağlıklı kişilere geçirebilsinler» söylemi Kapitalizm için de Psikanaliz için de geçerlidir. Yani Kapitalizm bunalımları ve çelişkileri sonucu yıkılacaktır tezi burada bir duvara toslar (kâr yüzdelerinin düşüş eğilimi). Asla kimse çelişkiden ölmedi. Deleuze ve Guattari için kapitalizm çelişkilerinden yıkılmaz, tersine çelişki ve bunalımları sayesinde kendini yeniler ve aşar. Bunalımlar sayesinde yaşamını sürdürür. Tıpkı psikanalizin de bunalımlı insanlara gereksinimi olması gibidir bu. Sistemin dışında kalan ise şizofrenidir.

Deleuze ve Guattari «Göçebebilmi incelemesi» bölümünde göçebebilminin evrimsel olmadığını, epistemolojik olarak (Clastres) gösterirler. Bu Kuhn'un **paradigmaları** veya Foucault'nun **episteme**'sine benzetilebilir. Aralarında hiyerarşi yoktur, ne de evrimsellik vardır .Clastres'dan yola çıkarak devletin savaş makinasının dışında olduğu epistemolojik olarak gösterilir. «Savaş makinası göçebelerin buluşudur» ve askeri kurumlardan farklıdır. Bu tarihî olarak sorunlaştırılır ve incelenir. Savaş makinası bir göçebe varlığını gerektirir ve göçebelerin numarasal bir örgütlenme biçimi vardır. Sayılayıcı sayı göçebelerin örgütlenme biçimidir. Bu fethedilen kaygan mekanın doğasından kaynaklanır. Böylece «sayı özne haline gelir.» «Sayı ne hesaplama, ne de ölçme aracıdır, o bir yer değiştirme aracıdır. Devletlerin geometrileri vardır. Bu geometri kulelerle, kalelerle pürtüklü

mekanı ortaya çıkarır. Onlar, yüzler ve binler sisteminin, onbaşı, yüzbaşı, binbaşısı göçebelerin buluşudur.» Bozkırlarda Cengiz Han kendi büyük bileşimini oluşturduğu zaman, soydaşlarını numaralayarak örgütler ve soydaş grubun savaşçıları şifrelerle ve şeflere tabii tutulurlar (onluklar, yüzlükler, binlikler). Devletin sayıları, sayılayıcı sayı değildir; onların ritimleri resmi geçit ritimleridir. Göçebebiliminin yersiz-yurdsuzlaşmalarının eylemine karşı devletlerin yerineyurduna sokma, kodlama mekanizmaları vardır.

En özgün, çağdaş filozoflardan biri olarak tanınan G. Deleuze'ün Türk diline aktarılmasında bazı zorluklar ortaya çıkmaktadır. Foucault gibi Deleuze ve Guattari de dilbiliminin ve sözdiziminin baskıcı etkisinden uzaklaşan «şizofrenik» bir yazıyı ortaya atarlar: çünkü şizofrenler kapitalist sistemin dışında duran ve sisteme boyun eğmeyenlerdir; buradan şizofrenlerin devrimci oldukları gibi bir şey algılanmamalıdır, çünkü onlar da belirli çizgileri izleyebilirler. Şizofrenlerin göçebebilimi ve kaygan mekanlarla bağları, yaratıcı olduklarında ortaya çıkabilecektir.

Ayrıca Deleuze'ün dostu, F. Châtelet'nin anısına 1987'de Collège International de Philosophie'de yaptığı konuşmanın metni de bu yıl (1988) Minuit Yayınlarınca yayımlandı. Bu metnin Türkçesini de ortaya çıkarıp, göçebebilimiyle birleştirdik. Çünkü bu kadar kısa ve özgün bir metnin tek başına yayınlanma zorluğu başgösterecekti. Böylece yukarıdaki metinle göçebebiliminin ilgisini de göstermek istedik. İki metin de aynı düşüncenin **(Tekil düşüncenin)** yansıtılmasıdır. Ve ikisi de göçebe düşüncesinin fikridir. Chatelet de Deleuze ile aynı Üniversitede derslerini verdi ve Foucault ile birlikte Paris VIII Vincennes Üniversitesinin Felsefe bölümünün kuruluşunda ön planda rol aldı. Foucault'nun daha sonra Paris VIII'i bırakmasına karşın Deleuze ve Châtelet bu Üniversiteyi hiç bir zaman terk etmediler (*).

Ali Akay,
Paris, 27 Kasım 1988

(*) Bu üniversitenin tarihinde bir yıkım ve bir göç söz konusudur. İlk olarak 1968 sonrası Vincennes Ormanlarında kurulan üniversite 1980 yılında Paris Belediye Başkanı J. Chirac'ın arzusuyla belediyenin alanı olarak hukukî bir konuma sahip olduğundan, buldozerlerle ve balyoz darbeleriyle bir kaç saatte yıkıldı. Üniversite Saint-Denis banliyösüne göç etmek zorunda kaldı. Bu «uzun yürüyüş» üniversitenin konumunu ve ismini de değiştirdi. Buna rağmen eski Vincennes'liler hâlâ ona Saint-Denis'deki Vincennes Üniversitesi adını vermekteler.

Kapakta niçin 'Siyah Kalem'?

Deleuze ve Guattari'nin ortak olarak yazdıkları kitaplarda önemli olan 'yazar'ın ortadan kaldırılması, anonimanın ön plana çıkmasıdır. Kimin neyi yazdığı belli olmadan, özne, yazar olmadan, birey olmadan bir «öznelsellik sürecine» girebilmek, bu işte M.Ş. İpşiroğlu'nun «Siyah Kalem ressamları» adını verdiği «kimliği belli olmayan» bir sanatçılar grubunu belirtmesinden gelmektedir. Göçebe kampının göçebebilimiyle bir münasebeti olduğu kadar, «Siyah Kalem ressamlarının» anonimliği de Deleuze ve Guattari'nin düşüncesine tam oturmaktadır. Deleuze ve Guattari'nin kendilerine 'üstâd' diyemeyecekleri, her türlü iktidardan kaçmaları gibi siyah kalemlerin de «kendilerine 'üstâd' diyecekleri düşünülemez.» (1) «Üstâd Mehmet Siyah Kalem» adının da «bu eserleri yapanın imzasını» taşımaktan çok, «tek bir ustanın eserleri olmadığını» da belirtir İpşiroğlu. Deleuze ve Guattari de Proust'un «anlatan kişi» olarak yazarlıktan kurtulduğunu belirtirler; Proust'un kitabında da, zaman unsuru önemliyse, bu, her gerçeğin aslında bir zaman gerçeği olmasından dolayıdır. İşte burada Proust "filozofi ile bir ilişkiye girer." (2)

Yazının bir hızı olduğu gibi dilbiliminin ve sözdiziminin bir ideolojisi vardır. Önemli olan dili bozmak, «dili mayınlamak», «kendi dilinde yabancı olmaksa», biz de Türkçemizin bozukluğunun ya da «mahvolmuşluğunun» tartışmalarına girmektense, hızlı bir şekilde dilimizi katedip, ondan yabancı bir dil oluşturmaya çalıştığımızda ancak dilin altında, onun aşkınlığı altında ezilmeden kendi içkinlik planlarımızı oluşturabiliriz.

Ali Akay

---

(1) M.Ş. İpşiroğlu, **İslamda Resim**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Sanat dizisi: 14, 1973, s. 63.

(2) G. Deleuze, **Proust et les signes** P.U.F. 1964, s. 115, **Araştırma, yani Geçmiş Zaman Peşinde.**

Chatelet'nin anısına :

Perikles'den Verdi'ye François Châtelet'nin felsefesi. (*)

G. Deleuze

Châtelet daima kendini bir usçu olarak tanımlamıştır, ama hangi usçuluk? Marx'a, Hegel'e ve Platon'a başvururdurur. Her şeyden önce, ve buna rağmen Châtelet Aristo'cudur. Öyleyse onu bir Aziz Thomas'dan ayıran nedir? Şüphesiz tanrıyı itme biçimi, ve her türlü aşkınlık. Bütün aşkınlıklar, öbür dünyaya duyulan bütün inançlar, o bunlara «işe burnunu sokanlar» adını verir. Ondan daha önce böyle sakin bir tanrıtanımaz olmadı, tabii ki Nietzsche hariç. Sakin tanrıtanımazlıktan, Tanrı'nın bir sorun olmamasını, Tanrı'nın varlığını veya, hatta onun ölümünün sorun olmadığını sanmayalım, tersine kazanılmış koşulların hakiki sorunları doğurduğunu anlayalım. Bundan başka alçak gönüllülük yoktur. Asla felsefe böyle salt içkin bir alana daha kuvvetle yerleşmedi.

Bizim felsefe jargonumuzda, her türlü açıklamanın kaynağı ve üstün bir gerçek olarak konulan bir il-

(*) Bu metin F. Châtelet'nin anısına yapılan bir kollokyumu kapatan konuşmanın metnidir. (Ç.N.).

keye aşkmlık deriz. Sözcük hoş ve gündelik. Başkasının işine burnunu sokanlar, küçük veya büyük bir grubun liderinden Amerika Birleşik Devletleri'nin Cumhurbaşkanına kadar, psikiyatristten genel müdüre kadar, bunlar aşkınlık darbeleriyle işgörürler, tıpkı bir sokak şarapçısının kırmızı şarap darbeleriyle iş görmesi gibi bir şey. Ortaçağ Tanrı'sı derin bilimsel başlığından ve gücünden bir şey kaybetmeden dağıldı: Bilim, İşçi sınıfı, vatan, ilerleme, sağlık, emniyet, demokrasi, sosyalizm - liste çok uzayabilir. Bunlar hep o Tanrı'dan arta kalanlardır. Bu aşkınlıklar onun yerini aldılar. (Orada hâlihazırda beklediğini söylemek yeterlidir). Onlar mahvetme ve örgütleme görevlerini çiğ bir vahşetle yürütürler (**Les années de démolition**, s. 263) (F. Châtelet'nin yıkım yılları kitabı).

İçkinlik, içkinlik alanı, **Eylem-Kuvvet** ilişkisinde belirir. Bu iki kavram yalnızca beraber varolabilirler, birbirlerinden ayrılamazlar. Châtelet, işte bu nedenden dolayı Aristo'cudur. Ve öncelikle kuvvet için bir hayranlık duyar: İnsan kuvvetlidir, İnsan maddedir...

«Politik iktidar beni kesinlikle çekmemiştir. Karşıiktidar iktidarın karşısı, benim gözümde tuzaktır. Beni ilgilendiren kuvvettir, iktidarı da iktidar yapan zaten budur. Halbuki kuvvet, kesinlikle söylemek gerekirse, her birisidir. Yapabildiğimi yapmaktan - «haber aldığım» burada ve burada kuvvetin kapılması mekanizmalarını anlamak ve maskesini indirmek için, kuvvetimi belli etmekten haz duyarım. Belki de kuvvet tadımı geliştirmek, bunu benim için de canlı kılmak ve etrafımda bir kuvveti uyandırmak ve uyanık tutmak için. Kuvvet, buna özgürlük de denir.» (**Chronique des idées perdues**, s. 218) (F. Châtelet, Kaybolan Yılların Güncesi).

Nasıl eyleme geçmek ve bu kuvvetin eylemi hangisidir? Eylem akıldır. Anlayalım ki, akıl bir yeti değildir, ama bir süreçtir ve bir maddeyi biçimlendirmeyi veya kuvveti güçlendirmeyi içerir. Aklın bir çoğulluğu vardır; çünkü maddeyi düşünmek için hiç bir motifimiz yoktur, ne de tek olan eylemimiz vardır. Herhangi bir çoklukta, bir bütünde, her seferinde belli bir maddede insani ilişkileri kurduğumuzda bir usçuluk süreci yaratır ve tanımlarız. Eylemin kendisi, ilişki olarak daima siyasîdir. Bu sitede olabilir, ama benim içimde, başka gruplarda, küçük gruplarda da olabilir, sadece benim içimde de. Psikoloji veya tek kabul edilebilinen psikoloji bir siyasettir, çünkü kendimle insanî ilişkiler, her zaman, lâzımdır. Psikoloji değil, ben'in bir siyaseti vardır. Metafizik değil, varlığın siyaseti vardır. Bilim değil maddenin siyaseti, çünkü insanın kendisi maddeyle doludur. Hatta hastalık bile, yenilemediği vakit, «yönetilmesi» gereken bir şeydir ve zorunlu olarak insanî ilişkileri buna yerleştirmek lâzımdır. Ya da sesli bir madde : Gam veya bir gam (müzikte) bu madde öyle ki, kuvvetini güncelleştirsin ve kendisi insanî olsun diye, insanî ilişkileri içeren bir usçuluk sürecidir. Marx bu anlamda duyu organlarını çözümlemekteydi ve onlarca insan-doğa içkinliğini göstermekteydi : kulak, sesli nesne müzikal olduğu zaman insanileşir. Kılgıları ve kılgıyı, insanın eylemini veya oluşunu içeren birçok usçuluk sürecinin bütünüdür bu. Bu açıdan bir jenerik veya tarihî bakış açısınca, bir insanî bütünlük var mı yok mu bilemiyoruz.

Salt bir kuvvetin, eylemden ayrı olduğu bizi hayran bırakacak insanî bir madde var mıdır? Bizde, bunun tersi olmadan, özgürlük olamaz : Demin Châtelet «kopma»dan bahsetmekteydi. Herhalde, bu, kuvvetin kapalı bir eylemi, onu gerçekleştirmeye kâbil olan ey-

leme karşıt olmalı. Aklın tersi olmaktan çok onun bir «öbüryüzü», bir kısıtlama, bir yabancılaşma, ama insanî ilişki yokmuşcasına sanki, insanî ilişkinin kendisine içkin veya içeriden bir ilişki, insana ait bir insansızlık : İnsanın insanı yenmeye veya insana yenilmeye çalıştığı bir güç olan özgürlük. Kuvvet pathos'tur, yani edilgenliktir, algılamadır, ama algılama öncelikle darbe alma, darbe vurma kuvvetidir : tuhaf bir dayanıklılık. Şüphesiz her seferinde efendilerin eylemi olan hakimiyet sistemlerinin tarihi yapılabilir; ama bu yedikleri tekmeler adına tekme atmak iştahı olmadan bir hiçtir. Spinoza'nın söylemiş olduğu gibi insanlar sanki özgürlük için mücadele edermişcesine hizmetkârlıkları için mücadele etmektedirler. Öyle ki, tekme atılsın veya yenilsin, iktidar insanın doğal varlığının edilgenliği olmadan insanın sosyal varlığının eylemi olamaz. Châtelet'nin Claude Simon'da izlerini bulduğu toprak ve savaş bütünlüğü. Yahut Marksizm ki, o asla tarihî insanın eylemini, onun çifti olmadan doğal varlığın edilgenliğinden ayırmamıştır :

«Akıl ve ussuzluğu, bu Marx'ın temasının kendisi olduğu gibi, bizimkidir de... İnsanlığın toprağına bağlı, effektif edilgenliğin eleştirisinin bilimi olmak ister. İnsan ölümlü olduğu için ölmez (yalancı olduğundan dolayı da yalan söylemez) ne de «sevgi» olduğu için aşık olur : İnsan ölür, çünkü hayvan yerine konulur; çünkü öldürülür. Tarihî materyalizm bu olguları bize anımsatır ve Marx **Kapital**'de belli bir dönemde -ayrıca çok belirgin bir dönemde- edilgenliğin olgusunu veren bir dönemde yönden çözümleme mekanizmalarını sağlayan yöntemin belli ana hatlarını ortaya çıkarmıştır» **(Questions, Objections**, s. 115) (F. Châtelet, Soru ve İtirazlar).

Châtelet'de daimi olarak, en azından dünyanın bir ümitsizliği için, müthiş nezaket dolu **Pathos'a** ait değerler yok mudur? Eğer insanlar kendi aralarında birbirlerini yıkıma uğratıyorlarsa, belki de kendi kendisinin kuyusunu kazmak yeğlenebilir; hem de romanesk ve hatta güzel koşullarda. Fitzgerald «Tüm yaşam tabiî ki bir yıkım sürecidir» diyordu. Bu «tabiî ki» bir içkinlik belirtisidir: İnsanın kendisinin insanlık dışı olan bir ilişkisi. Châtelet'nin tek romanı olan 'Yıkım Yılları' **(Les années de démolition)** Fitzgeraldiyan bir ilhâma, felâketin bir zerafetine eşlik eder. Ölünse bile, müzik gibi muhteşem bir öğede ölümün denemesini, arzunun yerine, yatırıma koymak niye yapılmasın? Bu psikanalizin değil, ama siyasetin uğraşıdır. Bir kimseyi veya bir topluluğu katedebilen bu yıkım vektörünü kayda almak gerekir, Atina veya Perikles. **Perikles,** Châtelet'nin ilk kitabı olmuştur. Châtelet'ye göre Perikles bir kahramanın veya büyük bir adamın imgesi olarak kalmıştır : «Edilgenliğinde» bile, veya demokrasinin yokolması olan Perikles'in kaybında ve hatta bu şüphe verici vektörü takip ettiğinde bile...

Pathos'un ikinci bir değeri daha vardır, nezaket. Başından beri aklın bir eyleminin başlangıcı, insanlar arası ilişkilerin bir eskizi olan gerçekte olan Yunan nezaketi. İnsan ilişkileri bir ölçüyle, siteyi değerlendiren mekanın örgütüyle başlar, insanlar arasındaki geometrik olan, hiyerarşik olmayan tam bir mesafenin kurulması sanatı, darbe vurmamak veya almamak için, ne çok yakın ne de çok uzak olmak. İnsanların birbirleriyle karşılaşmalarından bir rit, işin içinde biraz şizofreni de olsa bir içkinlik riti yapmak. Vernant'ın ve Genet'nin bize hatırlatmış oldukları, Eski Yunanlıların bize öğretmiş oldukları gibi, kurulu bir merkeze çivilenip kalmamak ve özgür insanlarca gerçek-

leştirilen değiş tokuş edilebilen ve simetrik ilişkiler kimilerini örgütleyebilmek için insanın kendisiyle birlikte bir merkezî taşıyabilme kabiliyetine sahip olmak. Belki de dünyanın ümitsiz durumundan kurtulmanın yeterli yolu budur: Gitgide nazik insan sayısı azalmaktadır, halbuki en az iki nazik insan lâzımdır ki bir ilişki kurulabilsin. F. Châtelet'nin aşırı nezaketi de pathos'un üçüncü bir değeri için bir maskeydi ve buna sıcak bir iyi dileklilik adı verilebilir. Buna rağmen, hatta bu değer, bu kalite Châtelet'ye atfedilse bile, bu ad da uygun değildir : Ama bir kalite veya bir değerden çok buna düşüncenin düzenlenmesi, eylemi denilebilir. Bu şunu içerir : Birinin kendinde veya kendisinin dışında, usçuluk sürecini yerleştirmeye nasıl kabil olacağını bilmemek. Şüphesiz neye ihtiyacı vardır, yıkımdan çıkmak için hangi yönteme başvurmalıdır? Büyük bir ihtimalle hepimiz bir yıkım süreci içinde doğuyoruz, ama hiç bir şansı kaçırmamalıyız. Mutlak akıl diye bir şey veya tamamen bir usçuluk yoktur. Kişilere gruplara, dönemlere, yerlere göre çok değişik, ayrışık usçuluk süreçleri vardır. Bunlar ölü doğmakta, kaymakta, çıkmazlara saplanmaktadırlar, ama başka yerlerde yeniden ortaya çıkarlar ve buralarda yeni ölçülerle, yeni ritimlerle ve tavırlarla işlerler. Usçuluk süreçlerinin çokluğu gerek epistemolojik (Koyré, Bachelard, Canguilhem) gerekse sosyo-politik (Max Weber) çözümlemelerin nesnesi oldular. Ve Foucault son kitaplarında bu çokluğu yeni bir etik projesini oluşturacak olan insan ilişkilerinin çözümlemesine doğru yönlendirdi. Foucault, buna «öznelsellik süreçleri» adını vermekteydi: İnsan kendi kendisiyle kurduğu ilişkilerde yabancılaşma veya özgürleşme konumlarında duran bir aklın tarihî kırıklığını, yol değiştirmelerini, sapmalarını gösteriyordu. Ve bunun için daimî bir ak-

lın mucizesini, her türlü sefil mucizeyi bulmak için değil, ama sadece başkalarının bambaşka tarzlarda ve koşullarda onları izleyecekleri bir sürü usçulaşma süreçlerinin belki de birincisini oluşturan diagnostiği yapmak için, Foucault eski Yunanlılara kadar uzanmak zorunda kaldı. Foucault, Yunan sitesini yeni bir mekanın örgütlemesi olarak değil, ama özgür insanlar veya vatandaşlar arası rakip olarak tanımlanabilecek insanî ilişkiler olarak belirtiyordu (siyasette olduğu gibi, sevgide, jimnastikte, hukukta...) : Bir öznelselliğin ve usçuluğun uzantısında özgür insan, kendi kendini, ancak ilkede, yönetmeye kabil olduğu zaman diğerlerini yönetmeye kabildir. Kurucu eylem olarak niteleyemeyeceğimiz, ama kırık bir zincirde tekil bir olay olarak sunabileceğimiz tamamen Yunanlı eylemi veya sürü budur. Ve şüphesiz Châtelet kendi hesabına bu nedenden dolayı Yunan sitesinden yola çıkmakta ve burada bir çıkış noktası bulmaktaydı. Böylece Foucault ile çakıştı. Adalet fikri Châtelet'ye Yunan sitesini tanımlatıyordu, sadece diğer kavramlarla olan ayrımında değil, (papaz, imparatorluk memuru) ama buna ait olan uslaşma sürecinde ortaya çıkan ve bunlara bağlı olduğunda da (örneğin şans oyunları). Şans oyunları nasıl bir akıl eyleminde alındı, kimse bunu Châtelet'den iyi göstermedi. Châtelet için de uslaşma tarihî ve siyasî bir süreçtir ve Atina'da ilk olarak başgösterdiği gibi kaybını da, yokoluşunu da tanımıştır; Perikles'den ayrılan olaylar başka süreçlerde, başka şekilde olay haline gelmişlerdir. Atina ebedî bir aklın olayı değil, ama geçici bir usçuluk sürecinin tekil bir olayı olmakla daha büyük bir paralellik kazanmıştır.

Hukukî olarak tek ve evrensel bir akıl olarak düşündüğümüzde Châtelet'nin «burnunu sokmak» adını verdiği metafizik bir nezaketsizliğe düşeriz. Bunun teş-

hisini Platon da yapmıştır; ama akılda sadece ve sadece insanî bir yeti, insanın sonunun bir yetisini bulduğumuzda hâlâ teolojik bir aşkınlık içindeyizdir. Süreçlerin çokluğu yerine sanki şiddet söylemin içinde yuvasını kurup, ona bir sürü yönlendirme yaparmış gibi şiddete karşı duran söylemin ikiliğini dikeriz. Châtelet uzun süre Eric Weil'in derin etkisiyle, Hegel'ci ve Platon'cu bir modeli takib ederek, söylem ve şiddet karşıtlığına inandı. Ama kendinin bulduğu, tersine insana has bir insanlık dışılığın konuşulduğu söylem oldu : Kendi usçuluk sürecinde, bu süreci ortaya koymak söyleme aittir ve bu bazı motiflerin etkisi sadece bir oluşumda ve bazı olayların yararına mümkündür. Tarihin doğuşu **(Naissance de l'histoire)**, onun önemini yapan Châtelet'nin Platon ve Hegel'den çok Tüsidid'e yakın bir **logos**'un veya söylemin imgesini kurmasıdır. Ve ikisini de evrensel akıl doktrini itmektedir: ideal bir sitenin ütopik gereksinimini anımsatmak veya hukukî olarak evrensel bir devlet ki, bu hep demokratik oluşlara karşı çevrilmiştir; bir sapmayı işaret eden kainatın sonuna gereksinme, bir kerede hepsi için üretilecek aklın tüm insanlık dışı veya şiddet darbesinde birleşecek aklın temel yabancılaşması. Bu aynı «burnunu sokma», akla bir aşkınlığa ve bu aklın ahlâkının bozulmasına yol açar ve Platon'dan beri diğerini çiftleştirir.

Châtelet usçu bir görgülcülük (emprisme) veya çoğul ve görgülcü bir usçuluk geliştirir. «Görgül» adını verdiği öncelikle olumsuz bir biçimde iki ilkeye bağlıdır : Soyut hiç bir şeyi açıklamaz, açıklanması gereken soyuttur; evrensel hiç olmamıştır tek olan tekil, tekilliktir. «Tekillik» bireysel olan değildir, belli bir durumu içerendir, olay, gizil, veya daha doğrusu gizilliklerin belli bir maddeye yerleştirilmesidir. Bir grubun,

bir kimsenin, bir toplumun siyasî haritasını çizmek birbirlerinden çok ayrı şeyler değildir : Önemli olan bir tekilliği, komşusununkine kadar, «olay beraberliği» yaratmak amacıyla, uzatmaktır, yani en dolu veya en zengin bütüne taşımaktır. Bunu bir tarihçiymiş gibi yapabiliriz: Örneğin Atina tarihi : Ama, ancak Perikles'in yapmış olduğu işlemi yeniden ele almasını bilirsek tarihçi olabiliriz, bu kesişmenin adına hakkıyla Perikles denebilen, siyasetsiz yalnız ve saklı bekleyen tekilliklerin kesişmesi olmadan tarihçi olamayız. Bir birey herhangi biri de olsa bir tekillik alanının kendisidir. Bu tekillik alanı uzatılabilecek ortak-biçimleri ortaya çıkarmak için komşusunda ve kendi üzerinde ele alındığında özel bir ad kazanabilir. Bunu Châtelet'nin kendisi söylemektedir : Küçük burjuva bir eğitim gördüm; Hegel'den etkilendim, her duygusal ruhu hasta edebilecek tarihi dönemlerden birinde yaşadım... İşte üç olgu, «görünüşte hiç alakasız gibi duruyor, kısaca çoğul bir bütün, bir kişi olmayı gerektirmeyecek bir şeyin genişletilmesi». Maddenin öneminden bağımsız bir şekilde görgül veya şimdiki zamanın tarihi adı verilecek olan. Bu ne «yaşanmış» olan ki, bu kendinde tekilliklere haz duyar ve onları yalnız bir şekilde ayrı bırakır, ne de «evrensel» de olanları boğan ve onlardan basit anlar oluşturan kavramdır. Bu en dolu görünüş biçimini üretmek için atılan zarların işlemidir, gizil içinde en çok tekilliği belirleyen eğri çizgidir, bir noktadan diğer bir noktaya giden onca insanî ilişkiyi ören «genişleme» eylemidir. **Aktif oluş** veya gücü güncelleştirmek buna denir: Konu olan yaşamdan ve yaşamın uzatılmasından yola çıkar, tıpkı aklın ve onun sürecinin ölüm üzerindeki bir zaferi gibi, çünkü bu yaşanan şimdiki zamandan başka tarihî bir ölümsüzlük yoktur, komşuluklar örüp, birleştiren yaşamdan başkası yok-

tur. Châtelet buna «karar» adını verir ve tüm felsefesi bir karar felsefesidir, bir karar verme tekilliğidir ve iletişim, içdüşünme evrenselliklerine bunlarla karşı çıkar. İster Atina'da isterse odamda olsun, her türlü eylem Perikles'çidir ve «Perikles'çi bir eylemden ortaya çıkan, bir karardır.»

«Çoğul bir bütün veya bir çoğulluk gibi indirgenemezcesine görgülün ağırlığı ortaya çıkar. Görgül. Buna tarihî de denilebilir, ama tarihçinin yaptığı anlamında değil ki, bu nesnellik zorunluluğu yüzünden mesafe koymak zorunda kalır, ama geçmiş gibi kabul edilen bir nesnenin (konunun) şimdiki zaman tarihî olarak kurulmasıdır. Böylece, benim için, bu içinde bulunduğum alan görgüldür ve bu yaşanana tabii ki karşıttır -temel olmayan bir doğallıkla- ve başka bir kayıta bağlı olan kavramsala da karşıttır.» **(Chronique des idees perdues).**

Usçuluk süreci işte böyle tanımlanır : Bir gücü güncelleştirmek, aktif oluştur, bir insanî ilişki kurmaktır, tekillikleri uzatmaktır, karar vermektir. Kısaca, Eylemde bulunmaktır. Bütün bu anlatımlar eşdeğerli midirler? Somutu anımsatan her filozof her zaman evrenselin soyutlamasında düşünmektense, eylemde bulunmayı yeğledi. Evrensel asla ne koştu ne de yüzdü, ama kuru kum üzerinde yüzermiş gibi hareket etti ve olduğu yerde koşarmış gibi durdu, çünkü sadece amacına ulaşmak istedi. Bunun dışında her şey yaşamın içkinliğinde atlayan tekil aklın eylemidir, çünkü kendine hareket edecek hareketlilikler verir. «Böyle bir insanın imgesini kurmak mümkün olsaydı», evrensel bir devletin vatandaşı, «siyasi olarak eylem yapmaya ihtiyaç kalmazdı, en azından imgelemde hayalî temsilini kurmak yeterli olurdu.» **(Questions objections,** s.

271). Eylem, bu gücün kendisinin hareketidir. Hareket etmek, eylemi düşünmektir, insanî ilişkiyi kurmaktır. Karar vermek hareket etmek istemek değildir, ama bu hareketi yapmaktır. Her hareketin bir usçuluk süreci olmadığı doğrudur. Eğer Châtelet derinden derine Aristo'cuysa, bu doğal eylem ve zoraki eylem arasındaki ayrıma örnek tarihî bir önem verdiğinden dolayıdır. Zoraki eylem daima yukarıdan gelir, bir sonuç veren bir aşkınlıktan gelir, ona bir yol tayin eden soyut düşüncenin «meditasyonundan gelir ve bunu ele almadan evvel doğru düz çizgilerle eylemi yeniden ortaya çıkarmaktan bıkmamaktan gelir: Ayrıca Evrensel olarak kabul edilen bir Akıl'a danışmaz mı, hele hiç bir şekilde, ölümcülce olduğu kadar soyut olarak da yeniden başlanana kadar giden evreni etkileyen bir felâkete bile girmeden. Tekillikleri ortaya çıkaran doğal eylemin tersidir ve bu komşulukları çoğaltır, eğmelerine ve dönüşlerine göre yarattığı mekanda genişler, önceden belirli olmayan kesişmelerle yönlenir, bireyselden kollektife ve kollektiften bireysele gider. Komşulukların keşfedilmesi, tekilliklerin yayılması, karar aklın eylemleridir. Eğer akıl doğal bir yeti olarak kabul edilirse, bu kendisinin «tekil eylemlerde birbirine girmiş yolların ürünü olarak», oradan gelen geniş bir mekanı kurarak ilerleyen, kendi içine kapanan, başkalarıyla karışan, patlayan, kendini yok eden, genişleyen bir süreç olduğundandır.» **(Chronique des idées perdues**, s. 237).

«Bana öyle geliyor ki, felaketler, büyük üzüntüler niceliksel ve niteliksel olarak zorakî eylemlerin doğal eylemler karşısındaki galibiyetlerin anından itibaren ortaya çıkmaktadırlar. İklim ve nüfus hareketleriyle göçmek zorunda kalan halklar, genelde, Pizarre, II. Ürben, keşiş Pierre gibi saygısızlarca karar verilen yol-

culuklardan, en azından, daha az ölümcüldürler; 1789' da Fransa'daki devrimci eylemler ve ahlâkî ve fizikî sefaletinin doğurduğu başkaldırmalar, 19. yüzyıldaki ulusal ve işçi müdahaleleri, 1905 ve Şubat 1917 Rus müdahaleleri benim gözümde doğal eylemlerin tipleridir, bireyleri eğik noktaları üzerine taşıyan toplumlara ait göç biçimleri tipleridir. Zorbalar saygısız güçlerini buralara sokar dururlar ki, neşeli ve güzel dinamikler sınırlansın ve onların ellerine geçsin: Onları zorlamak, kendi işlerine çevirmek, ve hatta mümkünse Devlet davası haline getirmek için. Böylece de öldürmeler başgösterir ve kurumlar yeniden ortaya çıkar, yani kısık ateşte kıyımlar ve hizmetkârlaştırma yolları kurulur.» (**Les années de dèmolition**, s. 225-256).

François Châtelet müziğin yakınında yaşadı durdu. Müziği sürekli evinde dinleyen «sesli bir varlık» olması fikrine karşı çıkıyordu: Müzik eylemin kendisidir. Onda iki karakter buluyordu: Müzik bize ne zamanı ne de ebediliği verir, ama sadece eylemi üretir; Ne kavramı, ne de yaşanmışı doğrular, ama duygulu Aklın eylemini oluşturur. Şüphesiz Wagner'den bahsetmiyordu, çünkü Wagner aşkınlıkla çok uğraşmış, zorakî eylemlere bağlanmış, Evrensel ve yıkımın evrenselliğine gönül vermişti. Söz konusu olan Mozart'tı ve İtalyan Operasıydı, Verdi'ydi. Châtelet'nin her şeyden çok arzuladığı Verdi'nin Perikles üzerine yaptığı opera olabilirdi. Müzik ona en müthiş bir karar olarak gözüküyordu, daima yeniden alınan ve yeniden ele alınacak olandı. Ve Châtelet'nin müzik üzerine yazdığı sayfalar müthiştir, çünkü bunlar bize düşüncesinin kendine has sesliliğini son anına kadar vermektedirler. Müzik sanatının iki görünümü vardır: Biri «genelde ruha atfedilen eylemlerin maddîliğini» ortaya çıkaran sesli moleküllerin dansı gibidir ve kendi sahnesi gibi

genişleyen tüm bedenin üstünde hareket eder; diğeriyse genelde psikolojiyle ifade edilen etkileri dolaysız olarak üreten bu sesli maddede insanî ilişkilerin kurulması gibidir. Verdi'de etkiyi belirleyen uyumlardaki vokal uyumluluğun kuvvetini içerir, halbuki melodi tüm maddeyi taşıyan eylemleri kazanan melodidir: Müzik bir siyasettir. Ruh olmadan ve aşkınlık olmadan, maddî ve bağıntılı müzik insanın en usçu eylemidir. Müzik eylem yapar ve bize eylem yaptırır. Yakınlığımızı sağlar ve onu tekilliklerle doldurur. Bize aklın temsil etmek işlevi değil, ama gücü güncelleştirme işlevi olduğunu hatırlatır, yani (sesli) bir maddede insanî ilişkileri kurmak. Bu operanın tanımıdır. Ayrıca müzik sayesinde, sonunda, iki sözcüğün birlikteliğini anlayabiliriz, «tarihî materyalizm».

«Müziğin bileşkeni farklı düzeylerde ve derecelerde genişleyerek bir yüzeydeymiş gibi olduğunda eylemcileşir. Müziğin hiç derin bir etkisi yoktur, sadece kasları geren ve içorganları titreten bir şey olduğunda maddî bir anlamı vardır o kadar. Resmin düz yüzeyin bir tekniği olmadığı, heykelin üç boyutlu bir mekanın tekniği olmadığı gibi, müzik de zamanın bir ölçülüleşmesi veya oyunu değildir. Şüphesiz, akıp giden zamanın, hızlanan veya duraklayan bir olayın hissini verebilir. Ama bu sadece bir görünüştür. Kullandığım eğretilemelerin hepsinin ortak bir hatası vardır: Bunlar müziğin etkisini temsiliyet alanına yerleştirirler. Halbuki müzik ne sunar ne de bir şeyi temsil eder, görünüşte bile bunu yapmaz: Yapaylığında müziğin bedenin tüm yüzeyini duygusal kılma özelliği vardır, hatta bedenin en derin ufak kısımlarını bile, sesli nicelikler ve onların bileşiminin çarpışmasını bile...

Şeyin, fikrin epistemolojik, insanın ve dünyanın antropolojik, maddenin ve tinin varlıkbilimsel farklı-

lıkların ötesinde - kılgısal ilişkileri aydınlatmaya yarayan bilgilerin sistematik olmayan ve birleşik bir bütününün, niceliksel bir fiziğin projesini düşündüm durdum. Halbuki, bana öyle geliyor ki, köklerini **téchne**'de bulan ve biraz da **praxis** olan, Aristo'nun anladığı anlamda, yani yarattığının üzerinde değiştirme-taklit etmede, bir eser olarak, sanatın emeği, bu fiziğin ögeleri olan yapay gerçeklikler üretir. Bu araştırmanın içinde, müzikal sanat şu şekilde ayrı durur: doğasında görüntüyle ilgili olan temsiliyeti dışarıda bırakarak ve böylece muhtekir - tasavvur tuzağını aşarak, tanıma gücü ve hazzı olan güçlere sahip olan otomatları kurma işinde çok ileriye gider...

Şüphesiz bu erdeme sahiptir : İnce maddeyle hareket, genelde ruha atfedilen eylemlerin maddîliğini hissî kılmak. Guiseppe Verdi'nin kahramanlarının birincil psikolojisine güç ve gerçeklik veren budur. Aynı nedenden dolayı Molière'in dahiyaniliği ona Mozart'ın verdiği müzikal cümleleri önceden düşünemezdi: don Giovanni için Elvira'nın duyduğu ateşli arzu, korku, tensel ihtiras, kin ki, içdüşünsel ve bilimsel psikoloji tümevarır veya tümdengelir, müzik ise tekil konumlarında onları vereder» **(Chronique des idées perdues**, s. 237-241).

KAPİTALİZM VE ŞİZOFRENİ

BİN YAYLA

Göçebebilimi İncelemesi : Savaş Makinası

Belit I: Savaş makinesi Devlet aygıtının dışındadır.

Önerme I: Bu dışarıdalık öncelikle mitologia, destan, dram ve oyunlar tarafından belirlenmiştir.

Hint-Avrupa mitologialarının çok kesin çözümlemelerinde Georges Dumezil politik egemenliğin veya hükümdarlığın iki başlı olduğunu gösterdi : büyücükralın politik egemenliği, hukukçu-papazın politik egemenliği. Rex ve flamen, raj ve Brahman, Romulus ve Numa, Varuna ve Mitra, despot ve kanun yapıcı, bağlayıcı ve organize edici (örgenleyici). Ve şüphesiz bu iki kutub terimi terimine, tıpkı koyu bir açıklık, şiddetli ve sakin, hızlı ve ağır korkunç ve kurallaştırılmış, «bağ» ve «anlaşma» gibi vs. birbirlerinin karşıtıdırlar (1). Fakat karşıtlıkları sadece görecelidir, çift olarak işlem görür, kendileri egemen bir birlik oluşturur, ya da Bir'in bölünmesini alternatif olarak ifade ederler, «hem tamamlayıcı, hem de 'antitetik', biri diğerine gerekli ve sonuçta birbirlerine düşman, çatışma mitologiası olmadan : Planlar üzerindeki her özel be-

(1) Georges Dumézil, **Mitra-Varuna,** Gallimard (Nexum ve mutuum, bağ ve sözleşme üzerine) (bkz. s: 118-124).

lirtme mekanik olarak, diğerinin üzerinde aynı özel belirtmeye çağırır; ve onların ikisi birden işlevin alanını tüketirler.» Onlar bir-iki de iş gören, ikili ayrımları dağıtan ve içeriliklik ortamı kuran bir devlet aygıtının en önemli öğeleridir. Devlet aygıtından bir kerte yapan ikili eklemlenmedir. Savaşın bu aygıtın içinde olmadığına dikkat çekilecektir. Yahut devlet, savaş tarafından oluşmayan, bir şiddete sahiptir: Devlet savaşçıları değil, polisi ve gardiyanları kullanır, devletin silahları yoktur, o ani büyüsel kapmayla hareket eder; her çeşit kavgayı önleyerek «yakalar» ve «bağlar». Yahut devlet bir orduya sahip olur, ama bu ordu savaşın hukukî bir bütünleşmesini ve askerî bir işlevin örgütlenmesini öngörür (2).

Savaş makinasının kendisine gelince, devlet aygıtına indirgenemez, onun egemenliğinin dışında, onun hukukundan önce gelen bir şeymiş gibi durur. O dışarıdan gelir. Savaş tanrısı, Indra, Mitra'ya, Varuna'dan daha az karşıt değildir (3). Indra ne bir üçüncüyü oluşturur ne de ikisinden birine indirgenebilir. O değişimin kuvveti ve geçiciliğin fırlaması, sürü, arı bir çeşitlilik ve ölçüsüzlük gibidir. Anlaşmaya sadık kalmadığı gibi bağı da çözer. Ölçüye karşı bir öfke, ağırlığa karşı bir çabukluk, kamuya karşı bir giz, egemenliğe karşı bir kuvvet, aygıta karşı bir makina değerini ta-

---

(2) Devlet, ilk kutubuna göre (Varuna, Ourana, Romulus) büyüsel bir başla işler, ani kapma veya alma: kavga etmez ve savaş makinası yoktur, devlet «bağlar ve hepsi o kadar.» Diğer kutubuna göre (Mitra, Zeus, Numa) bir orduya sahip olur, ama onu hukukî ve kurumsal kurallara sokarak, ki bunlar Devlet aygıtının tek bir kısmını oluştururlar: böylece Mars-Tıwaz, sadece bir savaş tanrısıdır, ama savaşın «hukukçu» tanrısıdır. Dumézil, **Mitra-Varuna**, s: 113, 148'den alıntı.

(3) Dumézil, **Heur et malheur du guerrier** (Savaşçının Talihi ve Talihsizliği), P.U.F.

şır. O başka bir adaletin şahitidir; hatta bazen hiç anlaşılmayan bir vahşetin adaleti, bazense tanınmayan bir acımanın (bağları çözmesine göre...) şahitidir (4). «Durumlar» arası ikili ayrılmalarda işlem göreceği yerde, her şeyi bir oluş ilişkileri içinde yaşadığına göre, kadınlarla ve hayvanlarla özellikle başka ilişkilerin şahitidir. İlişkilerin haberleşmesi kadar terimlerin ikiliklerini de geçip giden tüm bir kadın-oluş, savaşçının hayvan-oluşu vardır. Her bakımdan, savaş makinası başka bir türdendir, başka bir doğaya sahiptir ve devlet aygıtının kökeninden ayrıdır.

Kasıtlı bir örnek ele alıp, devlet aygıtını ve savaş makinasını, oyun kavramlarına göre karşılaştırmak gerekebilir. İlgili uzamdan ve kısımlar arası ilişkilerden ve bakış açısından satranç oyunu ve go oyunu. Satranç taşlarının oyunu bir devlet'lilik yahut bir saray oyunudur; Çin imparatoru onu sarayda oynar. Satranç taşları kodlanır, onların hareketlerinin, durumlarının ve çarpışmalarının meydana geldiği iç özellikleri ve iç doğaları vardır. Bir piyon, piyon, bir piyade eri, piyade eri, bir atlı, atlı olarak kalır; onların nicelikleri verilmiştir. Her bir anlatım öznesi gibi göreceli bir erk taşır; ve bu göreceli erkler anlatım öznesinde, satranç oyuncusunun kendisi veya oyunun iç şekilleriyle tasarlanırlar. Buna karşın go oyununun piyonları tane tanedir, pastildir, basit aritmetik birimleridir ve üçüncü şahıs veya kollektif anonimden başka işlevleri yoktur: «o» ilerler, bu bir erkek, bir kadın, bir pire, bir fil olabilir. Go'nun piyonları özneleşmemiş bir makinasal düzenlemenin ögeleridir; onların iç özellikleri yoktur, sa-

(4) Savaşçının rolü üzerine, hukukî bir sözleşme olduğu kadar büyüsel olan bağa karşı çıkan ve onu «çözen» olarak bkz. **Mitra-Varuna**, s: 124-132. Ve Dumézil'deki öfkenin çözümlenmesi için de.

dece durumları vardır. Aynı şekilde iki şıkta da ilişkiler çok değişik değil midirler? İç ortamlarında satranç taşları aralarında ikili - bir yönlülük ilişkilerini saklarlar ve aynı şekilde hasımlarınınkiyle de : işlevleri yapısalcı değildir. Halbuki bir Go piyonunun sadece bir dış ortamı vardır; yahut yıldızlar burcuyla, belirsiz bulutlarla dışsal ilişkileri vardır. Ve bunlara göre, patlama, durum veya araya katma işlemlerini yerine getirir. O tek başına, tüm bir yıldızlar burcunu eşsüremli olarak yok edebilir, halbuki satranç taşı bunu başaramaz (yahut da bunu artsüremli bir şekilde yapabilir). Satranç bir savaştır, ama kurumlaşmış bir savaş, kodlanmış, kurallaştırılmış, bir cephe, geri güçleri, savaşlarıyla bir savaştır. Ama kavga çizgisi olmayan bir savaş, ne geri güçleri, ne de cephesi olandır, hatta kavgasızdır o; bu go'nun özelliğidir: tamamen salt bir strateji, halbuki satranç bir göstergebilimdir. Sonunda, ikisinin mekanı aynı değildir: satrançta kapalı bir mekanı dağıtmak, yani bir noktadan diğerine gitmek, en az taşla en fazla mekanı doldurmak söz konusudur. Go oyunundaysa, açık bir mekana yayılmak, mekanı tutmak, herhangi bir noktadan ortaya, aniden fırlamak söz konusudur: hareket bir noktadan diğerine doğru giden değil, varışı, kalkışı olmayan, ne belli geçtiği yeri, ne de ambarı olan, sürekli oluşan bir şeydir. Go'nun «kaygan» mekanının karşıtı Satrancın «pürtüklü» mekanı. Devletin satrancının karşıtı Go'nun **Nomos**'u, **polise** karşın **nomos**. Yani satranç mekanı kodlar ve kodtan çıkarır (çizikli kılar), halbuki go başka türlü hareket eder; o mekanı yerine yeniden koyar (territorialise) ve onu yersizyurdsuzlaştırır (*). (Mekanda bir yurdtan

(*) Yersizyurdsuzlaşma, Deleuze ve Guattari'nin buldukları Fransızca lügatlarda olmayan bir sözcüktür. Bu anlamda özel bir anlam taşır. (Deterritorialisation) sözcüğü Fransızca «territoire» sözcüğünden ürer. Ama

dışarısını oluşturmak, komşu bir yeryurd daha kurarak bu yeriyurdu sağlamlaştırmak, düşmanının yeriniyurdunu içten patlatıp, onu yersizyurdsuzlaştırmak, başka yere giderek, kendini yadsıyarak, kendi kendini yersizyurdsuzlaştırmak..) Başka bir adalet, başka bir eylem, başka bir zaman-mekan.

«Amaçsız, hesaba katmadan, hiç bir ilgisi olmadan, sebepsiz tıpkı bir mukadderat gibi geliyorlar...». «Başkente kadar nasıl geldiklerini anlamanın imkânı yok, buna rağmen iste ordalar ve her sabah sanki sayıları çoğalmakta...»

— Luc de Heusch bizi aynı şemaya gönderen bir Bantu mitosunu ortaya çıkarttı: «Nkongolo, yerli imparator, büyük işlerin yapımının örgütleyicisi, kamunun ve polisin insanı, üvey kızkardeşlerini avcı Mbidi'ye veriyor ve o ona yardım ediyor ve sonra başını alıp gidiyor; gizin insanı Mbidi'nin oğlu inanılamayacak bir şeklide dışarıdan geri gelmek için, bir orduyla ve isterse yeni bir devlet kurmak pahasına, Nkongolo'yu öldürmek için, babasının yanına geliyor» (5). Büyüseldespot bir devlet ve hukukî bir orduyu içeren, hukukî

«territoire» ülke, değildir; Orta Asya Türklerinde ve Moğollarındaki «yurd» anlamını taşır, çünkü özellikle göçebe halkların yaşam biçimini anlatmak ister. Göçebelerin çadırlarını kurdukları yeri bırakıp, başka bir yere çadırlarını kurmaları işlemidir. Yurt sözcüğü ulusal Devlet anlamına geldiğinden, sözcüğün sonuna (d) harfi konulduğunda, bu ilk anlamını kaybeder. Hem yer hem de yurd anlamı için yersizyurdsuzlaşma sözcüğünü kullandık.

(5) Luc de Heusch, **Le Roi ivre ou l'origine de l'Etat** (Sarhoş Kral veya Devletin Kaynağı), bu kitapta Luc de Heusch, Mbidi'nin ve oğlunun gizli hareketlerine karşın Nkongolo'nun hareketlerinin kamu karakteri üzerinde ısrarla duruyor: biri halkın önünde yemek yer halbuki diğerleri yemek esnasında gizlenirler. Savaş makinasının gizlilikle olan esas ilişkisini hem ilke, hem de sonuç açısından inceleyeceğiz: casusluk, stratejik, diplomasi; yorum yapanlar sık sık bu bağa işaret ettiler.

bir devlet «arasında», dışarıdan gelen bir savaş makinasının sessiz fışkırması diye bir şey vardır. Devletin bakış açısınca savaş adamının orijinalliği ve onun ayrıksılığı zorunlu olarak olumsuz bir şekilde gözükür: aptallık, çılgınlık, biçimsizlik, gayri meşruluk, günah, zorbalık... Dumézil, Hint-Avrupa geleneğinde savaşçının üç «günahını» inceler: krala karşı, papaza karşı, devletin yaptığı kanunlara karşı (ya kadınların ve erkeklerin üleştirilmesini tehlikeye sokan cinsel karşı çıkma, ya da devlet tarafından kurumlaştırılan kanunların savaş yasalarına ihaneti) (6). Savaşçı, askeri işlev dahil olmak üzere her şeye ihanet etmek durumundadır ya da hiç bir şey anlamamaktadır. Burjuva tarihçileri ve Sovyetler Birliği tarihçilerinin bu olumsuz geleneği sürdürüp, Cengiz Han'ın hiç bir şey anlamadığını açıkladıkları olmuştur : «Devletçi görüngüden hiç bir şey anlamıyor, şehir görüngüsünden hiç bir şey anlamıyor». Söylemesi kolay. Aslında savaş makinasının devlet aygıtına nazaran dışarıdanlığı her yerde ortaya çıkar; ama düşünmesi kolay gibi gözükmüyor. Makinanın aygıtın dışında olduğunu söylemek yeterli değildir, savaş makinasının kendisinin salt bir dışarıdanlık biçimi olduğunu düşünebilmek gerekmektedir, halbuki devlet aygıtı, genellikle model olarak aldığımız bir içeridenlik biçimi oluşturur; buna göre onu bu şekilde düşünme alışkanlığını ediniriz: Herşeyi çatallaştıran, bazı durumlarda, savaş makinasının dış gücünün kendisinin devlet aygıtının başlarından biri veya diğeriyle karışmaya doğru gitmesidir. Bazen devletin büyüsel şiddetiyle bazen ise devletin askeri kurumuyla karışır. Örneğin savaş makinası gizi ve hızı bulmuş-

(6) Dumézil, **Mythe et Epopée** (Mitos ve Destan), Gallimard II, s: 17-19; Hint tanrısı İndra'nın, İskandinav kahramanın, Starcatherus'un, Yunan kahramanı Heracles'in durumlarında görülen üç günah incelemesi.

tur; fakat buna rağmen devlete ait göreceli olarak ikincil belli bir giz ve belli bir hız da vardır. Öyleyse savaş kuvvetiyle beraber bu iki kutbun dinamik ilişkisiyle, politik egemenliğin iki kutbu arasında yapısal ilişkiyi özdeştirmeye varan büyük bir tehlike vardır. Dumézil Roma krallarının çizgilerini zikreder: Romulus-Numa ilişkisi her ikisinin de yasal olduğu egemenlik tipleri arasındaki almaşayla ve değişiklikle uzun bir seriyi yeniden titretir, ama ayrıca «kötü bir kral» ile ilişkiyi, Tulus, Hostilius, muhteşem Tarquin, yasal, merak verici kimse olarak savaşçının başgöstermesini yeniden üretir (7). Shakespeare'in kralları da anımsatabilinir : şiddet, cinayetler ve ahlâksızlıklar bile devlet çizgisinin «iyi» krallara sahip olmasını önleyememiştir; ama bu arada tuhaf bir kimse kayarak gelir, başından beri niyetinin savaş makinasını yeniden bulmak ve çizgisini kabul ettirmek olduğunu haber veren Üçüncü Richard (şekilsiz, kalleş ve hain, devlet iktidarının işgalinden apayrı bir «gizli» amaçtan bahsetmekte ve kadınlarla başka bir tip ilişkiye girmektedir). Kısaca, her seferinde devletin başkasının çizgisiyle savaşın kuvvetinin başgöstermesi karıştırılır ve savaş makinasını olumsuz biçimde anlamaktan öteye gidilmez; çünkü devletin kendisi dışarıdanlıktan başka bir şey değildir. Ama dışarıdanlık ortamına yeniden yerleştirilen savaş makinasının başka bir türden, başka bir doğadan, başka bir kökten gelmiş olduğu gözükür. Devletin sanki iki başının arasında, iki eklemlenmenin arasında yerini almış ve birinden diğerine geçmek için ona ihtiyacı varmış gibi görünür. Ama dosdoğru olarak ikisinin «arasında» geçici de olsa, şiddet-

---

(7) Dumézil, **Mitra-Varuna,** s: 136. Dumézil ekonomik değişiklikleri tutabilecek kahramanın nedenlerini ve tehlikesini inceler. ss: 153-159.

le gelip, anında, indirgenemez olduğunu koyar. Devletin kendisinin savaş makinası yoktur; onu yalnızca askerî kurum şeklinde ele geçirir ve bu ona sorun çıkarır durur. Devletlerin askerî kurumlarına karşı kuşkuları buradan gelmektedir; çünkü bu askerî kurum dışarıdan gelen bir savaş makinasmın mirasıdır. Saltık savaş akımını bir **Fikir** gibi kullandığında politikalarının gereklerine göre devletlerin kısmî olarak elde etmeleri ve saltık savaşa nazaran onların aşağı yukarı iyi «yöneticiler» olduklarını, Clausewitz, bu genel durumda, hisseder. Siyaset egemenliğinin iki kutbu arasında sıkışmış kalmış olan savaşçı aşılmış, mahkum edilmiş, geleceksiz, kendi kendine döndürdüğü kendi öfkesine indirilmiş gibi durur. Herakles'in ailesinden Achille, ardından Ajax eski devlet adamı Agamemnun'a karşı bağımsızlıklarını söyleyecek güce hâlâ sahiptirler; ama ilk modern devlet adamı, doğmakta olan modern devletin adamı Ulysse'e karşı hiç bir şey yapamazlar. Kullanımlarını değiştirmek ve devletin hukukuna boyun eğdirmek için Achille'in silahlarını ele alan Ulysse olmuştur, kendisine karşı günah işleyen, ayaklar altına aldığı tanrıça tarafından mahkum edilen, Ajax olmamıştır (8).

Aynı zamanda, hem ayrıksı hem mahkûm edilmiş savaş insanının bu durumunu Kleist'ten daha iyi gösteren olmamıştır. Çünkü, **Penthesilée**'de, Achille başından beri kuvvetten yoksundur: adaletleri ve dinleri, aşkları sadece savaşçı biçiminde örgütlenmiş savaş makinası, devletsiz kadın-halk Amazonların tarafına geçmiştir. İskitlerden gelen Amazonlar, Yunan ve Tru-

(8) Ajax ve Sophokles tragediası üzerine, Jean Starobinski'nin incelemesine bkz. **Üç Öfke,** Gallimard. Starobinski Devlet savaş sorunlarını açıklar ve anlatır.

valı, iki devlet «arasından» yıldırım gibi geçip fırlarlar ortaya. Önlerine gelen her şeyi yerle bir ederler. Achille kendisinin benzeriyle, Penthesilée'yle, karşı karşıya gelir. Ve anlamı tam belli olmayan savaşta, Achille savaş makinasıyla birleşmekten veya Penthesilée'ye aşık olmaktan kendini alamaz, yani hem Agamemnon'a, hem de Ulysee'e ihanet eder. Buna rağmen hâlâ Yunan devletinin mensubudur, çünkü Penthesilée de onunla birlikte, kendi halkının ortak yasasını çiğnemeden savaşın tutkulu ilişkisine giremez; bu sürü yasasına göre, düşmanını «seçmek» ve onunla karşı karşıya gelmek veya ikili ayrımlar yapmak yasaktır. Kleist tüm eseri boyunca bir savaş makinasının türküsünü söyler ve devlet aygıtını, daha başından beri kaybedilmiş kavgada, savaş makinasının karşısına yerleştirir. Şüphesiz Arminius ordularla ve ittifaklarla İmparatorluk düzeniyle ilişkiyi kesen Germen savaş makinasını haber verir ve sonsuza dek Roma Devleti'nin karşısına dikilir. Ama Hamburg prensi sadece bir düş içinde yaşamaktadır ve devletin yasasına uymadan zafer kazandığı için mahkûm edilmiştir. Kohlhaas'a gelince, onun savaş makinası haydutluktan öteye geçmez. Devlet yükseldikçe seçenekte (alternatifte) kalmak, böyle bir makinanın yazgısı mıdır : yahut devlet aygıtının disiplini altına alınmış ve onun askeri organı haline girmek, yahut da kendisine sırtını dönerek ikili bir intihar makinası oluş, yalnız bir erkek veya bir kadın için bir yazgı mıdır? Devlet üzerine düşünürlerden Goethe ve Hegel, Kleist'i bir canavarmış gibi görmektedirler; ve Kleist daha başından kaybetmiş durumdadır. Ama, buna rağmen niçin en tuhaf modern zaman ondan yanadır? Çünkü eserin ögeleri, hız, giz ve

etkidir de ondan (9). Ve giz, onda, içeridenlik biçiminde alınan bir içerik değildir, tersine onun kendisi biçim olur ve daima kendisinin dışında dışarıdanlık biçimiyle özdeşir. Aynı şekilde duygular mancınığın gücünü, olağanüstü bir hızı onlara ileten salt bir dışarıdanlık ortamında şiddetli olarak izdüşürülmüş olmak için bir «özne»nin içeridenliğinden koparılmışlardır : aşk ve kin, bunlar duygu değildir, fakat etkidir. Bu etkiler o ölçüde savaşçının kadın-oluşu, hayvan-oluşudur (ayı, köpekler). Etkiler bedeni ok gibi geçerler; bunlar savaş silahlarıdır. Etkinin yersizyursuzlaşma hızı. Rüyalar bile (Hamburg prensinin, Penthesilée'nin rüyaları) savaş makinasına ait olan dış zincirlenmeler, dalbudak sarmalar ve ara istasyon sistemi tarafından dışarıdanlaşmıştırlar. Atılan yüzükler. Kleist'in edebiyatta bulmuş olduğu herşeye egemen olan bu dışarıdanlık ögesi, ki Kleist bunun ilk bulucusudur, zamana yeni bir ritim, sonsuz katatoniler ve baygınlıklar sürekliliği ve hızlandırmalar yahut gürültüsüz gök parıltıları verecektir. Katatoni, bu «benim için çok kuvvetli bir etkidir» ve gürültüsüz gök parıltısı, «bu etkinin gücü beni alıp götürür». Ben, ölmek pahasına da olsa, hareketleri ve heyecanlı duyguları öznesizleştirilmiş bir kimseden başka bir şey değilim. Kleist'in kişisel formülü işte budur : hiç bir içeridenlik, öznelliği kalmayan dondurulmuş katatoniler ve çılgın konuşmalar. Kleist'de çok Doğu bulunur : biteviye kımıldamayan, ama belli edilmek üzere çok hızlı bir hareket yapan Japon güreşçisi. Go oyuncusu. Modern sanatta görülen bir çok şey Kleist'den gelmedir. Goethe ve Hegel, Kleist'e göre ihtiyar bunaklardır. Tam savaş makinasının yok olduğu, devlet tarafından yenilgiye uğratıldığı anda savaş

(9) Kleist üzerine yayınlanmamış bir incelemesinde Mathieu Carrière'in analiz ettiği temalar.

makinası indirgenemezliğinin en yüksek noktasının şahitliğini yapar, galip gelen devletin yasallığını şüpheye düşüren devrimci veya canlı güçlere sahip olan, yaratmaya, ölmeye, sevmeye, düşünmeye yarayan makinalarda yayılmakta mıdır? Savaş makinası, aynı hareket içinde mahkum edilmiş, alınmıştır ve o yeni biçimlere bürünür, şekil değiştirir, dışarıdanlığını, indirgenemezliğini olumlu kılar : Batılı devlet adamının yahut batılı düşünürün indirgemekten eksik etmediği bu saf dışarıdanlık ortamını genişletmek?

Sorun I: Devlet aygıtının oluşumuna sövmek imkânı var mıdır? (yahut onun bir gruptaki eşdeğerine)

Önerme II: Savaş makinasının dışarıdanlığı aynı zamanda etnoloji tarafından da gerçeklenmiştir (Pierre Clastres'ın anısına saygı)

Parça parça ilkel toplumları sık sık devletsiz toplumlar gibi tanımladılar, yani ayrı duran iktidar organlarının olmadığı toplumlar. Fakat devlet aygıtının oluşmasını mümkün ve kaçınılmaz kılan siyasi farklılaşmaların düzeyine veya ekonomik gelişme derecesine, bu toplumlarca, erişilmediği sonucuna varıldı : böylece de ilkeller bu kadar «karışık» bir aygıtı «anlamadılar» dendi. Clastres'ın tezlerinin ilk önemi evrimci bir konutu (postülat) kırmasıdır. O devletin meydana getirilen ekonomik bir gelişmenin ürünü olduğu tezine şüpheyle bakmakla kalmaz, aynı zamanda anlayamadıkları bu canavarın meydana çıkışını öngörmek ve ona sövmek gibi gizil endişesi olmayan bu ilkel toplumların, gerçekten böyle mi olduklarını sorgular. Bir devlet aygıtının oluşumuna sövmek, böyle

bir oluşumu olanaksız kılmak onların açık bilincini aşsa da, bir takım ilkel sosyal mekanizmaların nesnesi olacaktır, şüphesiz ilkel toplumların şefleri var mıdır. Ama devlet şeflerin varlığıyla tanımlanamaz, iktidar organlarının saklanması veya sürekliliğiyle tanımlanır. Devletin endişesi, öyleyse, kendine saklamaktır. Bir şefin devlet adamı olabilmesi için özel kurumların varlığı gereklidir, ama bir şefin devlet adamı olmasını önlemek için yaygın ortak mekanizmalara da ihtiyaç yok değildir. Sövücü veya koruyucu mekanizmalar şefliğin içindedir ve sosyal bedenden ayrı bir aygıtta kristalleşmesini önlemektedirler. Clastres, grubun arzularının önsezisinden başka kuralı olmayan, inandırmadan başka aracı olmayan, prestijinden başka kurumlaşmış bir ordusu olmayan şefin durumunu betimler : şef bir iktidar adamından çok bir yıldıza, veya bir lidere benzer ve her zaman yandaşları tarafından terkedilme, yadsınma tehlikesi taşır. Ama, dahası, Clastres ilkel savaşçı toplumlarda devletin oluşumuna karşı yönlendirilen en emin mekanizma olarak şefi gösterir: Yani savaş grubun parçalanmasını ve bölünmesini önler ve savaşın kendisi, iktidarsız prestij dolu bir ölüme ve yalnızlığa sürükleyen başarılarının birikimi sürecinde alınmıştır (10). Böylece Clastres en önemli önermeyi ters yüz ederek, Doğal hukuktan yana olduğunu söyleyebilir: Aynı şekilde, Hobbes da devletin savaşa karşı olduğunu görmüştür. Savaş devlete karşıdır ve devleti olanaksız kılar. Savaşın bir doğa

(10) Pierre Clastres, **La société contre l'Etat** (Devlete Karşı Toplum), Minuit; «şiddetin kazıbilimi» ve «vahşi savaşçının talihsizliği, Libre I ve II'de, Payot Yayınevi. Bu son metinde Clastres ilkel toplumdaki savaşçının alın yazısının portresini yapar ve iktidarın yoğunlaşmasını önleyen mekanizmayı çözümler. (Aynı şekilde Mauss «potlatch» kavramında zenginliğinin yoğunlaşmasını önleyen mekanizmayı gösterir).

durumu olduğu sonucuna varılmaz, ama tersine devleti önleyen ve ona söven sosyal bir durum olduğu gösterilir. İlkel savaş devletten ortaya çıkmadığı gibi, devleti de üretmez. Hele devlet tarafından hiç mi hiç açıklanamaz : başarısızlığı cezalandırmak için bile değil, değiş tokuştan gelmekten uzak olan savaş değiş tokuşu kısıtlayandır, «ittifak» çerçevesinde onları tutandır; bu onların devletin bir ögesi olmalarını ve grupların birleşmesini önler.

Bu tezin önemi öncelikle kollektif yasaklama mekanizmaları üzerine dikkat çekmesidir. Bu mekanizmalar ince, kurnazca olabilir ve mikro-mekanizmalar gibi işlev görebilirler. Bazı sürü ve topluluk görüngülerinde görülebilir bu. Örneğin, Bogota'nın ufak çocuklarının çetesi üzerine yazısında, Jacques Meunier, liderin sağlam bir iktidar kuramını önleyen üç araç sayar : çetenin üyeleri toplanırlar ve ortak çalma çırpma eylemlerini ortak bir ganimette sürdürürler; ama sonra birbirlerinden ayrılırlar ve yemek yemek, uyumak için birlikte kalmazlar, ayrıca ve özellikle çetenin her ferdi bir, iki veya üç üyeyle eşleşmiştir, öyle ki, şefle çıkan bir anlaşmazlık sırasında bunlar tek başlarına gitmezler, ittifak halinde olduklarını da beraberinde sürüklerler, bunların gidişi tüm çeteyi tıkayabilir. Sonuçta yaygın bir yaş sınırı vardır ve buna göre çete mensupları on beş yaşına doğru zorunlu olarak, oradan kalkıp gitmek üzere çeteyi terk etmek zorunda kalacaklardır (11).

---

(11) Jacques Meunier, **Les gamins de Bogota** (Bogota Piçleri), Lattès Yay., s. 159. ("ayrılmaya şantaj") s. 177 : ihtiyaca göre, «diğer çocuklar karışık utandırma ve sessizlik oyunlarıyla, onun çeteyi terk etmek zorunda olduğu fikrine inandırırlar onu». Meunier eski ufaklığın alın yazısının ne ölçüde uzlaşma halinde olduğunun altını çizer : sadece sağlık yüzünden değil, ama «mafia» içine de pek iyi giremezler. Mafia

Bu mekanizmaları anlayabilmek için sürüden veya çeteden daha az örgütlenen ve kısıtlı sosyal bir biçim ortaya çıkaran evrimci bakış açısından vazgeçmek gerekir. Hayvan sürülerinde bile, şeflik (sistem) en kuvvetli olanı önermeyen, ama içkin ilişkilerin bir dokusu yararına kalıcı iktidarların yerleştirilmesini yasaklayan karışık bir mekanizmadır (12). İnsanların en gelişmişlerinde «sosyallik» biçimine karşı «kibarlar âlemine mensup» biçim karşıt olarak konulabilir. Kibarlar âlemine mensup kümeler çetelere yakındır ve sosyal gruplarda olduğu gibi iktidar merkezlerine gönderme yapmaktan çok, prestij yaymayla yürürlüğe girerler. (Proust sosyal değerler ve kibarlar alemi değerleri arasındaki bu ilintisizliği göstermiştir). Eugène Sue, hem kibarlar alemine mensup hem dandy, ki yasalcılar Orléans ailesiyle görüşmesi yüzünden ona sitem ediyorlardı, şöyle söyler: «Aileye katılmıyorum, sürüye katılıyorum». Sürüler, çeteler iktidar organları yoğunlaşan ağaçvari tiplere karşın, köksap tipleri gruplardır. Genelde, bu yüzden, çeteler, haydut çeteleri yahut kibarlar alemi çeteleri de dahil olmak üzere, tüm devlet aygıtından biçimsel olarak farklı olan yahut merkezi toplumlarda yapısallaşarak eşdeğeri olan savaş makinasının değişime uğramasıdır. Disiplinin savaş makinasına has olduğu söylenmeyecek şüphesiz : disiplin devletin onları kendine edindiğinde ortaya çıkan orduların zorunlu karakteridir, fakat savaş makinası, daha iyi olduğunu söyleyemeyeceğimiz başka kurallara uyar. Bunlar, bir kere daha, devletin oluş-

---

çocuk için çok merkezileşmiş, çok hiyerarşikleşmiş, çok fazla iktidar organları üzerine eğilmiştir (s. 178). Çocuk çeteleri üzerine Amado'nun romanına bkz. **Capitaines des Sables** (Kumların Kaptanları), Gallimard.

(12) Bkz. I.S. Bernstein, **La dominance sociale chez les primates,** (İlkellerde Sosyal Baskınlık) Rechersche No. 91, Temmuz 1978.

masını çelişkiye sokan savaşçının en önemli disiplinsizliğini, hiyerarşinin sorgulanmasını, terk etmeye değgin sürekli bir şantajı canlandırırlar.

Buna rağmen bu tezin bizi tatmin etmemesini sağlayan nedir? Devletin ne üretim ilişkilerinin gelişmesiyle ne de politik güçlerin farklılaşmasıyla açıklanabileceğini gösteren Clastres'ı izliyoruz. İlgili kamu işlevlerinin örgütlenmesini, artık-ürünün oluşmasını büyük bayındırlık işlerinin girişimini olanaklı kılan, tersine devlettir. Yönetilenler ve yönetenler ayrımını olanaklı kılan da odur. Onun öngördüğüyle, isterse diyalektiğe başvursun, devletin nasıl açıklanacağını pek göremiyoruz. Anlaşılana göre, devlet aniden, İmparatorluk biçiminde meydana çıkıvermiştir ve gelişimci ögelere gönderimde bulunmaz. Devletin yerinde başgösterivermesi tıpkı bir üstün yetenek darbesi gibi olan Athéna'nın doğuşudur. Bir savaş makinasının devlete karşı yönlendirildiğini, ya oluşumunu başından beri sövmüş olduğu gizil devletlere karşı ya da yıkımlarını önerdiği güncel devletlere karşı yönlendirildiğini gösterdiğinde Clastres'i yeniden izliyoruz. Aslında, savaş makinası, şüphesiz, ilkel toplumların «vahşi» düzenlemelerinden çok göçebe «barbar» savaşçılarının düzenlemelerinde gerçekleşmiştir. Her halükarda savaşın bir devlet üretmesi yahut da galiplerin, yendiklerine yeni bir kanunu zorunlu kıldığı bir savaşın sonucu olan devletin üretilmesi, savaş makinasının güncel veya gelecekteki devlet biçimine karşı yönlendirildiğine göre, tamamen bir kenara atılmalıdır. Devleti anlamak için politik ve ekonomik güçlerin gelişmesi, onun savaşın bir sonucu olmasından daha tatmin edici değildir. Buradan itibaren Pierre Clastres kopma'yı kazıyor : ilkel denilen devlete karşı toplumlarla, canavarımsı denilen devletli toplumlar arasında,

onların nasıl oluştuklarını görmek olanaksız hale geliyor. Clastres tıpkı La Boétie'de olduğu gibi, «istekli bir hizmetkârlık» sorunuyla yanıp tutuşuyor : mütebessim ve istenç dışı savaştan ortaya çıkmayan bir hizmetkârlığı insanlar nasıl arzu ettiler veya istediler? Hani devlete karşı bir mekanizmaları vardı : öyleyse, niçin ve nasıl devlet oluştu? Niçin devlet bu zaferi kazandı? Pierre Clastres, sorunu genişlete genişlete, sorunu çözme yollarını kaybetti (13). O ilkel toplumlardan kendi kendine yeterli bir bütün, bir uknum (hipostaz) (*) yapmaya doğru gitmekteydi. (Bu nokta üzerine çok ısrar ediyordu). Biçimsel dışarıdanlıktan gerçek bir bağımsızlık oluşturuyordu. Bu nedenle de evrimci kalmaktaydı ve kendini doğa durumuna bağlı hissediyordu. Fakat, bu doğa durumu salt bir kavram olacağına, Clastres'a göre, tamamen sosyal bir gerçeğe bağlıydı ve bir evrim, bir gelişim olacağına, ani bir değişinim (mütasyon) oluyordu. Çünkü, bir yandan devlet oluş-

(13) Clastres, (Devlete Karşı Toplum), s. 170. «Devletin başgöstermesi Uygarlar ve Vahşiler arasındaki büyük topolojik paylaşmayı oluşturdu. Onun ötesinden sonrasındaki silinmeyen kopmayı (kesintiyi) tamamen değiştirerek kayda geçirdi, çünkü zaman Tarih olmaya başladı.» Bu başgöstermeyi anlamak için Clastres öncelikle demografik bir öğeyi anımsattı fakat «ekonomik determinizmin yerine demografik bir determinizm getirmeye kalkmayı düşünmeden...», ve aynı şekilde savaşçı makinanın olaylara bağlı zıvanadan çıkması (?), veyahut hiç beklenmeyen bir biçimde önce «şeflere» karşı olan, sonra başka türlü korkunç bir iktidar üretecek olan bir şekilde peygamberliğin dolaysız rolü. Fakat, Clastres'in bu soruna vermiş olduğu çözümlerden daha iyisini önyargılamak, tabii ki, olanaksızdır. Peygamberliğin olaylara bağlı rolü üzerine, Helene Clastres'in kitabına başvurulur. **La terre sans mal, le prophetisme tupi guarani.** (Acısız Toprak, Tupi Guarani Peygamberliği) Seuil Yay.

(*) Ayrıksı kişi: Örneğin Tanrı'nın üç uknumu vardır Tanrıbilminde (Ç.N.)

muş olarak ansızın fırlıyor, diğer yandan ise devlete karşı toplumlar devlete sövmek ve ortaya çıkmasına engel olmak için çok kesin mekanizmalara sahip oluyordular. Bu iki önermenin geçerli olduğuna inanıyoruz, fakat birbirlerine zincirlenmelerinde hata var. Çok eski bir şema vardır: «Klanlardan İmparatorluklara» ... Ama hiç bir şey bu yönde bir evrimin varlığını bize göstermiyor; çünkü çeteler ve klanlar İmparatorluk-Krallıklardan az örgütlü değillerdir. Öyleyse iki terim arasındaki kesintiyi kazıyarak, yani çetelere kendi kendilerine yeterlilik ve devletten daha canavarımsı veya mucizevi bir şekil vererek, evrim varsayımıyla ilgi kesilmez.

Devletin daima varolduğu, onun mükemmel ve çok iyi biçimlenmiş olduğu söylenmeli. Kazıbilimciler yeni buluşlar yaptıkça, birçok İmparatorluk buluyorlar. Ur devletinin varsayımı doğrulanmış gibi gözüküyor, «devlet insanlığın en eski zamanlarına kadar gidiyor.» İlkel toplumların büyük İmparatorluk devletleriyle ilişkide olup, iyi denetlenmemiş alanlarda ve çevrede yaşadıklarını düşünemiyoruz. Fakat en önemlisi, bunun tam tersi olan varsayımdır : yani devletin kendisi daima dışarısıyla ilişki halindeydi ve bu ilişkinin dışında onu düşünebilmek mümkün değildir. Devletin yasaları, bunların hepsi veya hiçbiri değildir (Devletli toplumlar veya devletsiz toplumlar) ama dışarısının ve içerisinin toplumları vardır. Devlet egemenlik demektir. Ama egemenlik içine aldığı, üzerinde yerel olarak kendine edindiği ölçüde hüküm sürebilir. Hem evrensel devlet yoktur, hem de devletlerin dışarısı «dış politikaya» indirgenemez, yani devletler arası ilişkilere indirgenemez. Dışarısı aynı anda iki yönde durur : devletlere nazaran çok geniş bir özerklik sahibi olan ve belli bir anda tüm oecumene'e (evrensel -dini anlam-

da-) dağılmış olan büyük dünyasal makinalar (örneğin «büyük ticaret şirketleri» tipindeki örgütler, yahut sanayileşmiş yapılar, hem de mesihçilik, peygambercilik vb. gibi hareketler, İslâmiyet, Hıristiyanlık gibi dini oluşumlar); ama aynı zamanda çetelerin, kenarda kalanların, devletin iktidar organlarına karşı parça parça toplumların haklarını doğrulamaya devam eden azınlıkların yerel mekanizmaları. Çağdaş dünya bu iki yönde, özellikle gelişmekte olan imgeleri, bugün, hem evrensel-dinsel dünyevi makinaların yanında, hem de Mac Luhan'ın betimlemiş olduğu yeni klancı bir toplumun yeni-ilkelliğinde bize sunar. Bu yönler, her zaman olduğu gibi tüm sosyal alanlarda yok değildir. Hem de kısmî olarak bunlar birbirlerine bile karışabilirler, örneğin bir ticarî örgüt birçok işinde ve yolunun bir bölümünde, bir korsan yahut yağma çetesidir; yahut dinsel bir oluşum çeteler tarafından işler. «Burada ortaya çıkan, dünyasal örgütlerden daha az önemli olmayan çetelerin devlete indirgenemez bir biçim sunmalarıdır ve bu dışarıdanlık biçimi yaygın ve çok biçimli, zorunlu olarak bir savaş makinasının biçimi gibi ortaya çıkar. Bu yasadan çok değişik bir «nomos»tur. Devlet-biçimi içeridenlik biçimi olarak daima kamu bilgisine hitap ederek, rahatça kutuplarının sınırında tanınabilen değişiklikler süresince kendisine özdeş ve kendi kendini yeniden üretmeye yatkındır. (Maske takmış bir devlet mümkün değildir). Ama savaş makinasının dışarıdanlık biçimi kendi değişmelerinde varolmasını öngörür. Savaş makinası hem sanayici buluşlarda, dini yaratıcılıklarda, teknolojik buluşlarda, devlet tarafından ikincil olarak edinilmeye bırakılan tüm akımlarda ve akışlarda varlığını gösterir. İmparatorlukları büyük makinaları, krallıkları ve çeteleri devlete özdeş aygıtları ve değişken

savaş makinalarını, içeridenliği ve dışarıdanlığı, bağımsızlık terimlerinde değil, daima birbirleriyle ilgili sürekli bir alanda, rekabet ve birliktelik varolma terimlerinde düşünmek lâzımdır. Aynı alan içeridenliğini devletlerde gösterdiği gibi, devlete karşı dikilen veya devletlerden kurtulanlarındakindeki dışarıdanlığı da betimler.

Önerme III: Savaş makinasının dışarıdanlığı bir «göçebe» veya «azınlık bilimi»nin varlığını ve sürekliliğini hissettirmeye bırakan epistemoloji tarafından da gösterilmiştir.

Hem tarihini izlemenin çok güç olduğu hem de sınıflamanın zor olduğu bir bilim işlemi veya bilim cinsi vardır. Bunlar geleneksel kabullenmeleri sürdüren teknikler değildir. Ama tarih tarafından kurulan yasal veya kraliyetçi anlamında «bilimler» de değildir. Michel Serres'in yeni bir kitabında göstermiş olduğu gibi, bunun izini hem Lucrèce'den Demokritos'a atom fiziğinde hem de Arşimet geometrisinde bulabiliriz (14). Böylece ayrıksın, bir bilimin karakteri şunlardır:

1 — Akışkanlıkları özel bir şok gibi kabul edecek katıların bir kuramı yerine, öncelikle, bilimin hidrolik bir modeli vardır; yani antik atom kuramı akımlarından ayrı tutulamaz; akım gerçeğin kendisidir veya dopdolu dayanağıdır.

2 — Sabit olana, özdeşe, ebediliğe, oturaklılığa karşıt olan bir ayrışıklık ve oluş modelidir. Oluşun

(14) Michel Serres, **La naissunce de la physique dans le tevte de Lucrèce Fleuves et turbulences,** Minuit yayınları. Birbirini izleyen üç noktayı ilk ortaya çıkaran Serres'dir, dördüncüsü, bize diğerleri ile zincirlenmiş gibi gelmektedir.

kendisini bir model yapmak ve bir kopyanın ikinci karakterini oluşturmamak için «paradoks»tur; Platon, **Timée**'de bu olasılığı anımsatmaktaydı, ama o büyük bir bilimin adına, bunu dışlamak ve ona sövmek için yapmaktaydı. Halbuki, tersine atomculukta atomun meşhur açılımı böyle ayrışık bir modeli ayrışıklık içinde oluşta veya geçişte sunmaktaydı. **Clinamen** en ufak bir açı olarak bir eğik ve düz çizgi, eğik ve teğet arasında bir anlam taşımakta ve atomun ilk hareketinin eğiğini oluşturmaktadır. **Clinamen**, atomun en ufak açıda düz çizgiden ayrılmasıdır. Bu bir geçiştir veya en azından bir tüketme, «tüketici» paradoksal bir modeldir. «Bir noktadan diğerine en yakın yol» olduğu tanımlanan düz çizgili Arşimet geometrisinde olan prediferansiyel hesap da bir eğrinin uzunluğunu tanımlamanın amacından başka bir şey değildir.

3 — Sırmalı (maden kırığı) veya laminaryalı (deniz yosunlu) akışta bir düz çizgiden onun paralelineo doğru gidilemez artık, ama eğrili açılımdan (sapmadan), eğri bir plan üzerinde hava çevrintisinin (kasırga) ve sarmalların oluşumuna doğru gidilir; En küçük açı için en büyük eğinim. Turba veya Turbo'dan yeni atom sürülerinden veya çetelerinden büyük hava çevrintisi organlarına. Model katı ve çizgisel şeyler için kapalı bir mekanda dağılma yerine, akım-şeylerin açık bir mekanda kendilerinin dağıttıkları hava çevrintisel bir modeldir. Pürtüklü mekanla (metreli) kaygan mekan (topolojik veya projektif, vektoryel) arasındaki fark budur : birinde «hesap yapılmadan mekan işgal edilir», diğerinde ise «işgal etmek için hesap yapılır» (15).

(15) Müziğin mekan zamanını bu şekilde ayıran Boulez'dir : pürtüklü

4 — Sonunda model problematiktir (sorunsaldır). Teorematik değildir : izdüşümler, katılmalar, kesip çıkarmalar, kısımlar, bunlara gelen etkilerin işlevlerine göre, şekiller kabul edilirler. Bir cinsten türlere ne belirli ayrımlarla, ne tümdengelimle, ne de özelliklerinin ortaya çıktığı değişmez özlerle gidilir, bir soruna onu şartlandıran ve çözmeye çalışan kazalarla gidilir. Burada geçişin her türlü şekil değiştirmesi, başka bir maddeye dönüşmesi söz konusudur, en azından her şeklin, bu özden çok, daha güzel olan bir «olayı» belirleyen işlemleri vardır : bir kare dördüllemeden bağımsız varolamaz, küp birimleriyle ölçülmeden bir küp olamaz, doğrultulmadan bir düz çizgi varolamaz. Halbuki teorem akılların düzeyindedir, sorun etkileyicidir ve değişimcilerden ayrı tutulamaz, bu bilimde yaratma ve üretmedir. Gabriel Marcel'in söylemiş olduğunun tersine problem bir «engel» değildir, problem «engelin aşılmasıdır», önceden yapılan bir atılımdır, yani bu bir **savaş makinası**dır. «Problem ögenin» bir parçasını en mümkün olana indirgediği ve «teorem-ögenin» yerine bunu koyduğu zaman büyük bilimin engellemeye çalıştığı hareket olur» (16).

---

mekanda ölçü hem kurallı hem de kuraldışı olabilir, bu her zaman belli olabilir, halbuki kaygan mekan için kesinti veya fark «istenilen her yerde» yapılabilir. **Penser la musique d'aujourd'hui** (Bugün Müziği Düşünmek), Gonthier, s. 95-107.

(16) Eski Yunan geometrisi bu iki kutbun karşıtlığı tarafından geçilmiştir, bunlar teorematik ve problematiktir ve birincisinin zaferiyle çelişki sona ermiştir. Eukleides (Öklid)'in öğelerinin birinci kitabı üzerine yorumlarında (Desclee de Brouwer'in yeni basımı) Proclus iki kutub arasındaki farkı inceler ve Speusippe-Menechme karşıtlığıyla bunu süsler. Matematik bu şiddet tarafından geçilmekten eksik olmayacaktır ve örneğin belitsel öğe problematik akımla karşı karşıya gelecektir, «sezgisel» veya «kurucu» ki, bunlar bütün teorematiğin ve belitselliğin (aksiyomatiğin) çok değişik problemlerin hesabının değerini verirler: Bkz.

Bu Arşimet bilimi yahut bilimin bu tip anlayışı özellikle savaş makinasına bağlıdır: problemata'ların kendileri savaş makinalarıdır ve bunlar eğik planlardan geçişlerden, en azından izdüşümlerden ve hava çevrintilerinden ayrı tutulamazlar. Savaş makinasının devlet aygıtını sollayan bir soyut bilgiden çok değişik biçimde bir soyut bilgide, izdüşümünde olduğu söylenecektir. Göçebe biçimli tüm bilimin dışarıdanlıkçı olarak geliştiği, imparatorlukçu veya kraliyetçi bilimlerden çok farklı olduğu söylenecektir. Dahası, bu göçebe bilim devlet biliminin koşulları ve zorlamaları tarafından yasaklanacak, yahut töresel olarak karşı çıkılacak, «yolu kapanacaktır». Roma Devleti tarafından yenilgiye uğratılan Arşimet bir sembol olacaktır (17). Formalizasyon tarzınca bu iki bilim arasındaki fark göçebebiliminin buluşlarını egemenlikçi biçimiyle baskıya alan devletin bilimi olmasıdır, devlet bilimi, göçebebilimden kendine edinebildiğini alıkoyar, gerisini gayet kısıtlı bir reçete haline sokar ve bunda gerçek bilimsel bir konum bırakmaz veya en basit şekliyle göçebilimini yasaklar, baskıya alır, yani göçebebiliminin «bilgini» iki ateş arasında, onu esinlendiren ve doyuran savaş makinasının ateşiyle akıl düzenini ona zorla kabul ettiren devletin ateşi arasında kalmıştır sanki. Mühendis denilen kişi (ve özellikle askeri mühendis) çeşitli değerleriyle bu durumu gösterir. O kadar ki, en önemlisi, göçebebilimin devlet bilimi üzerinde bir baskı uyguladı-

---

Boulignard, Le déclin des absolus mathématice-logiques (Mantık-Matematik Saltıkların Çöküşü) Ed. d'enseignement Superieur.

(17) Vrilio, **L'insécurité du territoire** (Alanın Güvensizliği), s. 120. : «Arşimet ile yaratıcı serbest araştırma olan geometrinin devrinin nasıl tamamlanmış olduğunu biliyoruz. (...) Bir Romalı askerin kılıcı gelenek denilen ipi kesip attı. Böylece, geometrik yaratıcılığı yok ederek, Roma Devleti Batı'nın geometrik emperyalizmini kurdu.»

ğı ve tersine, devlet biliminin göçebebiliminin verilerini değiştirip, kendine edindiği sınırlardaki sorunlar bunlardır. Kamp sanatı için, eğik planları ve izdüşümleri her dönemde harekete geçiren «kastrametrasyon» için doğrudur bu: devlet göçebebiliminin yerini belirleyerek, kontrol ederek, oldukça kısıtlayarak ölçülü (metrik) ve sivil kurallara boyun eğmeden ve sosyal alan boyunca savaş makinasına sonuçlarını geliştirmesini yasaklamadan, savaş makinasının bu boyutunu kendine edinemez (bu açıdan Vauban (*), Arşimet'in yeniden ele alınması gibidir ve Arşimet'inkine benzer bir yenilgiye uğrar). Daha üstün olduğu söylenen kraliyetçi bilimin analitik geometriden pratik bir bağımlılık yapmak istediği izdüşümcü ve betimleyici geometri için de doğrudur bu (Poncelet ve Monge'un «bilgin» olarak çok yanlı durumları da buradan gelir) (18). Diferansiyel hesap için de doğrudur bu : diferansiyel hesap uzun zaman boyunca bilimsellik dışı bir konum taşıdı. Onu «gotik bir hipotez» olarak suçladılar, kraliyetçi bilim onda uysal bir uzlaşma değeri yahut iyi kurulmuş bir yapıntı değeri tanımaktan öteye gitmedi. Devletin büyük matematikçileri ona daha kapalı bir konum vermeye çalıştılar, ama tam anlamıyla sürekli değişim, geçiş, sonsuzcasına küçük, ayrışıklık, oluş kavramları-

(*) Sébastien Le Prestre de Vauban (1633-1707) yılları arasında yaşamış Fransız mareşalidir. Fransız sınırlarının bir çoğunun sağlamlaştırılmasına çalışmış bir genel komiserdir. Lille'è, Namus'a seferler düzenlemiştir (1607 ve 1692). XIV. Louis'nin politikasını eleştirmesi yüzünden kralın saygısını yitirmiştir. (Ç. N.).

(18) Monge ve özellikle Poncelet ile duygusal veya uzamsal pürtülkü mekan temsiliyetinin sınırları aşılmıştır; ama soyut bir sembollülüğün kuvvetine doğru olmaktan çok trans-uzamcı veya trans sezgisel (süreklilik) bir hayalgücüne doğru aşılmıştır. Poncelet üzerine Brunschvieg'in yorumlarına dayanılacaktır. (Matematik Felsefenin Devreleri, U.U.F.)

nı, yani göçebe ve dinamik tüm kavramları elemek şartıyla buna giriştiler ve sıra sayıları için kullanılan ordinal ve statik sivil kuralları ona zorla kabul ettirdiler (bu açıdan Carnot'nun tam belli olmayan konumu). Bu hidrolik model için de doğrudur: çünkü şüphesiz devletin kendisinin hidrolik (su mühendisliği) bir bilime ihtiyacı vardır (bir imparatorlukta hidrolik çalışmaların önemini kapsayan Wittfogel'in tezleri üzerine yeniden dönmeye gerek yoktur). Bir hareketin bir noktadan başka bir noktaya gitmesini, mekanın kendisinin pürtüklü ve ölçülü olmasını, akışkanın katıya bağlı olmasını ve akımın paralel laminaryacı parçalarla yürürlüğe girmesini zorla kabul ettiren, hava çevrintisini engelleyen kıyılara, kanallara, su yollarına hidrolik gücü buyruk altına almak ihtiyacı olan devlet olduğuna göre bu çok değişik bir biçimde olmaktadır. Halbuki, savaş makinasının ve göçebebiliminin hidrolik modeli kaygan bir mekanda hava çevrintileriyle yayılmayı, mekanı tutan bir hareket üretmeyi, bir noktadan diğerine doğru giden yerel harekette olduğu gibi yapacağına, aynı anda tüm noktaları etki altına almayı içerir. (19) Demokrit, Menechome, Arşimet, Vauban, Desargues, Bernoulli, Monge, Carnot, Poncelet, Perronet vb.: bu bilginlerin özel konumlarının anlaşılması için her seferinde bir hayat hikayesi gereklidir. Devletin bilimi onları baskı altına almadan,

(19) Michel Serres, a.g.e., s. 105. Bu açıdan Alembert-Bernoulli karşıtlığını inceler; genelde iki mekan modeli arasındaki fark önemli değildir: «Akdeniz havzasında su eksiktir ve iktidarı elinde bulunduran da, akçalayan da zorunlu akımı kabul etmeyen bu hava çevrintisi olduğuna göre, Clinamen'in özgürlük gibi duran ve akçalamanın öz gibi duran fiziki dünyası bu yüzdendir. Bilimsel kuramla anlaşılmaz; suların fatihiyle anlaşılmaz (...) askeri makinanın ve dalgalı cisimlerin ustası» : Arşimet'in büyük kişiliği buradan gelmektedir.

kısıtlamadan politik veya sosyal görünüşlerini baskı altına almadan kullanamaz.

Kaygan mekan, deniz savaş makinasının özel konumlu bir sorunudur. 'Fleet in being' sorunu, Virilio'nun göstermiş olduğu gibi, denizin üstünde konulur; yani etkisi herhangi bir noktadan fışkırabilen kasırgamsı bir hareketle açık mekanı işgal etmek görevi budur. Bu bakımdan, ritim üzerine, kavramın ortaya çıkış noktası üzerine yapılan yeni incelemeler bize yeterliymiş gibi görünmezler. Çünkü bizce ritimin dalgaların hareketiyle hiç bir ilgisi olmadığı ve daha özel olarak «düzenliliği ölçülü» bir hareketin biçimini belirlediği söylenir. (20) Halbuki, ritim ve ölçü asla birbirlerine karıştırılmamıştır. Ve eğer atomcu Demokrit kesinkes ritmi biçim anlamında kullanan biriyse atom biçimlerinin öncelikle, yer (magnae res), deniz, hava gibi kaygan mekanların çalkantılarının en kesin şartlarında oluşturduğunu unutmamak gerekir. Kıyıların arasındaki ırmağın akışına veya pürtüklü bir mekanın biçimine gönderimde bulunan düzenli, ölçülü bir ritim vardır; ama bir akımın akışkanlığına gönderimde bulunan, yani sıvı bir maddenin kaygan bir mekanın biçimine gönderen ölçüsüz bir ritim de vardır.

Bu iki bilim arasında, bu devlet bilimi ve savaş makinasının göçebebilimi arasındaki bu karşıtlık veya daha doğrusu bu sınırda kalan gerilim, bazı değişik anlarda ve seviyelerde bulunur. Anne Querrien'in çalışmaları bu iki anı bulmak için çok yararlıdır, biri 12.

---

(20) Bkz. Benveniste, **Problèmes de linguistique générale** (Genel Dilbilimin Sorunları), «dilbilimsel anlamında ritim kavramı», s: 324, 375. Sık sık bu metin olduğu gibi kabul edilmiştir. Bunun anlamı bizce tuhaftır, çünkü hidrolik sorununun önemini düşünmeden atomculuk ve Demokrit'i anımsar ve çünkü ritimden bedensel biçimin «ikincil derecede özelleşenini ortaya çıkartmıştır.»

yüzyılda gotik kiliselerin yapılmasıyla, diğeriyse 18. ve 19. yüzyıllarda köprülerin kurulmasıyla ilgilidir. (21) Kısaca gotik, roman kiliselerinden daha yüksek ve daha uzun kiliseler inşa etmek istencinden ayrılamaz bu. Daima daha uzaklara, daha yükseklere... Ama bu fark sadece nicelik farkı değildir; nitelik farkını da belirtir: madde-biçim statik ilişkisi, araç-güç dinamik ilişkisine doğru kayar. Taştan yakalamaya müsait itim güçlerini meydana getirmek için, daha uzun ve daha yüksek kubbeler inşa etmek için işe yarar olan yükseklikliktir. Kubbe artık bir biçim değil, ama taşların sürekli değişkenliğinin bir çizgisi olmuştur. Bu sanki gotik kaygan bir mekanın, roman ise kısmî bir pürtüklü mekanın işgal edilmesi gibidir (ki orada kubbe paralel ayak direklerinin yan yana koyuluşuna bağlıdır). Oysa taşların boyu bir taraftan düzlem sınırı olarak yerde bile işleyen bir izdüşümü planından, diğer taraftansa oylumlu taşların değişikliğe sokulmasının veya birbirini izleyen yaklaşıklığın serisinden (dik açı şeklinde yontma) ayrı tutulamaz. Çalışmayı oturtmak için, şüphesiz, Öklid'in teorematik bilimi düşünülür: sayılar ve denklemler, oylumları (hacimleri) ve yüzeyleri örgütleyebilen akılcı bir biçim olur... Fakat, destana göre, Bernard de Clairvaux, orada, çabukca vazgeçer, tıpkı «çok zormuş» gibi, ve mateolojiden çok mategrafi olan azınlık bilimi olarak tanımlanan, betimleyici ve izdüşümcü, Arşimedçi işlevsel bir geometrinin özelliğini savunur. Onun yoldaşı, duvarcı-papaz, Truvalı Grain önce «öğrenmeye başlayan birinin çizmesine olanak veren işlevsel hareketin bir mantığını, sonra ise

(21) Anne Querrien, **Devenir fonctionnaire ou le travail de l'Etat** (Memur Olmak veya Devletin İşi), Cerfi; Anne Querrien'in yayınlanmamış çalışmalarına ve bu kitaba başvuruyoruz.

mekanda içiçe girmekte olan oylumları kesmeyi ve çizginin sayıyı itmesini sağlamayı anımsatır» (22). Temsil edilmez, doğrulanır ve yol katedilir. Bu bilimin karakterlerini belirleyen denklemlerin yokluğundan çok onların rastlantısallıklarının değişik rolleri olması bu yüzdendir. Maddeyi örgütleyen tamamen muhteşem şekillerin yerine denklemler en ufak niteliksel bir hesapta, araç tarafından «itilmiş» olarak, ürerler. Tüm bu Arşimet geometrisi en büyük anlatıma sahip olur, ama ayrıca 17. yüzyıldaki şaşırtıcı bir matematikçi olan Desargues ile ve onun geçici durağıyla karşılaşılır. Kendine benzeyen birçok insanlarda olduğu gibi Desargues da çok az yazmıştır; halbuki yaşamında çok önemli eylemlerde etkin olmuştur ve daima olay-sorunları üzerine toplanmış projeler, müsveddeler, taslaklar bırakmıştır: «Karanlıklar dersi», «taşların kesilişi projesinin müsveddesi», «bir planla bir koni (huni) nin karşılaşma olaylarına zarar projesi müsveddesi»... Oysa Desargues Paris Parlamentosunca mahkum edilmiştir, ona kralın sekreteri karşı çıkmıştır; onun perspektif pratikleri yasaklanmıştır (23). Kraliyet bilimi veya devlet bilimi taşların boylarını, panolarca biçimin, sayının ve ölçünün sabit modelinin önceliğini oluşturan şartlarda kabul edebilir ve kendine çekebilir. (bu panolar, taşları dik açıyla yontmanın tersidir). Kraliyet bilimi perspektifi sadece statik olarak, onun tüm gezingen ve öristik (araştırmanın kurallarını ortaya çıkaran) yetkinliğini kaldıran merkezî bir kara deliğe boyun eğ-

(22) Bkz. Raoul Verges, **Les illuminés de l'art Royal** (Büyük Kraliyetçi Sanatın Ustaları), Julliard.

(23) Desergues, **Oeuvres** (Eserleri), Ed. Leiber (Michel Charles'ın Desargues ile süreklilik taşıyan, Monge ve Poncelet'nın «modern geometrinin kurucusu» olması üzerine yazmış olduğu metni).

direrek kabul eder ve kendine çeker. Fakat Desargues serüveni veya olayı, gotik ustaların çıraklarının ortaklaşa başlarına gelenin aynısıdır; çünkü Kilise, İmparatorluk biçiminde, bu göçebebiliminin hareketini ciddi bir şekilde denetlemek ihtiyacını duymakla kalmaz, inşaatları denetim altına almayı, şantiyeleri yönetmeyi, nesneleri ve inşaat yerlerini kendisi seçmek ihtimamını Temple tarikatı şövalyelerine bırakır; ama dahası, laik devlet kraliyetçi biçiminde şövalyelerin kendilerine sırtını döner, çırakların «kompanyon» sisteminin her türlü motifini ki, bunlardan biri bu azınlık veya işlevci geometrinin yasaklanmasını içerir, mahkûm eder.

Anne Querrien 18. yüzyılda köprüler konusunda, aynı hikayenin bir yankısını bulduğu zaman haksız mıdır? İş bölümü devlet normlarına göre edindiğine göre, şüphesiz şartlar çok değişmiştir. Ama köprüler ve yolların hareketlerinin tümünde yollar tamamen merkezileştirilmiş bir yönetimin işidir, halbuki köprüler ortak dinamik ve etken bir deneyimin maddesi olmakta devam etmiştir. Trudaine evinde özgür, genel «tuhaf toplantılar» düzenlemekteydi. Perronet Doğudan edinilmiş yumuşak bir modelden esinlenmekteydi: köprü akarsuyun gidişine önlem koymalıydı veya onu tıkamak zorundaydı. Bu köprünün ağırlığına, düzenli ve kalın kemer ayaklarınca pürtüklü mekanına karşı kemer ayaklarının süreksizliğini ve incelemesini, kubbenin indirilmesini, bütündeki sürekli değişikliği ve hafifliği savunmaktaydı. Fakat bu girişim hemen ilkeci karşıtlıklarla çarpıştı ve sık sık yapılan bir uygulamaya göre Perronet'yi okulun müdürü yapan devlet onun deneyine taç giydirmediğine göre, bu deneyi yasaklamaktaydı. Tüm köprüler ve yollar okulunun tarihi ki bize nasıl bu «eski ve yolcu biçimin» yerini Madenler

Okuluna, kamu çalışmalarına bıraktığını, ve aynı zamanda, yaptıkları çalışmaların gittikçe normalleştiğini gösterir (24). O halde soruna gelelim: kollektif bir beden nedir? Ve şüphesiz bu devletin büyük bedenleri (cisimleri) bir taraftan bir işlemin veya bir iktidarın monopolünde hazır olan, diğer tarafta ise temsilcilerini yerel olarak dağıtan hiyerarşik ve farklılaşmış organizmadır. Onların aile ile özel bir ilişkileri vardır, çünkü iki uca aile modelini ve devlet modelini ulaştırırlar ve kendileri «büyük ailenin» görevlileri, hizmetçileri, çiftçileri veya kahyaları gibi yaşarlar. Böyle olmakla beraber, bu bedenin çoğunda bir şemaya uymayan ve eyleme giren bir şey vardır. Bu sadece özelliklerinin korunması demek değildir. Aynı zamanda devlete başka modeller de sunar, karşı çıkar; başka bir dinamizm, göçebe bir ihtiras, savaş makinası olarak ortaya çıkmak çok karikatürümsü hatta çok şekilsizleştirilmiş bir tutum olur. Örneğin çok eski bir lobi sorunu, etkili çevresi olan bir grup, devlete karşı tavrı tam belli olmayan ve devletin kendi etkisine almak istediği sorunlar vardır ve sonucu ne olursa olsun, devletin kendine göre önceden hareket ettirmek istediği bir savaş makinası vardır (25).

Nasıl bir bedenin tini organizmanın ruhuna indirgenemez, bir beden de bir organizmaya indirgeneme-

---

(24) Anne Querrien, s. 26-27: «Devlet iflas eden deneyin üzerine mi kurulur? (...) Devlet şantiye halinde değil, onun şantiyeleri hareket halinde olmalıdır. Bir ekip sosyal olarak inşa etmek için değil, işlevlerini yerine getirmek için yapılır : bu bakış açısından alacak olursak devlet sadece devletin isteklerini yerine getirmek maaşlılara yahut devletin emirlerinin modelini yerine getirmek zorunda olanlara inşa etmek çağrısında bulunur.»

(25) «Colbert lobisi»nin sorunu üzerine bkz. Dessert ve Journet, **Annales** Dergisi, Kasım 1975.

mektedir. Tin daha mükemmel bir şey değildir, o uçucudur halbuki ruh ağırdır, bir ağırlık merkezidir. Bedenin tininin ve askeri kökünün anımsatılması mı gerekir? Önemli olan «askeri olan değil, fakat onun uzaktan gelen göçebe köküdür.» İbn Haldun göçebe savaş makinasını şöyle tanımlamıştı : aileler veya soysop ve bedenin tini. Savaş makinası ailelerle, devletinki ile olan ilişkisinden çok değişik bir ilişkiye girer. Aile, ona destek olacağı yerde çetenin yönünü tayin eder, öyle ki bir soykötüğü bir aileden diğerine göre, herhangi bir ailenin elverişliliğine göre, belli bir anda, en fazla «agnatik» danışmayı gerçekleştirmeyi başarandır. Bir devlet organizması içinde yerini belirleyen ailenin kamusal ürünü değildir; bunun tersidir geçerli olan, buna bir savaş bedeninde ünlü olmayı bekleyen soykütüğüne değgin hareketliliğin veya danışmanın gizli erdemi veya kuvveti denir (26). Orada ne organik bir iktidarın tekeline, ne de yerel bir temsiliyete gönderim-

(26) İbn Haldun, **La Muqaddima,** Hachette. Bu eserin en önemli temalarından biri «bedenin tini»nin sosyolojik sorunu ve onun anlamının belirsizliğidir. İbn Haldun bedeviliğe (budun olarak değil de yaşam biçimi olarak) karşı yerleşmeyi veya şehirleşmeyi koyar. Bu karşıtlığın tüm yönleri arasında kamusal ve gizli arasındaki ters ilişki vardır : devletin şehirlisinin reklamına karşı savaş makinasının bir gizliliği vardır, ama ilk şıkta, dayanışma gizli «ün»den ortaya çıkar, halbuki diğer şıkta gizlilik yerini ünün zorunluluğuna bırakır. İkinci olarak, bedevilik soysopların ve onların soykütüğünün hem saltıklığını hem de değişikliğini oynar; halbuki şehirli karakteri soysoptan salt olmayan hem de sabit ve katı olan bir şey ortaya çıkarır : bir kutubtan diğerine doğru dayanışmanın yönü değişikliğe uğrar. Üçüncü olarak ve özellikle, bedevi soysopları «bir beden tini» oluştururlar ve ona sanki yeni bir boyutmuş gibi iştirak ederler : buna **Assabya** veya **İştirak** denir. Ve oradan arap sosyalizminin adı ortaya çıkacaktır. (İbn Haldun klan şefinin «iktidarsızlığı», devlet kurmaya zorunlu olmaması üzerine ısrar eder). Halbukl şehirlilik bedenin tininde bir iktidar boyutu oluşturur ve onu «otokrasi»ye verir.

de bulunan vardır, fakat göçebe bir mekanda kasırgamsı bir bedenin kuvvetine gönderen bir şey vardır. Ve şüphesiz modern bir devletin büyük cisimlerini arap kabileleriymiş gibi kabul etmek çok zordur. Bir bilim, bir teknik kurmak gibi yahut müzik yapmak gibi yahut da yargılamak gibi, kiliseler, köprüler inşa etmek gibi belirli düzenlemelerde, bazen hiç beklenmedik biçimlerde savaş makinasına eşdeğer kollektif bedenlerin daima azınlıkları veya püsküllleri olduğunu söylemek istiyoruz... Bir yüzbaşı alayı gerekliliklerini subaylar alayı tarafından veya assubaylar örgütünce değerlendirir. Bir organizma gibi devletin kendi bedenleriyle sorunları olduğu ve bu bedenlerin, ayrıcalıklar isteyerek, onlara rağmen, taşan bir şeye açılmak zorunda kaldığı kısa bir devrimci an, deney yapan bir atılış devri hep çıkagelmektedir. Her seferinde kutupların ve eğilimlerin hareketlerinin, doğalarının incelenmek zorunda kalınan karışık bir konumu vardır. Aniden, sanki noterler alayı, Arapların içinde veya Hintlilerin içinde ilerlermiş gibi durur, sonra yeniden oradan çıkıp, yeniden örgütlenirler: sonunda ne olacağı belli olmayan bir operakomik. (Orada «Polis bizimle...» diye bağırırlar bile.)

Husserl tam belli olmayan morfolojik tözlere seslenen bir foto-geometrinin varlığından bahseder, yani göçebeler veya yersizyurtsuzlar. Bu tözler duygun şeylerden ayrıldıkları gibi imparatorlukçu, kraliyetçi veya idealist tözlerden de ayrılırlar. Proto-geometrinin kendisi olan bu tözleri işleyecek bilim evsiz ve yurtsuzluk anlamını taşıyarak belirlenmez: ne duygun şeyler gibi doğru ne de ideal tözler gibi doğru olabilir, fakat doğrusuz ve buna rağmen sert olabilir («rastlantıya göre değil, özünde doğru olmayan). Daire organik, ideal, sabit bir özdür, ama yuvarlak tam belli olma-

yan, akışkın, hem daireden hem de yuvarlaklaşmış şeylerden ayrı bir öze sahiptir o (bir vazo, bir tekerlek, güneş...) Teorematik bir şekil sabit bir özdür, ama onun değişiklikleri, şekilsizlikleri, artıp ve kesilip çıkartmaları, tüm değişirlikleri, botanikte «şemsiye» denilen çiçek durumu, yuvarlak tuzluk veya mercimek şeklinde, belirsiz ve böyle olmasına rağmen kesin sorunsal şekiller oluştururlar. Belirsiz özlerin şeylerden bedensellik olan bir şeyden daha fazla bir belirlilik meydana getirdikleri ve bedenin tinini bile içerdikleri söylenecektir (27). Fakat niçin Husserl orada bir çeşit aracı, bir proto-geometri görmektedir ve salt bir bilim görmemektedir? Her geçiş tamamen belirsiz olana ait olduğu halde niçin sınırda olan bir geçişin salt özüne bağlı kalmak zorundadır? Orada biçimsel olarak birbirinden farklı iki bilimin kavramları vardır ve varlıkbilimsel olarak da belirsiz veya göçebe bilimin içeriğini kraliyetçi bir bilimin kendine almasından vazgeçemediği tek ve aynı eylemler birbirlerinin içine geçmiş olarak vardır, ve yine orada göçebe bir bilim kraliyetçi bilimin içeriğini kaçırır durur. Hatta sürekli hareket halindeki bir sınırdan başka bir şeye bel bağlamaz. Husserl'de (ve de tersi olarak, yuvarlağın dairenin «şeması» olması şekliyle Kant'da) göçebebilimin

---

(27) Husserl'in bellibaşlı metinleri **İdées I «Fikirler I»**, s. 74, Gallimard Yay. ve **L'origine de la geometrie «Geometrinin Kökü»**dür, P.U.F. (Derrida'nın çok önemli yorumuyla s. 125-138). Sorun belirsizdir ve buna rağmen kesin olarak bir bilimin sorunu olduğundan Sallnon denilen şeyi yorumlayan Michel Serres'in formülüne gönderimde bulunuyoruz: «O serttir, doğrusuzdur. Doğru olmayan doğru kesin olamaz. Bu sadece metrik bir doğru olabilir» (Fiziğin ortaya çıkışı, s. 29). Bachelard'ın kitabı bilimde yaratıcılığın rolünü ve doğrusuzluğun kuvvetini oluşturan yol ve yöntemin incelemesinin en önemlisi olarak kalacaktır: «Aşağı yukarı) bilginin üzerine deneme», Vrin Yayınevi.

indirgenemezliğinin çok doğru bir değer biçilmesinin farkına varılmaktadır, ama aynı zamanda bir devlet adamının veya devletin yanında yer alan kişinin yasallığının önceliği ve kraliyetçi bilimi oluşturanın endişesi görülür. Ne zaman bu önceliğe bağlı kalınsa göçebebilimden bilimüstü, bilimdışı veya bilimöncesi bir bekinme meydana gelir. Ve özellikle göçebebilimin pratik veya basit bir teknik olmadığı, ama içinde ilişkilerin sorununun konulduğu ve kraliyetçi bilimin bakış açısından bambaşka bir şekilde çözüldüğü bilimsel bir alana kayıldığına göre, pratik-bilim, teknik-bilim ilişkileri pek anlaşılamaz. Devlet ideal daireleri üretir ve yenidenüretir durur, ama yuvarlak yapmak için bir savaş makinasına ihtiyaç vardır. Boyun eğmek zorunda kaldığı baskıyı ve içinde «tutunduğu» birbiri içine geçmiş eylemleri anlamak için göçebebiliminin kendine özgü karakterlerini belirlemek gereklidir.

Göçebebiliminin emekle ilişkisi kraliyetçi bilimin ilişkilerine sahip değildir. Bu iş bölümünün daha az yapıldığından dolayı değil, başka olduğundan dolayıdır. Devletin daima «kompanyonaj»larla, göçebe bedenlerle veya demirci, tahtacı, duvarcı vb. tipindeki yollara değgin bedenlerle sorunları olduğu bilinen bir şeydir.

İş gücünü yerleşikleştirmek, saptamak, iş akımının devinimini kurallaştırmak, ona kanal ve su yolları ayırmak, örgüt anlamında loncalar oluşturmak ve gerisi için, zoraki emek gücünü çağırmak bu yerlerde (angarya) veya yoksulların içinden (yardımseverlik atölyelerinde) işe almak bu daima bedenin göçebeliğini ve çete serseriliğini yenmeyi kendine hedef edinen devletin ilk işlerinden biri olmuştur. Eğer gotik örneğine dönersek bu kompanyonların orada veya burada kili-

se inşa ederken, devletin işine gelmeyen etken ve edilgen (hareketlilik ve grev) bir kuvvete sahip olarak, şantiylerde çalışarak, ne kadar sık yolculuk ettiklerini anımsatmak yeter. Devletin bunlara verdiği yanıt ise, şantiyelerin işlerini yönetmek ve «yönetenler ve yönetilenler» farklılığı üzerine kopya edilmiş kuramsalın ve pratiğin, el işçisinin ve kafa işçisinin en büyük ayrımının hepsini işbölümünün tüm bölgelerine geçirmek olmuştur. Kraliyetçi bilimlerde olduğu kadar göçebebilimlerinde de bir «plan»ın varlığı söz konusudur; ama bu aynı şekilde yapılmaz. Gotik kompanyonun toprağının planına karşın, şantiye dışındaki mimarın kağıt üstünde yaptığı ölçülü-metrik planı vardır. Bileşim veya dayanıklılık planına karşın oluşumun örgütlenmesinin bir başka planı vardır. Dördülleştirilen taşların boylarına karşın yeniden üretmeye yarayan bir modelin fışkırmasını içeren panoların boyu vardır. Yalnızca nitelikli bir emeğe ihtiyaç duyulduğu söylenmeyecek : Emeğin niteliksizliğine, nitelikten yoksunluğuna ihtiyaç vardır. Devlet münevverlerine veya kavramcılarına bir erk bırakmaz, tersine onlardan kendine sıkı sıkıya bağlı, düşten başka bir yerde özerkliği olmayan, ama devletin emirlerini yerine getirmekten veya onları yeniden üretmekten başka bir şey yapmayanların bütün kuvvetini çekip almaya yeten bir organ oluşturur. Ama bu politik ve göçebe ihtiraslarını değerlendiren, devletin kendisinin doğurduğu münevverlerin bedeniyle devletin hâlâ zorluklarla karşılaşması da önlenemez. Her şeye rağmen, eğer devlet sürekli olarak göçebe ve azınlık bilimlerini baskı altına alırsa, belirsiz özlere, çizginin işlevci geometrisine karşı gelirse, bunun nedeni ne bilimlerin mükemmel veya gerçek olan içeriklerinden, ne de alıştırılan veya büyüsel karakterleri yüzündendir, ama devletin normları-

na karşı çıkan işbölümünü içerdiği içindir. Farklılık dışsal değildir: Bir bilimin veya bir bilim kavramının sosyal alanın örgütlenmesine katılış biçimi ve özellikle bir işbölümü biçimini buraya sokma biçimi bu bilimin kendisinin bir bölümünü oluşturmaktadır. Kraliyetçi bilim biçimi için hazırlanmış bir madde ve de madde için örgütlenmiş bir biçimi içeren «**hylemorphique**» (hilemorfik) bir modelden ayrı tutulamaz; bu şemanın önce yönetilen-yöneten, sonra el işçisi-kafa işçisi halinde bölünen toplumdan, yaşamdan veya teknikten çok, nasıl ortaya çıktığı, sık sık gösterildi. Bunun karakterlerini veren, tüm maddenin içeriğin yanında yer alması, her türlü biçimin anlatımın yanında yer almasıdır. Göçebebilimin anlatımın ve içeriğin birleşmesine aniden kendisini daha yakın hissetmesi ve bu iki terimin hem biçim hem madde olması daha doğru gözükmektedir. İşte bu yüzden dolayı göçebebilim için, madde asla hazırlanmamıştır, yani bağdaşıklaşmamıştır; o sadece tekillikler taşır. (Bu tekillikler içeriğin biçimini oluştururlar). Ve anlatım daha biçimsel değildir, fakat yerinde çizgilerden de ayrılamamaktadır (bu yerindelik anlatımın maddesini oluşturmaktadır). Göreceğimiz gibi, bu bambaşka bir şemadır. Dayanağın ve süslemelerin dinamik bir şekilde zincirlenmesinin diyalektik madde-biçimin yerini aldığı göçebe sanatının genel karakteri düşünüldüğünde bu konuma ait bir fikir edinebilmekteyiz. Böylece sanat olduğu kadar teknik olarak kendini gösteren bir bilim açısından iş bölümü tamamıyle geçerlidir, ama bunu madde-biçim ikiliğinden almaz (ikili-tekyönlülüklerin rastlaşmalarıyla bile olsa). Daha doğrusu maddenin tekilliklerinin birleşmesiyle anlatım çizgilerinin birleşmesi başgösterir ve zoraki veya doğal birleşmeler düzeyin-

de, bu, yerini alır (28). Bu başka bir emek ve emek etrafında sosyal alanın örgütüdür. Platon'un **Timée** adlı kitabında yapmış olduğu gibi iki bilimsel modeli karıştırmamak gerekmektedir (29). Birine **compars** diğerine **dispars** denmektedir, **compars** kraliyetçi bilimden ödünç alınmış yasal veya doğrulanmış modeldirler. Kanunların araştırmasını, sabitleri ortaya çıkarmayı, bu sabitler sadece değişkenler arası ilişkiler bile olsa, içermektedir (denklemler). Değişkenin değişmez bir biçimi değişmezin değişir bir maddesi; hilemorfik şemayı kuran budur. Ama **dispars**, bir göçebebiliminin ögesi olarak madde-biçimden çok alet-güce gönderimde bulunur. Tam olarak değişkenlerden sabitleri çıkarmak konu değil, ama değişkenlerin kendilerini sürekli değişkenlik durumuna koymaktır önemli olan. Eğer hâlâ denklem kaldıysa, bunlar artık eksiksiz olanlardır, denk olmayanlardır, cebir biçimine indirgenemeyen değişik denklemlerdir ve bunlar kendi hesaplarına değişkenin duygusal sezgisinden ayrı tutulamazlar.

---

(28) Gilbert Simondon bu hilemorfik şemanın ve onun sosyal olasılıklarının eleştirisini ve çözümlemesini çok ileriye götürmüştür : (emir verdiği zaman : «biçim, öyleyse, anlatılabilenin düzenindedir», «biçim emir veren insana, kendisini düşünene ve etken biçimde anlatmak zorunda olduklarına eşdeğerdir»). Bu biçim-madde şemasına Simondan dinamik bir şemayla karşı çıkar, madde bir sistemin enerji şartlarına veya tekillik güçlerine bağlıdır. Bilim-teknik ilişkilerinin, burada, bambaşka bir kavramı ortaya çıkar. (Bkz. **L'individu et sa genese psycobiologique** (Fizikо-Biyolojik Oluşum ve Birey), P.U.F., s. 42-56.

(29) Platon, **Timée**'dekl metninde kısa bir süre Oluş'un yeniden üretilmelerin veya kopmaların sadece kaçınılmaz karakterleri olduğunu düşünmekle kalmıyor, onun kendisinin tek biçim ve özdeş ile yarışan bir model olduğunu da düşünüyor. Bu hipotezi sadece ortaya çıkarmak için anımsıyor ve eğer Oluş bir modelse sadece modelin eşi ve kopyası, model ve yeniden üretilmesi ortadan kalkmak zorunda kalacağı gibi, yeniden üretim ve model kavramlarının kendileri anlamlarını kaybedeceklerdir.

Genel bir biçim oluşturacakları yerde maddenin tekilliklerini yakalarlar veya belirlerler. Olaylarla veya vakalarla bireyselleşmeleri işleve koyarlar ve biçimin ve maddenin bileşkeni gibi «nesne»lerle işleve girmezler; belirsiz özler vakalardan başka bir şey değildir. Bu bakımdan **nomos** ve **logos** arasında nomos ve kanun arasında, kanunun hâlâ «çok ahlaklı bir tad arkası» olduğu anlamına gelen bir karşıtlık vardır. Her şeye rağmen bu yasal modelin güçleri, güçlerin oyununu bilmediğinden dolayı değildir bu. Bu **compars**'a değgin bağdaşık mekanda çok iyi izlenebilir. **Bağdaşık** mekan kesinlikle **kaygan mekan** değildir; tam tersine **pürtüklü** bir mekanın biçimidir. Binanın ayaklarının mekanıdır. O bedenlerin düşüşüyle, maddenin paralel parçalara bölünüp dağıtılmasıyla, akım olanın laminaryacı (*) akışıyla pürtüklüdür. Bağımsız bir boyut kuran, heryerde iletişime girmeye yetkin, tüm diğer boyutlarda biçimlenebilen, her yönde mekanı pürtüklü kılabilen paralel dikeylikler bunlardır ve oradan itibaren mekanı bağdaşık kılarlar. İki noktanın yatay mesafesi için bir kıyas biçimi oluşturur. Bu anlamda evrensel çekim iki beden arasında ikili-tekyanlılık çağrışımını kurallayan tüm kanunun kanunu olacaktır; her ne zaman bilim yeni bir alan bulacak olur, bunu ağırlık alanı biçimi üzerine biçimlendirmeye çalışacaktır. Kimya bile ağırlığın kavramının kavramsal bir özümlenebilişinin sayesinde kraliyetçi bir bilim haline gelecektir. Öklidçi mekan paralellerin meşhur konutuna bağlıdır, ama paraleller öncelikle evrensel yer çekimine bağlıdırlar ve bu mekanı dolduracak sanılan bir cismin tüm öğeleri üzerine ağırlığın işlediği güçle-

(*) Eskimoların besin olarak yararlandıkları; kurutulmuşunu hekimlerin bazı yolları genişletmekte kullandıkları bir deniz yosunu (Ç.N.).

re bağlıdır. Cismi döndürdükleri vakit (ağırlık merkezi) veyahut ortak yönleri değiştirildiği vakit değişmez kalan paralellerin tüm bu güçlerinin sonucunun uygulanma noktası budur. Kısacası yerçekiminin gücü laminaryacı, pürtüklü, bağdaşık ve merkezileşmiş bir mekanın tabanı olarak gözükmektedir; bu kesinkes ölçülü adı verilen çoklukları, büyüklükleri durumlara nazaran bağımsız olan ve noktalar ve birimler sayesinde ifade edilen ağaçvarilikleri koşullar (bir noktadan diğerine giden hareket). Bilim adamları sadece metafizik (fizikötesi) bir endişe yüzünden değil, ama ayrıca bilimsel bir endişe yüzünden 19. yüzyılda tüm güçlerin ağırlık güçlerine indirgenebileceğini veya daha doğrusu ona evrensel bir değer veren (tüm değişkenler için sabit bir ilişki), ikili bir tekyönlülük veren (her seferinde ikiden fazla olmayan...) çekim biçimine indirgenebilinip indirgenemeyeceğini kendi kendilerine sormaktaydılar. Bu tüm bilimin içeridenlik biçimidir.

Nomos veya **dispars** bambaşkadır. Eğer ona karşı çıkmak için gitmedikleri doğruysa ve bir o kadar oradan da gelmiyorlarsa, ona bağlı değilseler, ama «değişkenlik etkileri»nin daima ek olaylarının şahidiyseler, diğer güçlerin ağırlığını yakaladıklarından veya çekime karşı çıktıklarından dolayı değildir. Her seferinde, nesne veya biçim kavramından çok daha önemli bir kavram yapan koşullarda, bir alan bilime açıldığında, bu alan öncelikle yer çekimine ve çekim güçlerinin modeline, hatta onlara karşı çıkmasa bile, indirgenemez bir alan olarak doğrulanır. Bu alan bir «fazlayı» veya bir «artışı» doğrular ve kendisini bu artışa, bu mesafeye yerleştirir. Kimya kesin bir ilerleme yaptığında, bu her zaman bağların ağırlıklarının gücüne başka tip bir bağlama ekleyerek, örneğin kimyasal

denklemler karakterini değiştiren elektiriklere ek getirerek gerçekleşir (30). Ama hızın en basit özenli incelemelerinin daha o zamandan dikey düşüş ile eğrili hareket arasındaki farklılığa karıştığına veya daha genel olarak düz çizgiyle eğri arasındaki farklılığa **«clinamen»**in farklılık biçimlerinde veya en ufak mesafede, en ufak artışa karıştığına dikkat çekilecektir. Kaygan alan işte bu en ufak mesafenin olduğu alandır: Ve sadece sonsuza dek komşu noktalar arasında ve komşuluğun birleştirme yolunun her türlü belirli yoldan bağımsız olduğu bir bağdaşıklığı vardır. Bu değme, ufak harekteli değme, Öklid'in pürtüklü mekanının olduğu gibi, görselden daha dokunsal veya elle yapılan bir mekandır. Kaygan mekanın ne su yolu ne de kanalları vardır. Bir alan ki, o kaygan mekan ayrışıktır, çokluğun değişik bir tipiyle birleşmiştir: Mekanı hesaplamadan ve sadece «onun üzerinde giderek seyredilebilinen» mekanı işgal eden köksapsal, merkezinden kopmuş, ölçüsüz çokluklar. Bunlar kendilerinin dışındaki mekanm bir noktası tarafından gözlenen izlemeye yanıt vermezler: böylece seslerin veya renklerin sistemi Öklidçi mekanın tersidir. **Gravitas** veya **celeritas**, ağır ve hızlı, ağırlığı ve hızlılığı karşı karşıya getirdiğimizde orada niceliksel bir karşıtlık hatta mitolojik bir yapı bile görülmemelidir (her ne kadar Du-

(30) Yani, durum tabii ki daha da karmaşıktır ve ağırlık tek başat modelin karakteri değildir: Sıcaklık ağırlığa eklenir (kimyada yanma ağırlığa bağlıdır). Ama, orada bile termik alanın ne ölçüde ağırlık merkezi alanından ayrıldığı veya tersine ona eklendiğini bilmek bambaşka bir sorundur. Tipik bir örneği Monge verir: «özel bir fiziğin uğraştığı» bedenin değişkenlerinin etkisine «elektriği, ışığı, sıcaklığı getirmekle başlar, diğer yanda genel fizik enginlikle, ağırlıkla, yer değiştirmeyle uğraşmaktaydı. Monge çok daha sonra bütün bu alanları genel fiziğe bağlamıştır. (Anne Querrien)

mezil bu karşıtlığın mitolojik önemini gösterdiyse de ve özellikle devlet aygıtının doğal «ağırlığı»nın işlevine göre, devlet aygıtına göre olsa bile). Hızın genelde bir hareketin sadece soyut karakterinde olmasa da ve ağırlık veya düşüş çizgisinde çok az da olsa ayrılan bir değişkende canlandığı doğru olsa da, karşıtlık hem bilimsel hem de nicelikseldir. Yavaş ve hızlı hareketin niceliksel dereceleri değildir, ama nitelikli hareketin iki ayrı tipidir; hatta birincinin hızı ve ikincinin gecikmesi ne olursa olsun. Bırakılan ve hız ne olursa olsun düşen bir bedenden, onun özellikle bir hızı olduğu söylenmeyecektir, ama ağırlık kanununa göre sonsuza dek düşen bir yavaşlık söz konusu olacaktır. Ağır mekanı pürtüklü kılan ve bir noktadan diğerine doğru giden laminaryacı bir hareket olacaktır; ama hızlılık, çabukluk, en aza indirilen bir hareket için ve o hareketten itibaren kaygan bir mekana yerleşen, kaygan mekanın kendisini çizen kasırgamsı bir durum edinecek bir hareket için kullanılacaklardır. Bu mekanda akım-madde paralel kısımlara bölünmez ve hareket noktaları arası tek-ikiyönlü ilişkilerde algılanmaya kendini bırakmaz artık. Bu anlamda, ağırlık-çabukluk, ağır-hafif, hızlı-yavaş, niteliksel karşıtlıkları nicelikselleşen belirli bir bilimsel rolü oynamaz, ama bilime ortak-yayıcı bir koşulun ve iki modelin karışımını ve ayrımını kurallayan ve onların alternatiflerinin, birbirleri arasındaki başatlığın belli bir rolünü oynar. Karışımları ve bileşkeleri ne olursa olsun, alternatif terimlerinde Michel Serres en iyi formülü sunar: «Biri yolların genel kuramı, diğeri dalganın tümdenci bir kuramı olarak, fizik iki bilime indirgenir» (31).

(31) Michel Serres, s. 65.

Bu iki tip bilimi veya bilimsel girişimi birbirlerine karşıt olarak koymak gerekir: Biri «yenidenüretmeyi», diğeriyse «izlemeyi» içermektedir. Biri yenidenüretimindeki yinelemeninki ve yeniden yinelemeninki, diğeriyse yollara değgin olanınki olmalıdır, bu yollara değgin, seyyar bilimlerin tümüdür herhalde. Yola değgin olanı kolayca tekniğin bir koşuluna veya bilimin doğrulanmasına indirgenir. Ama bu aslında öyle olmaz: İzlemek yenidenüretmekle aynı şey değildir; ve yenidenüretmek için asla izleme yapılmaz. Tümdengelimin, tümevarımın, yenidenüretmenin ülküsü her zaman ve her yerde kraliyetçi bilime dahil olmuştur ve kanun'un kesin sabit biçimi serbestleştiren onca değişkenmiş gibi duran zamanın ve yerin ayrımlarıyla uğraşır: Eğer aynı koşullar sağlanırsa yahut değişken görüngüler ve değişik koşullar arasındaki aynı sabit ilişki kurulursa, aynı görüngülerin üremesi için pürtüklü ve merkezi ağırlıkçı bir mekan yeterlidir. Yenidenüretmek, yenidenüretilenin dışında, sabit bir görüş noktasının sürekliliğini içerir: Kıyının üzerindeki akışa bakmak. Ama izlemek yenidenüretimin ülküsünden başka bir şeydir. Daha iyi bir şey değil, ama başka bir şeydir. Bir maddenin veya daha doğrusu bir aletin «tekilliklerinin» arayışında ve bir biçimin icadında olmadığımızda, çabukluk alanına girmek için ağırlık merkezinin gücünden kurtulduğumuzda; belli bir yöndeki laminaryalı bir akımın akışını seyretmeyi bıraktığımızda ve kasırgamsı bir akım tarafından alınıp götürüldüğümüzde; değişkenler sabitlikleri çekip alacağımız yerde, onların sürekli değişimine atıldığımızda, hep izlemek zorunda kalırız. Ve bu toprağın yönüyle aynı değildir: Yasal modele göre, bir alanda, bir görüş noktası üzerinde sabit ilişkilerin tümüne göre, yeniden yerimiziyurdumuzu buluruz, ama seyyar bir modele gö-

re ise yersizyurdsuzlaşma süreci alanın kendisine yayılır ve onu oluşturur. «İlk bitkine dön ve orada, bu noktadan itibaren dere gibi suyun akışının nasıl olduğunu dikkatlice izle. Yağmur tahıl tanelerini uzağa taşımış olsa gerek. Suyun kazdığı çukuru izle, böylece akışın yönünü tanırsın. Öyleyse, bu yönde senin bitkinden en uzakta olanını ara. Bunların ikisinin arasında meydana gelen bitkiler senindir. Daha sonra (...) yeriniyurdunu genişletebilirsin ... (32) O kadar «kaza» gibi (sorun) yayılan tekilliklerin olduğu vektörün alanındaki akımı izlemeyi içeren yola değgin, seyyar bilimler vardır. Örneğin : Niçin ilkel madenbilimi, aşağı yukarı göçebe konum taşıyan demircilerle iletişimde olan, zorunlu olarak seyyar bir biçimdir? Bu örneklere, her şeye rağmen kanallar sayesinde bir noktadan diğerine gitmenin söz konusu olduğu ve akım parçalar halinde kesilebilir olduğu (hatta bunlar tekil noktalar olsalar bile) söylenerek karşı çıkılabilir. Ama seyyar girişimlerin ve süreçlerin zorunlu olarak pürtüklü bir mekana gönderildiği, onları modellerinden alan kraliyetçi bir bilim tarafından şekillendirildiği ve maddelerin kraliyetçi bilim modellerine indirildiği ve onun modelinin sadece «uygulanımlı bilim» veya «teknik» adı altında bırakıldığı ölçüde bu doğrudur. Genel kuralda, kaygan bir mekan, bir vektör alanı, ölçüsüz bir çokluk daima çevrilebilir ve zorunlu olarak «bir **compars**»da çevrilebilir kılınacaktır : Temel işlemle, her kaygan mekanın bir noktasına teğet değerek geçen yeterli boyutların sayısına sahip olan Öklidçi bir mekan konur ve yeniden konur ve bu temel işlemle «yolun el yordamıyla aranıp taranmasında» onu izle-

(32) Castaneda, **l'herbe du diable et la petite fumee**, Şeytanın Otu ve Küçük Duman, s. 160.

meye devam etmek yerine, yenidenüretimin pürtüklü ve bağdaşlık mekanına dalması gibi, çokluğu göz önüne alarak, iki vektörün paralelliği yeniden ortaya sokulur (33). Bu **logos**'un veya kanunun **nomos** üzerinde göstermiş olduğu zaferdir, ama işte, işlemin karışıklığı yenmesi gerekli olan direnişin şahitidir. Her seferinde seyyar sürecin ve girişimin kendi modellerine başvurulduğunda, noktalar tek-ikiyönlülüğün dışladıkları tüm tekilliklerin konumlarını yeniden bulurlar, akım vektörlerin paralelliğini dışlayan kasırgamsı ve eğrili şekilli havasını bulur, kaygan mekan bağdaşık ve pürtüklü olmaya olanak vermeyen değme özelliklerini yeniden kazanır. Kraliyetçi yenidenüretilen bilimlerde içeridenlikleşmeye kendini bırakmayan yola değgin veya seyyar bilimlerin akımıyla, bir akım her zaman varolmuştur. Ve devletin bilimadamlarının mücadele etmekten, veya onları kendi bünyelerine almaktan veya onlarla ittifaka girmekten bıkmayanların seyyar bir bilgin tipi vardır; böylelikle ona tekniğin veya bilimin yasal sisteminde azınlık bir yer önerilir.

Bu seyyar bilimlerin usdışı, giz, büyü dolu girişimlerle daha içli dışlı olduğundan dolayı değildir. Kullanılamayacak kadar eskidiği vakit böyle bir duruma girerler. Ve ayrıca, kraliyetçi bilimler bir sürü papazlık ve büyü işleriyle kaplıdır. Bu iki modelin yarışında asıl ortaya çıkan göçebe veya seyyar bilimlerin bilimi ne bir iktidarı ele geçirmek için ne de özerk bir geliş-

---

(33) Albert Lautman açıkça Riemann'ın mekanlarının, örneğin nasıl Öklidçi bir kesişmeyi kabul ettiğini, öyle ki, sabit olarak iki komşu vektörün paralelliğinin tanımlanabileceğini gösterdi; oradan itibaren bu çokluk üzerinde el yordamıyla bir çokluğun aranıp taranması yerine, «boyutların sayısının yeterli olduğu Öklidçi bir mekanda dolması gibi» bir çokluk dikkate alınır. Bkz., **Les schèmas de structure** «Yapının Şemaları», Hermann Yay., s. 23-24, 43-47.

me için yaptıkları şeydir. Böyle bir şeye olanakları bile olmaz, çünkü tüm işlemlerini sezginin ve inşaatın duygusallık koşullarına, maddenin akımını izlemeye, kaygan mekanı çizmeye, ve tamir etmeye sınırlamışlardır. Her şey gerçeğin kendisiyle karışan dalgalanmaların nesnelliğinin bölgesinde alınır. İnceliği, kesinliği ne olursa olsun, «yakınlaşmış bilgisi» kendisini çözemeyeceği sorunlardan çok sorun çıkaran duygusal ve sezgisel değerlere bağlı kılar: Problematik onun tek modeli olur. Kraliyetçi bilime onun belitsel ve teorematik iktidarına ait olansa, bütün işlemleri sezgisel koşullardan koparıp, onlardan gerçek özünlü kavramlar veya «kategoriler» yapmaktır. Ve bu nedenden dolayı, bu bilimde yersizyurdsuzlaşma, kavramsal aygıtına, yeniden bir yerineyurduna dönmeyi içermektedir. Bu kategorik, su götürmez aygıt olmaksızın farklılık işlemleri bir görüngünün evrimini takip etmek zorunda kalacaktır; dahası, deneyler açık havada yapılarak, inşaatlar yerde kurularak, sabit modellerde onları yükselterek, koordinatlar ele geçirilemez. Bu titizliklerden bazıları «güvenlik» terimlerine çevrilir: 12. yüzyılın sonunda Orléans ve Beauvais Kiliseleri çökerler ve denetim hesapları seyyar bilimin inşaatları üzerine işlemesinde güçlük ortaya çıkar. Ama, güvenlik, siyasal ülküymüş gibi, kuramsal devlet normlarının parçalarını oluştursa da, başka bir şey söz konusu olmuştur. Tüm girişimlerine rağmen, seyyar bilimler hesap olanaklarını çabucacık aşarlar: Yenidenüretimin mekanını taşan ek mekanın içine yerleşirler; bu bakımdan dolayı hemencecik açılamayacak derecede büyük güçlüklerle karşılaşırlar ve bunları, canlılıkla, bir işlem sayesinde çözmeye çalışırlar. Sorunun çözümleri özerk olmayan bir takım eylemlerden oluşması lâzımdır sanki. Halbuki kraliyetçi bilimden başka bilimin özerk-

liğini veya kavramlarının aygıtını tanımlayacak kadar ölçülü kuvvete sahip bilim yoktur (deneysel bilim de dahil olmak üzere). Seyyar mekanları bağdaşıklık mekanıyla çiftleştirmek zorunluluğu buradan doğmuştur, onsuz fizik kanunları mekanın özel noktalarına bağlı kalmak zorunda kalacaktır. Ama söz konusu olan bir çeviriden çok bir kuruluştur: Bu nedenden dolayı seyyar bilimlerin savundukları bu kuruluş ve onu sunma olanakları ortada yoktur. Bu iki bilimin birbirlerini etkiledikleri alanda seyyar bilimler sorunları bulmakla yetinir; bu ki çözümü bilimdışı ve ortak eylemlerin tümüne gönderecektir, ama bunun bilimsel çözümü tersine kraliyetçi bilime ve onun sorunu olanı kendi teorematik aygıtından ve iş örgütlerinden geçirerek, önceden değiştirmesinin biçimine bağlıdır. Bu tıpkı, biraz Bergson'daki aklın, sadece sezginin koyduğu sorunları biçimsel olarak çözmeye bilimsel olanağı olan akıl ve sezgi gibidir, fakat onu yalnızca maddeyi takip edebilecek bir insanlığın niteliksel eylemlerine bırakmakla yetinmesi gibidir... (34)

Sorun II : Düşünceyi devlet modelinden çıkarmanın bir yolu var mıdır?

Önerme IV: Savaş makinasının dışarıdanlığı sonunda **Nooloji** (*) tarafından tanıklandı.

Çok fazla biçimci olarak yargılanan düşüncelerin içeriğinin eleştirildiği görülür. Ama, soru, öncelikle bi-

---

(34) Bergson'a göre akıl-sezgi ilişkileri çok karışıktır ve daimî bir içlidışlılık ilişkisi içindedir. Ayrıca Bouligand'ın temasına gönderimde bulunacaktır: «Problem» ve «genel sentez» matematiğin iki öğesi ikililiğini belli bir karışıklıkla etki alanına girerek geliştireceklerdir ki, orada genel sentez her seferinde «kategorileri» sabitleştirir; kategoriler olmadan sorunun genel bir çözümü olmaz. Bkz. **Le déclin des absolus mathématico-logiques** (Mantıksal Matematik Mutlaklığın Çöküşü).

(*) Düşüncenin imgesinin araştırılmasıdır (Ç.N.).

çimin kendisinin sorunudur. Düşüncenin devlet aygıtının modelinden ödünç alınmış olduğu ve bu modele uygun olduğu söylenir ve bunun sonuçları, yolları, su yollarını, kanalları, organları, tüm bir **organon**'u sabitleştirdiği söylenir. Demek ki tüm düşünceyi kaplayan «**nooloji**» biliminin özel nesnesi olacak ve düşüncede devlet-biçimini oluşturacak düşüncenin bir imgesi vardır. İşte böylece bir imge tam olarak egemenliğin iki kutbuna gönderimde bulunan iki başa sahiptir: Büyülü bir kapma meydana getirerek, ilişkiyle veya bağlılıkla, bir kuruluşun etkinliğini oluşturarak meydana gelen doğru-düşünmenin bir **İmperium**'u (muthos) (*); ve bir kuruluşun cezasını taşıyarak hukuki ve yasal bir örgüt oluşturarak sözleşme veya anlaşmayla hareket ederek meydana glen özgür tinlerin bir Cumhuriyeti (logos). Bu iki baş birbirleriyle düşüncenin klasik imgesinde titreşimsel girişimde bulunanlardır: «Prensinin üstün bir varlık olacağı tinlerin bir Cumhuriyeti». Ve eğer bu iki baş titreşimdeyseler, aralarında bir sürü aracı ve tefeci olduğundan dolayı ve birinin diğerini hazırladığından dolayı diğerinin birinciyi kullanmasından ve kendisine saklamasından dolayıdır ve birbirlerini tamamlayıcı ve birbirlerine karşıt olduklarından dolayı değildir bu. Ama birinden diğerine geçmek için bambaşka bir doğaya sahip bir olayın meydana gelmesi, «ikisinin arasında» ve dışarıdan oluşan, imgenin dışında saklanan bir olay olması da dışlanamaz (35). Ama, imgeye bağlı kalınarak, her seferinde

---

(*) Kuruluş söylencesi (Ç.N.).

(35) Marcel Detienne, **Les Maitres de vèrité dans la Grèce archaique**, (Eski Yunan'da Gerçeğin Sahibi Efendiler), Maspero M. Detienne düşüncenin bu iki kutbunu açıklığa çıkarmıştır. Bunlar Dumezil'e göre egemenliğin görünüşleridir: Despotun veya ihtiyar deniz kurdunun «büyüsel-dinsel sözü, sitenin diyaloğunun-sözü». Yunan düşüncesinin en

bize gerçeğin bir **imperium**'undan ve tinlerin bir Cumhuriyetinden bahsedildiğinde bunun basit bir eğretileme olmadığı çok doğrudur. Bu düşüncenin katman olarak, içeridenlik biçimi veya ilkesi olarak kuruluş koşuludur.

Orada düşüncenin ne kazanmış olduğu görülür: Kendisinde asla olmayan bir ağırlık, devlet dahil olmak üzere, her şeyin kendi cezasıyla veya yetkenliğiyle varolma havasını oluşturan bir merkez. Ama devlet burada kârsız değildir. Devlet biçimi, aslında, düşüncenin içinde gelişecek çok özlü bir şey kazanır: Tüm bir rızayla yapılan sözleşme. Yalnızca düşünce hukukî anlamda evrensel bir devlet yapısını icad edebilir, yani devleti evrensel hukuka yükseltmek. Böylece sanki egemen bey dünyada tektir ve tüm evrenselliği kapsamaktadır ve güncel ve gelecekteki öznelerle işini görmekten başka yapacak bir şeyi kalmamıştır. Artık ne dışarıda kalan kuvvetli örgütlere ne yabancı çetelere ihtiyaç kalır: Doğal duruma gönderimde bulunan başkaldıran öznelerle devletin kendi biçimine gönderimde bulunan ve onunla sözleşme halindeki özneler arasında tek ilkesi bölmek olan devlet kalmıştır. Eğer düşünce için devlet üzerine dayanmak ilginçse, devlet için düşünceye dayanmak ve ondan evrensel, tek biçimin cezasını almak daha az ilginç değildir. Devletlerin özelliği basit bir olgudan daha fazla bir şeydir; ve gelecekte olabilecek ahlaksızlıkları yahut başarısızlıkları için de bu aynı şey olacaktır, çünkü hukukî olarak modern devlet bir insan topluluğunun akılcı ve usçu ör-

---

önemli kişileri (şair, bilge, fizikçi, filozof, sofist) bu kutuplara göre yerlerini almakla kalmazlar, ayrıca Detienne bu evrimi veya geçişi emniyete alan savaşçıların özgül iki grubu arasına da bunu sokmaktadır.

gütlenmesi olarak tanımlanacaktır: İnsan topluluğunun yalnız ahlakî veya içe dayanan özelliği vardır (Bir halkın tini) ve aynı zamanda bu insan topluluğunun örgütü evrensel bir uyumluluğu kapsar (Mutlak tin). Devlet düşünceye bir içeridenlik biçimi verir, ama düşünce de bu içeridenliğe evrensel bir biçim verir: «Dünyasal bir örgütün amacı özgür ve özgül devletlerin içerisinde usçu bireylerin gönlünü hoş etmektir». Us ile devlet arasında tuhaf bir alış-veriş üretimidir bu; ama usun gerçekleştirilmesi, hukuk devletiyle olgu devletinin, usun oluşu olması gibi, karıştığına göre bu değiş-tokuş analitik bir önermedir (36). Modern adı verilen felsefede ve akılcı, modern adı verilen devlette, her şey öznenin ve yargı organının etrafında dönmektedir. Özne ile yargı arasındaki ayırımı, düşüncenin deonların özdeşliğini düşünmesi durumunda, devlet gerçekleştirmek zorundadır. Hep kabul ediniz, çünkü kabul edip boyun eğdikçe efendi olacaksınız; çünkü yalnızca salt akla boyun eğecek, yani kendi kendinizi kabul edeceksiniz... Felsefenin kuruluş rolünü kendine gösterdiğinden beri yerleşik iktidarları şükranla andı ve kendi yetilerinin öğretisini devlet iktidarının organlarına geçirdi durdu. Ortak sağduyuyu cogito'nun mer-

(36) Resmî politik felsefede canlı kalan sağcı bir Hegel'cilik vardır ve bu devletin ve düşüncenin yazgısını sağlamlaştırır. Kojève, **Bilgelik ve Tiranlık,** Gallimard Yayınevi ve Eric Weil **Hegel ve Devlet: Politik Felsefe,** Vrin Yayınevi, bunun yeni temsilcileridir. Hegel'den Max Weber'e akıl ve modern devlet ilişkileri üzerine, hem teknik-akılcı hem de insanî-akılcı olarak, tüm bir düşünce gelişti. Eğer zaten en eski devletlerde bile varolan bu akılcılığın, yöneticilerin kendilerinin **optimum**'u olduğuna karşı çıkılırsa, Hegel'cilerin herkesin en aza indirgediği bir iştirak olmaksızın bu akılcı-usun varolamayacağı şeklinde yanıtı vardır. Ama sorunun aslı akılcı-usun biçiminin ona zorunlu olarak «us» vermek için, devletten çıkarılıp çıkarılmadığıdır.

kezi olan tüm yetilerinin birliği saltlığa taşınmış devletin sözleşmesidir. Bu özellikle Hegel'cilik tarafından gerçekleştirilmiş ve yerinden de alınmış olan Kant'ın büyük «eleştiri» işlemi olmuştur. Kant kötü kullanımları işlevci bir şükranla anmak için eleştiri yapmaktan bıkmadı, filozofun bir devlet memuru veya bir kamu profesörü olmasında şaşılacak bir şey yoktur. Devletbiçimi düşüncenin bir imgesiyle esinlendiğinden beri herşey belli kurallar içine girdi. Bunun rövanşı için. Ve şüphesiz, bu biçimin değişikliklere uğramasına göre, imgenin kendisi değişik çerçevelere bürünmüştür : Daima filozof olarak gösterilmedi ve çizilmedi ve hep böyle çizilmeyecek. Büyülü bir işlevden akılcı bir işleve gidilir. Şair eski imparatorlukçu devlete nazaran imgenin terbiyecisi rolünü taşımıştır (37). Modern devletlerde, örneğin Durkheim ve onun öğrencileri (yandaşları) sosyologlar, filozofların, yerini almıştır (Cumhuriyete düşüncenin laik bir modelini vermek istediklerinde). Bugün de psikanaliz **Cogitatio universalis** rolünde, kanunun düşüncesiymiş gibi, yine büyüsel bir dönüşle bu rolü üstlenmiştir. Ve onunla daha nice yarışanlar ve görev üstlenmek isteyenler vardır. **İdeolojiyle** karıştırılmaması gereken **nooloji**, işte, düşüncenin imgesinin ve onun tarihiliğinin araştırılmasıdır. Bir bakıma, bunun hiç bir öneminin olmadığı ve düşüncenin gülmek için ağırlığından başka bir ağırlığı olmadığı söylenebilir. Ama o da zaten bunu istemektedir : En az bizden daha iyi düşündüğüne göre ve herzaman yeni memurlarını doğurduğuna göre ve insanlar düşünceyi ne kadar az ciddiye alırlarsa o kadar devletin

---

(37) Attik şairin «egemenliğin memuru» olarak rolü üzerine bkz. Dumezil, **Servius et la Fortune** (Servius (kral) ve Talih) s. 64 ve bkz. Detienne, a.g.e., s. 17.

istediği şekilde düşüneceklerine göre, düşünce kendisini ciddiye almamanızı düşler. Sonuçta hangi devlet adamı bu mümkünü olmayan küçük şeyi, bir düşünce adamı olmayı, düşlemedi?

Halbuki **nooloji** karşı düşüncelerle karşılaşır ve bunların eylemleri şiddet doludur, süreksiz gözükmeler, tarih boyunca hareketli varolmak. Bunlar kamu profesörüne karşı, özel bir düşünürün eylemleridir: Kierkegaard, Nietzsche veya hatta Chestov... Oturdukları her yerde, olan, bozkır veya çöldür. İmgeleri yıkarlar. Belki Nietzsche'nin **Eğitimci Schopenhauer** düşüncenin imgesine karşı ve onun devletle olan ilişkisine karşı verilen en büyük eleştiri değil midir? Herşeye rağmen «özel düşünür» anlatımın bu içeridenliği üzerinde pahalılandığına göre, halbuki söz konusu olanın «Dışarısının bir düşüncesi» olduğuna göre, o tatmin edici bir anlatım değildir (38). Düşünceyi dışarısıyla âni bir ilişkiye koymak, kısaca düşünceden bir savaş makinası ortaya çıkarmak yöntemleri Nietzsche'den beri kesin olarak incelenebilen tuhaf bir girişimdir (vecize, örneğin, atasözlerinden çok farklıdır, çünkü harflerin cumhuriyetinde atasözleri devletin organik bir eylemi veya hükümdarın yargısı gibidir, ama vecize dışarıdan gelen yeni bir gücün anlamını, onu kullanacak veya onu işgal etmek zorunda olan son bir gücü sürekli bekler). Başka bir nedenden dolayı da «özel düşünür» pek iyi bir ifade değildir: Çünkü eğer bu karşı-düşüncenin salt bir yalnızlığa şahit olduğu doğru olsa da, bu çok dolu bir yalnızlıktır, tıpkı çölde olduğu gibi şimdiden ipini gelecek olan bir halka bağ-

(38) Foucault'nun çözümlemesine bkz. Maurice Blanchot ve düşüncenin dışarıdanlık biçimi üzerine: **La pensée du dehors**, (Dışarısının Düşüncesi), Critique dergisi, Haziran sayısı, 1966, Paris.

layan, anımsayan, ve bu halkın gelmesini bekleyen, şu anda eksikliğini duysa da, sadece bu halkla varolabilen bir tekbaşınalıktır bu... «Bu son gücün bizde eksikliği, bizi taşımakta olan halkın yüzündendir. Bu popüler dayanağı aramaktayız...» Düşüncenin tümü şimdiden bir kabiledir, devletin karşıtıdır. Ve düşünce için bu tip bir dışarıdanlık biçimi içeridenlik biçimine simetrik değildir. En azından içeridenlik odakları arasındaki farkta veya iki kutup arasında simetri yoktur. Ama düşüncenin dışarıdanlık biçimi-güç ona daima dışarıdan gelmektedir veya son güç n. kuvvettir-devlet aygıtından esinlenmiş imgeye karşıt olacak bambaşka bir imge değildir. Tersine, bu imgeyi ve onun kopyalarını, modeli ve yenidenüretimlerini, düşünceyi bir adalete, doğru ve gerçek modeline bağlı kılan hertürlü olanağı mahveden bir güçtür (kartezyen gerçek, Kantçı doğru, Hegelci adalet vb.). **Cogitatio Universalis**'in pürtüklü mekanının «yöntemidir» ve bir noktadan diğerine izlenmesi gereken bir yolu çizer. Ama dışarıdanlık biçimi düşünceyi öyle kaygan bir mekana yerleştirir ki, onu hiç hesaplamadan işgal etmesini bilir ve onun için yönteme, kabul edilebilecek bir yenidenüretime olanak yoktur, ama yalnızca yollara, **intermezzilere**, yeniden açılmalara ihtiyaç vardır. Düşünce tıpkı bir vampir gibidir, onun ne imgesi, ne modeli, ne de yapılacak bir kopyası vardır. Zen'in kaygan mekanında ok bir noktadan diğerine doğru gitmez, ama herhangi bir noktaya gönderilmek üzere olan bir noktada toplanacaktır ve oku atanla hedef arasında yer değişikliği yapacaktır. Savaş makinasının sorunu yol üstündeki konaklama hanlarının sorunudur; isterse küçük imkanlarla olsun ve onun abide veya mimarilik sorunu yoktur. Model bir şehrin yerine nöbet değiştiren seyyar bir halk. «Doğa insanlıkta felsefeyi bir ok

gibi fırlatır, nişan almaz, ama okun bir yere saplanmasından medet umar. Böylece, binlerce defa hata yapar ve onda bir gücenme yaratır (...) sanatçılar ve filozoflar imkanları dahilinde amaçlarının bilgeliği için mükemmel birer kanıt oluştursalar da doğanın sonucuna karşı birer kanıttırlar. Herkesi eşit kılmak zorunda kalsalar da küçücük bir kısmı etkilerler, böylece de etkilenen bu küçük kısım sanatçıların ve filozofların cephanelerine koydukları güce yanıt vermez...» (39) Düşüncenin gerçekten bir **pathos** (bir antilogos ve bir anti-muthos) olduğu anlamda, içlendirici, özellikle, iki metinin varlığını düşünüyoruz. Düşüncenin merkezî bir yıkımından başlayarak işlemini bir alette, yalnızca anlatım çizgilerini ortaya çıkararak, salt bir dışarıdanlıkta, çevresel olarak, evrenselleştirilemeyen tekilliklerin işlevlerine ve içeridenleştirilemeyen koşullara göre, düşüncenin biçim kurmaktaki olanaksızlığında yaşayabileceğini anlattığı Jacques Rivière'e yazmış olduğu mektuplarda Artaud'nun metni. Ve ikinci olarak da Kleist'ın metni, «konuşmakta olan gelişen düşüncelerin kurulması üzerine» : Kleist bu metinde kavramın bir denetim aracı olarak, sözün, dilin denetimi, ayrıca etkilerin denetimi, hâl ve şartların, üstelik de rastlantının denetiminin, merkezî içeridenliğini ele vermiştir. Onlara düşünceyi bir süreç ve bir dava olarak karşı çıkarır, tuhaf bir anti-platoncu diyalog; orada birinin bilmeden söylediği, diğerinin de daha anlamadan nöbet değiştirmiş olduğu kız kardeşinin ve erkek kardeşinin bir anti-diyaloğu : Kleist buna **Gemüt** düşüncesi der, bu tıpkı bir generalin savaş makinasında yapması gereken yöntemdir; yahut da

---

(39) Nietzsche, **Schopenhauer éducateur** (Eğitimci Schopenhauer), s. 7.

elektrik dolu salt bir şiddetin bedenin içine yerleşmesi gibidir. «Eklemlenmeyen sesleri karıştırıyorum, gereksiz yerlerde koşuntuları (**Apposition**: Belirten durumda olmak üzere bir isme başka bir ismin koşulması) da kullanıyorum». Zaman kazanmak ve sonra belki de beklemek veya vazgeçmek. Dilin denetimine ihtiyaç duymamak, kendi dilinde bir yabancı olmak ve sözü kendine çekmek ve «dünyaya anlaşılmaz bir şey getirmiş olmak» için bunu yapmak. İşte dışarıdanlık biçimi, kız ve erkek kardeşler arası ilişki, düşünürün kadın - oluşu, kadının düşünce-oluşu bu şekilde yapılmalıdır: Gemüt kendisini denetlemeye bırakmaz ve bir savaş makinası mı kurar? Bir bakanlık olarak kabul edilmiş olmak yerine bir halka hitap eden bir düşünce, bir teorem veya töz-düşünce yerine bir sorun-düşünce, bir vaka, bir imge kurmak yerine, duraklarla işleyen olmak, iç bir biçimde kabul edilmek yerine dış güçlerle alınan bir düşünce. Ne zaman bir «düşünür» ok atmaya kalksa, orada bir devlet adamı, «belli bir neticeyi» sabitleştirmek isteyen, paylama ve nasihatlar veren bir devlet adamının imgesi veya gölgesinin bulunması bir rastlantı mıdır? Jacques Rivière, Artaud'ya yanıt vermekte çekinmiyor: Çalışınız, çalışınız, işler düzelecek, bir yönteme ulaşacaksınız ve hukuken (cogitatio universalis) düşündüğünüzü ifade etmeyi başaracaksınız. Rivière bir devlet adamı değil, ama bir hukuk devletindeki gri üstünlüğü veya harfler cumhuriyetinde kendini gizli bir prens olarak ifade eden N.R.F. (Nouvelle Revue Française, Gallimard Yay. edebiyat bölümü) de son adam da değil. Ama işin daha kötüsüne daha gelmedik: Onlara değer biçen, bir sürü kopyası çıkarılıp başka yere konanlar ve tüm yapay kekemelikler için, diğerinden çok daha tuzağa düşürücü kopyası çekilecek bir modelden esinlenmek ve Ar-

taud'nun ve Kleist'in sonuçta bir anıt haline koyulması, bunların içinde en beteridir.

Düşüncenin klasik imgesi ve zihinsel mekanın pürtüklenmesi belli bir evrensellik ister. Gerçekte iki «evrensellik»le işlemini sürdürür; heryeri kaplayan ufak veya varlığın son kuruluşu olan bütünlük, bizim için Varlığı ikna eden ilke olarak Özne (40) **İmperium** ve Cumhuriyet. Birinden diğerine, pürtüklü, zihinsel bir mekanda yerini bulan gerçek ve hakikât cinsleri, Öznenin ve Varlığın ikili görüş açısı bakımından «Evrensel bir yöntem» yönünde olanlar işte bunlardır. Bundan böyle başka türlü hareket eden, bu tip bir imgeyi iten göçebe düşünceyi ıralamak (karakterize etmek), kolaylaşır. Yani **göçebe düşünce** evrensel bir şekilde düşünen bir özne ihtiyacını duymaz, tersine tekil bir ırkın arzusunu duyar; ve bütünleyici bir küme üzerine kurulmaz, tersine deniz veya bozkır veya çöl gibi kaygan mekanda, ufuksuz bir ortamda kendisini yayar. «Ortam» olarak tanımlanan kaygan mekan ve «kabile» olarak tanımlanan ırk arasında kurulan tam, eksiksiz, başka tip budur. İçinde toplanan Varlığın ufkunda evrensel bir özne yerine, çölde bir kabile. Kenneth White yakın bir tarihte bu ırk-kabile (çeteler, kendilerini çete sayanlar) ve ortam-mekan (Doğu, Doğu, Gobi Çölü...) simetrik olmayan tamamlayıcılığı üzerinde önemle durdu: White bu tuhaf bileşkenin, çetelerin ve Doğu'nun zifaf gecesi, nasıl tamamen göçebe bir düşünceden esinlendiğini ve bunun İngiliz Edebiyatını da nasıl beraberinde sürüklediğini ve Amerikan Edebiyatını da bu modele göre kuracağını gösterdi (41).

---

(40) Jaspers'in **Descartes** (Alcan Yayınevi) adı altındaki bir metni bu görüş açısını geliştirir ve sonuçlarını kabul eder.

(41) Kenneth White, **Le Nomadisme Intellectuel** (Aydın Göçebeliği).

Bu şekilde sanki her gücün ve her yaratılanın mümkün olan bir aşağılıklık tarafından rastlanırmış gibi ve bu girişimle birarada varolan derin çokanlamlılığı ve tehlikeleri görmemiz mümkündür. Çünkü: bir ırk temasını ırkçılığa, başat ve kendi içinde toplayan faşizme yahut da aristokratlığa, mikro-faşizmdeki mezheplere ve folklora dönüştürmemek için neler yapmalı? Ve karate, zen, yoga gibi tüm diğer faşizmleri başka türlü harekete geçiren Doğu kutbunun bir fantazma olmaması için nasıl davranmalı? Fantazmalardan kurtulmak için seyahat etmek şüphesiz yeterli değildir ve tabii ki söylencesel veya gerçek bir geçmişi anarak ırkçılıktan kurtulmak mümkün değildir. Ama orada, şu veya bu anda, şu veya bu düzeyde, onları kurtaran olgusal karışımlar ne olurlarsa olsunlar ayrışım ölçütleri kolaydır. Irk-kabile sadece maruz kaldığı bir baskı adına ve ezilen bir ırk düzeyinde mümkündür: yalnızca aşağı, azınlık ırk vardır, başat ırk yoktur, bir ırk arı olmasıyla tanımlanmaz, tersine ele geçirme sisteminin ona verdiği arı olmamakla tanımlanır. Piç ve karışık-kan ırkın gerçek adlarıdır. Bu konu üzerine Rimbaud söylenecek olanı söylemiştir: Her zaman aşağı ırktan oldum (...) Tüm ebediliğin aşağı ırkına mensub oldum, (...) işte armalaşmış plajın üstündeyim (...) bir zenci, bir hayvanım, (...) çok uzaktan gelen bir ırka mensubum, atalarım İskandinavyalıydılar.» Aynı şekilde, ırk bulunması gereken, Doğu ise taklit edilecek olan değildir: Doğu kaygan mekanın kurulmasıyla vardır, tıpkı ırkın onu kateden ve dolduran bir kabilenin kurulmasıyla var olması gibi. Çünkü tüm düşünce bir Bütünün temsiliyeti ve bir Öznenin yüklemi değil bir oluş, ikili bir oluştur.

Bu eserin Fransızca'dan yayınlanmayan ikinci kısmının adı «Poetry and Tribe»dir.

Belit II: Savaş makinası (Devlet aygıtının dışında ve askeri kurumdan ayrı olarak) göçebelerin icadıdır. Bu bakımdan, göçebe savaş makinasının üç konumu vardır, bir coğrafi-mekansal konum, bir aritmetik veya cebiri konum, bir etkisel konum.

Önerme V: Göçebe varoluş zorunlu olarak mekanda savaş makinasının koşullarını gerçekleştirir.

Göçebenin bir yurdu vardır, geleneksel bir yolu izler, bir noktadan başka bir noktaya gider, noktaları hiç unutmaz (su noktası, oturma, toplanma, vb. noktalar). Ama sorun göçebe yaşamında sadece netice veya ilke olanıdır. İlk olarak, noktalar yolu belirlese bile, onları belirleyen yollara, yerleşiklerin tersine, bağlı kalırlar. Su noktası terkedilmek üzere vardır ve her nokta bir konak yeridir ve sadece konak yeri olarak vardır. Bir yol daima iki nokta arasındadır, öyle ki, arasında olan tüm dayanağı eline geçirir ve tam bir yönmüş gibi bir özerklikten haz duyar. Göçebenin yaşamı bir **intermezzo**dur. Oturduğu yerin öğeleri bile onları hareketlendiren yolun işlevine göre düşünülmüştür (42). Göçebe göçmen değildir; çünkü göçmen bir noktadan başka bir noktaya gider, hatta bu ikinci nokta belirli olmasa da, daha önce düşünülmemiş olsa da. Halbuki göçebe olgunun zorunluluğunun ve neticesi-

---

(42) Anny Milovanoff, **«La seconde peau du nomade»** (Göçebenin İkinci Derisi) **Nouvelles Litteraires,** 27 Temmuz 1978: «Larbaâ göçebeleri, Sahra'nın kenarındakiler (Cezayir'de) genelde yol anlamına gelen **trigâ** sözcüğünü çadırın dayanak kazıklarının bağlarını kuvvetlendirmeye yarayan örülmüş ipleri belirlemek için kullanırlar. (...) Oturma yeri bir yurda bağlı değildir. Katettikleri mekanı ele geçirmeyi reddederek, göçebe işgal ettiği, geçici yeri bellemeyen, keçi kılından veya yünden bir alanı kurar. (...) Böylece, yumuşak madde, yün göçebe yaşamına bütünlüğü verir. (...) Göçebe katettiği mekanın figüründe değil, yollarının temsiliyetinde durur. Mekanı mekana bırakır. (...) Yünün çok biçimliliği.»

nin durumuna göre bir noktadan başka bir noktaya gider : İlkesel olarak, noktalar onun için bir yolun uğrak yerleridir. Göçmenler birçok bakımlardan birbirleriyle karışabilirler veya ortak bir bütün oluşturabilirler; onların çok farklı koşulları ve nedenleri yoktur (örneğin Muhammed'e, Medine'de iştirak edenlerin hicrî veya göçmenlik yeminiyle bedevî veya göçebe yemini arasında bir seçenekleri vardı) (43).

İkinci olarak, göçebenin yolu istediği kadar koşu yerini veya geleneksel yolları izlemiş olsun, o, kısımların iletişiminin kurallarını kurarak, herkese payını dağıtarak, insanlara kapalı bir mekanı dağıtan yerleşik insanın yolunun işlevine sahip değildir. Göçebenin yolu tam tersidir, açık tanımlanmamış, iletişimsiz bir mekanda insanları (yahut hayvanları) dağıtır. Öncelikle onun dağıtımı, dağıtım biçimi olduğundan dolayı, **nomos** sonunda kanunu belirler. Ama bu dağıtım çok özeldir, paylaşılmayan mekanda ne sınır vardır ne de bu mekan çitle çevrilir. **Nomos** buğulu bir bütünün kavramıdır : Bu anlamda tıpkı bir ülkenin arkası, bir dağın yamacı veya bir şehrin etrafındaki belirsiz bir açık alan gibi kanuna ve kente karşı çıkar («ya **nomos**, ya da **polis** (kent)») (44) Öyleyse üçüncü yerde çok bü-

---

(43) Bkz. W.M. Watt, **Mahomet à Médine (Medine'de Muhammed)**, Payot Yayınevi, s. 107, 293.

(44) E. Laroche, **Histoire de la racine** (Kökün Tarihi) «Nem» eski Yunanda, Klincksieck. «Nem» kökü iki sözcük birbirlerine bağlı olsa da bölüşümü değil, dağıtımı belirler. Kırsal anlamında hayvanların dağıtımı sınırsız bir mekanda yapılır ve toprağın bölüşümünü içermez: «Çobanlık mesleği, Homer devrinde toprağın bölüşülmesiyle ilgili değildir; Solon devrinde tarım sorunu ön plana çıktığında bambaşka bir kelime hazinesiyle ifade edilir.» Otlamak **(Nemo)** bölüşmeye gönderimde bulunmaz, ama orada veya burada yerleştirmek, hayvanları üleştirmek an-

yük bir mekan farkı vardır: Yerleşiklerin mekanı duvarlarla, çitlerle, çitler arasındaki yollarla çevrilidir, mekanı pürtüklüdür, halbuki göçebenin mekanı yalnızca çizgilerle işaretlenmiş kaygan mekandır. Çölün şeritleri bile taklit edilemeyen bir ses çıkarıp, birbirleri üzerinden kayarlar. Göçebenin dağıtım yaptığı yer kaygan mekandır, göçebe işgâl eder, oturur, bu mekanı tutar ve göçebenin sadece bu şekilde bir yurd mevhumu vardır. Göçebeyi, ayrıca, hareket ile tanımlamak da yanlış mı olacaktır. Toynbee göçebenin kımıldamaz biri olduğunu önerdiğinde aslında haklıdır. Bunun yanında göçmen şekilsizleşmiş ve nankör ortamı terk eder, göçebe gitmeyendir, gitmek istemeyendir, ormanın geriye doğru çekildiği, istepin veya çölün kesiştiği bu kaygan mekana yapışır ve bu meydan okumaya yanıt olarak göçebeliği bulur (45). Tabii ki göçebe kımıldar, ama o oturmuştur, kımıldadığı zamanki kadar oturmamıştır (Bedevi dört nala, eğerinin üstünde dizleri üzerine, tabanları yukarı bir şekilde çöker, «denge yiğitliği marifeti»). Göçebenin sonsuz bir sabrı vardır ve beklemesini bilir. Kımıldamazlık ve hız, katatoni (katılıp kalma) ve acelecilik, «durağan süreç», süreç olarak durak, bu Kleist'ın çizgileri tamamen göçebeninkilerdir. Ayrıca **hız** ve **hareketi** de birbirinden ayır-

---

lamını taşır. Ve Solon'dan itibaren **Nomos** hukuk ve yasa ilkelerini belirlemeye başlayacaktır. (Thesmoi ve Dikè), sonra yasalarla özleşecektir. Daha önce, **nomos**'un yeri olarak etraf ve kanunlarla yönetilen şehir veya **polis** arasında bir aimaşık vardır. Bu İbn Haldun'da görülen almaşığa benzer: **Hadara** yani şehirli ile **nomos olarak Badiya** arasında (bu şehir değil, ama kasaba, bozkır, yayla, dağ veya çöl anlamını taşır).

(45) Toynbee, **L'Histoire** (Tarih), Gallimard, ss. 185-210: «Sınırları aşmak için değil, ama orada sabitleşmek ve kendisini iyi hissetmek için istepe atılırlar.»

mak gerekir: Hareket çabuk olabilir, bu onun hız olduğunu göstermez; hız yavaş olabilir veya kımıldamaz olabilir, ama buna rağmen o hızdır. Hareket genişleyendir, hız şiddetlendiricidir. Hareket «tek» olarak kabul edilen bir bedenin görece karakterini belirler, ve bir noktadan diğer bir noktaya gider; tersine hız indirgenmez kısımlarının (atomların) çevrintisel (kasırgamsı) bir kaygan mekanı dolduran veya işgal eden ve herhangi bir noktadan ortaya çıkabilen bir bedenin mutlak karakterini oluşturur. (Göreceli hareketsiz, ama yerinde şiddet dolu bir şekilde yapılan tinsel yolculukları andırabilmesi şaşırtıcı olmamalıdır: Bunlar göçebeliğin içindedirler). Kısaca, anlaşma olarak sadece göçebenin bir mutlak hareketi, yani bir hız olduğu söylenecektir; çevrintisel veya dönüm hareketi özellikle onun savaş makinasına aittir.

Bu yönde göçebenin bir noktası, yolu olmadığı gibi tabii ki bir alanı olsa da toprağı yoktur. Eğer göçebeye yersizyurdsuz denilirse, yeniden yerineyurduna dönmenin göçmende olduğu gibi sonradan veya yerleşikte olduğu gibi başka bir yer üzerine yapılmadığındandır (gerçekte yerleşiğin Devlet aygıtı, mülk rejimi gibi bir şeyle oluşan toprakla bir bağı vardır...) Göçebe için, tersine, toprakla olan ilişki yersizyurdsuzluktan geçer, öyle ki, onun yeniden yeriniyurdunu bulması bile yersizyurdsuzluğu üzerinde yapılmaktadır. Burada toprağın kendisi yersizyurdsuzlaşır, öyle ki, göçebe orada toprağını bulur. Toprak toprak olmaktan çıkar ve sadece bir dayanak, basit bir yer haline girer. Toprak görece ve tümel hareketinde yersizyurdsuzlaşmaz, ama belli yerlerde yersizyurdsuzlaşır, ormanın çekildiği ve istepin ve çölün ilerlediği yerde bile. Hubac göçebeliğin iklimlerin evrensel değişkenlikleri ile açıklanmayacağını (bu göçmenliğe gönderim-

de bulunur), «yerel iklimlerin yatağından çıkmalarıyla» açıklanacağını söylediğinde haklıdır (46).

Toprağın üzerinde oluşan, her sefer kemiren ve her yöne doğru büyümeye yatkın kaygan mekan neredeyse, göçebe de oradadır. Göçebe buralarda yaşar, göçebenin çölü oluşturmasından çok çölün göçebeyi oluşturduğu anlamda, göçebe bu yerleri genişletir. Göçebe yersizyurdsuzlaşmanın bir vektörüdür. Yönü ve yönlendirilmesi sürekli değişip duran yerel işlemlerin serileriyle çölü çöle, bozkırı da bozkıra katar (47). Kum çölü sabit yerlerde olduğu gibi sadece vahalara sahip olmakla kalmaz, yerel yağmurların durumunu inceler ve bu yolun yönlendirilmesindeki değişiklikleri belirleyen hareketli ve geçici köksapsal (rhizomatique) bitkilere sahip olur (48). Kum çölleri buzullarla aynı terimlerde betimlenir: Hiç bir çizgi yeri ve göğü birbirinden ayıramaz; ara-mesafe olmadığı gibi ne bir perspektif, ne de çevre vardır, görüş sahası kısıtlıdır ve buna rağmen nesnelerin veya noktaların üzerlerine dayanmayan, ama varlıkların ve ilişki bütünlüklerinin üzerlerine dayanan muhteşem bir **topoloji** vardır. (Rüzgâr, kum veya karların dalgalanmaları, kum melodisi veya bozkırın kırılması, ikisinin de dokunma nitelikleri); bu dokunsal veya daha doğrusu «kapma»

(46) Bkz. Pierre Hubac, **Les Nomades** (Göçebeler), La renaissance du livre, ss. 26-29 (Hubac göçebe ile göçmeni karıştırsa bile).

(47) Deniz veya takımadalar göçebeleri üzerine J. Emperaire şöyle yazar: «Genelde bir yol edinmezler, seyahat sırasında sıralanmış değişik etapların düzeninde bir kamp yerinden başka kamp yerine, yanyana konulmuş ve parçalanmış bir şekilde yol alırlar. Her etapta katetme süresini ve onu belirleyen yönlendirmelerin sırasıyla değişikliklerinin tadına varırlar» **Les nomodes de la mer (Deniz Göçebeleri,** Gallimard, s. 225).

(48) Thesiger, **Le désert des déserts,** (Çöllerin Çölü), Plon, s. 155-171-225.

mekanında ve görünenden çok işitilen vardır (49). Yönlerin farklılığı ve değişmesi köksap tipli bir haritacılığı yönlendiren kaygan mekanların esas çizgisidir. Göçebe, göçebe mekan sınırsızlaştırılmış değildir, yerelleşmiş yeri bellileşmiştir. Aynı anda kısıtlayan ve kısıtlanan pürtüklü mekandır, görece olarak toptan olan mekandır: Sabit yönlerin bağlandığı ve birinin diğerine göre yönlendirildiği, sınırlara bölünebilen ve ortak bir şekilde meydana gelen parçalarında kısıtlanmıştır bu mekan; kısıtlayıcı olan (sınır değil, ama törpü veya set) gelişimini önleyen veya frenleyen yahut kısıtlayıp, dışarıya koyan, kendisinin «içerdiği» kaygan mekanın bütünüdür. Etkisi altında kalsa da göçebe, orada, bir noktadan başka bir noktaya, bir bölgeden başka bir bölgeye geçilen göreceli toptan mekana ait değildir. Göçebe mutlak yerelde, gösterilenin yerel olduğu mutlakta, ve çeşitli yönlendirmeleri yerel işlemlerin serisinde doğurduğu mutlaktadır: çöl, bozkır, buzul, deniz.

Bir yerde mutlak olanı ortaya çıkarmak dinin çok genel bir karakteri değil midir (daha sonra onu yenidenüreten imgeleri değil, ama bu ortaya çıkışın dalgasını ve yasallığını taşımak üzere)? Dinin kutsal yeri karanlık bir **nomos**'u iten esas bir merkezdir. Dinin mutlak olanını kapsayan esas bir ufuktur, onun kendisi bir yerde ortaya çıktığında, toptan olana sağlam ve oturmuş bir merkez vermesi yüzündendir. Tek tanrılı dinlerde, okyanus, bozkır veya çöl gibi kaygan mekanların toptancı rollerine daha önce dikkat çekilmiş-

(49) Bkz. Wilfred Thesiger'in kum çölünün ve Edmund Carpenter'in (Eskimo, Toronto) buzulların iki muhteşem betimlemelerinde: Rüzgârlar ve işitilen, dokunsal nitelikler, görme verilerinin ikincil karakteri, özellikle, kraliyetçi bilim olarak astronomiye olan ilgisizlikleri izlerin ve tüm bir azınlık biliminin değişik nitelikleri.

tir. Kısaca, din mutlak'a inanır. Dinin bu modeli evrensel'e taşımak, bir **imperium** teşkil etmek kuvveti olsa bile, bu anlamda, din devlet aygıtının bir parçasıdır ve bu her iki şekilde de «bağ» ve «anlaşma» veya «ittifak» şekillerinde işler. Halbuki göçebe için soru bambaşkadır ve başka bir şekilde ortaya konur: Yer gerçekten kısıtlı değildir; mutlak bu yerde ortaya çıkmaz, ama kısıtlanmamış yerle karışır; yerin veya mutlak olanın çift olması yönlendirilmiş ve merkezileştirilmiş bir evrenselde veya bir bütünde değil, ama yerel işlemlerin sonsuz sürekliliğindedir. Bu bakış açısının karşıtlığında durulursa göçebelerin din için iyi bir alan oluşturmadığı görülecektir; savaşçı insanda daima papaza karşı yahut tanrıya karşı bir başkaldırı vardır. Göçebelerin belirsiz ve kelimesi kelimesine gezgin bir «tektanrılıkları» vardır ve seyyar ateşle yetinirler. Göçebelerde mutlak'ın bir anlamı vardır ama bu tekil bir tanrıtanımazlıktır. Göçebelerle uğraşmış olan evrensel dinlerin -Musa, Muhammed ve nestoryen mezhep sapkınlığı ile hıristiyanlıkta- bu açıdan hep sorunları olmuştur ve dikkafalı bir ahlaksızlık adını verdikleri şeyle karşılaşmışlardır. Gerçekte bu dinler olgu devletinin yokluğunda bile hukuk imparatorluğu devletinden, sabit bir şekilde yönlendirilmeden ayrı tutulamazlar; onlar bir yerleşiklik ülküsüyle yanıp tutuşurlar ve göçmen kısımlara göçerlerden daha fazla seslenirler. Doğmakta olan müslümanlık bile hicir veya göçmen temalarını göçebe temasından çok daha ön plana almıştır ve berberî veya arap göçebelerini belli bir asıl dinden ayrılmaya sürüklemişlerdir (Haricilik) (50).

Herşeye rağmen, din-göçebelik açısında basit bir karşıtlık tamamlayıcı değildir. Çünkü tüm evrensel

(50) E.F. Gautier, **Le passe'de l'Afrique du nord,** Kuzey Afrika'nın Geçmişi, Payot Yay., s. 267-316.

(ökümen) veya tinsel bir din devleti üzerine düşürülen izdüşümü eğiliminin derinliklerinde bile tektanrılı din ne püskülsüzdür ne de çeşitli anlamlar taşır ve isterse imparatorluk devleti olsun, bir devletin ülkücü sınırlarını bile taşar. Ve bunu daha belirsiz bir alana sokmak için, devletlerin bir dışarısına, orada bir değişimin çok özel bir intibak devresinin olanağına sahip olduğu için, yapmaktadır. Bu savaş makinasının bir öğesi olan ve bu makinanın motoru olan kutsal savaş fikri dindir. Kralın devletli kişisine, dinin dinî kişisine karşı, peygamber bir savaş makinası haline giren veya böyle bir makinanın yanından geçen hareketi çizer. İslam'ın ve Muhammed'in dininin bu şekildeki dönüşümünü yakaladıkları ve gerçek bir tin bedeni kurdukları sık sık söylenmiştir : Georges Bataille'ın formülüne göre, «doğmakta olan İslam askerî bir kuruma indirgenmiş olan bir toplumdur.» Bu Batı'nın İslam'a karşı duyduğu antipatiyi doğrulamak için kullandığı taktiktir. Peygamberler ise istedikleri kadar göçebe hayatını lânetlesinler; dinî savaş makinası istediği kadar göçmen hareketini ve kurumunun ülküsünü kayırsınlar; genelde, din istediği kadar dünyanın merkeziymiş gibi kutsal toprakların işgâlinin yönünü kutsal savaşla alan, tinsel hatta fiziki yeniden yerineyurdunadönmeyle özgül yersizyurdsuzlaşmayı ödüllendirsin; haçlılar buna rağmen, tamamen hıristiyan bir serüvene giriştiler. Bütün bunlara rağmen din bir savaş makinası haline geldiği zaman mutlak bir yersizyurdsuzlaşmanın veya göçebeliğin muhteşem bir yükünü hareketlendirir ve özgürlüğe kavuşturur. Göçmeni ona eşlik eden bir göçebeyle veya oluş halindeki gizil bir göçebeyle sollar, sonunda da Devlet-biçimine karşı mutlak devlet düşüyle sırtını döner (51). Ve bu ters yüz edil-

(51) Bu bakımdan Clastres'in yerli peygamberliği için söylediği belki

me, dinin tözünden çok düşe aittir. Haçlı seferleri tarihî yönlerin en şaşılacak değişikliklerinin birbirini izlemesiyle katedilmiştir: Erişilmesi gereken bir merkez olarak kutsal topraklara yönelmenin zarureti sık sık bir bahaneymiş gibi görünmektedir. Ama Haçlı seferlerini salt yolundan döndürmesi gereken politik veya ticarî ekonomik etkenleri veya açgözlülüğü anımsatmak da hatalı olacaktır. Haçlı fikri dinden bir savaş makinası yapar yapmaz aym anda buna ait göçebeliği kullanır ve yaratır. Bu kesin olarak tüm değişkenleri ve etkenleri içinde taşıyan değişen, kurulmuş yönlerin değişikliği haçlı fikrinin kendisinin içerdiği şeydir (52). Göçebe, göçmen ve yerleşik arasındaki ayrımın gerekli olduğu kadar olgunun karıştırılmasını da

---

de genelleştirilebilir: «Bir yanda şefler, diğer yanda ve onlara karşı peygamberler. Ve Karailer beraberlerinde şaşırtıcı yerlileri getirebildiğine göre, peygamberimsi makina gayet iyi işlemektedir (...) Şeflere karşı peygamberlerin isyankâr eylemleri, şeylerin tuhaf bir şekilde dönmesiyle ikincilerin sahip olduğundan sonsuza dek çok bir şekilde birincilerle ölçüştürürler **(Devlete Karşı Toplum, s. 185)**.

(52) Paul Alphandéry'nin klasik kitabının en ilginç temalarından biri, **La chrétienté et l'Idée des Croisades** (Hıristiyanlık ve Haçlı Seferleri Fikri), Albin Michel yayınevi, yolların, durakların, yön değiştirmelerin hepsinin değişikliklerinin nasıl Haçlı seferlerinin bir parçası olduğunu göstermesidir: «Bir Napolyon'un, 14. Louis'nin mutlak bir edilgenlikte yürüyen bir diplomatik kabinesi, bir şefin arzusuna göre modern bir ordu gibi canlandırdığımız Haçlıların ordusudur. Böyle bir ordu nereye gittiğini bilir, yanlış yöne doğrulduğunda, bunu bilerek yapar. Farklılıkların daha meraklı bir tarihi Haçlı ordusunun daha gerçek ve başka bir imgesini kabul eder. Haçlı ordusu özgürce ve hatta bazen anarşi içinde canlı bir ordudur (...) Bu ordu hiç bir şeyin rastlantıya bırakılmadığı, uygunluk karışımlarıyla içeriden değişikliğe uğrar. Tıpkı diğer haçlı orduları gibi Konstantinopolis'in fethinin nedeni, gerekliliği ve dinî bir karakteri olduğu kesindir» (2. cild, s. 76) Alphandéry kutsal toprağın özgürlüğe kavuşması fikrinin yanısıra belli bir noktada kâfire karşı mücadele fikrinin erkenden oluştuğunu göstermektedir.

engellemez. Tersine yerine göre daha gerekli kılar. Göçebeleri yenen yerleşiklerin genel davasını, yerleşiklerin beraberlerinde götürdükleri yerel göçebeliğin soluğunu ve göçmenleri sollamasını kâle almadan, kabul edemeyiz (özellikle dinin yararına).

Göçebe veya kaygan mekan iki pürtüklü mekan arasındadır: Ağırlık dikeyleriyle ormanın mekanı; genelleşmiş paralellikleriyle ve çevreyi sarmasıyla tarım mekanı, bağımsız hale giren ağaçvariliği, ağacı ve odunu ormandan çekip çıkarma sanatı. Ama «arasında» gelişmesine karşı çıkan, mümkün olduğu kadar ona bir iletişim rolünü veren veya tersine ormanı bir yandan kemirip diğer yandan da ekilmiş toprakları kazanarak içeri giren bir «kenar» gibi, farklı ve iletişimsiz bir gücü doğrulayacak, onu sınırlayan iki kenarın kaygan mekan tarafından denetlenmesi anlamına gelir. Göçebeler önce odunculara ve dağcılara sırtlarını dönerler, sonra çiftçilere doğru koşarlar. Orada devlet-biçiminin dışarısı veya diğer yüzü gibi bir şey vardır - ama hangi anlamda? Bu göreli ve bütüncü mekanda olduğu gibi, belli sayıdaki bu biçim bileştireni içerir: Orman - tarla açma; etrafını sarma - tarım; tarım emeğine bağlı ve yerleşik gıdaya bağlı hayvancılık; ticarî açıdan kır - şehir (polis-nomos) iletişimi bütünü. Tarihçiler Batı'nın Doğu'ya karşı zaferinin nedenlerini sorguladıklarında genelde Doğu'yu gözden düşürücü şu karakterleri sıralarlar: Tarla açma yerine ormanın ormansızlaştırılması, ki odun elde etmek veya odun kesmek için en büyük güçlükler burada çıkmaktadır; tarla sürmek ve ağaç dikmek yerine «bahçecilik ve pirinç ekme» tipi tarım kültürü; yerleşiklerin denetiminden büyük bir kısımda kaçan hayvancılık, öyle ki, bunlar hayvan gücünden ve et gıda maddesinden yoksun kalırlar; kır-şehir ilişkisinin iletişiminde tutmayan ve

oradan çok daha esnek bir ticaretin ortaya çıkması (53) devlet-biçiminin Doğu'da olması gibi bir sonuca, tabii ki varmayacağız. Tersine kaçış vektörleriyle çalışılmış değişik bileşkeleri yakalamak ve birleştirmek için çok daha sıkı bir aygıt gerekmektedir. Devletlerin hep aynı tip bileşkeleri vardır; Hegel'in politik felsefesinde bir gerçek varsa, o da «her devletin kendi içinde varlığının en önemli momentlerini taşımasıdır». Devletler yalnız insanlardan oluşmazlar, odunlardan, tarlalardan, bahçelerden, meta yerini alan hayvanlardan da oluşurlar. Tüm devletlerde bir bileşke bütünlüğü vardır, fakat devletlerin ne aynı tip gelişmeleri ne de aynı şekilde teşkilatlanma biçimleri vardır. Doğu'da bileşkelerin birbirlerinden daha çok ayrılmış, daha az yapışık oldukları gözlemlenir, bu da hepsini bir arada tutabilmek için daha kımıldamaz büyük bir Biçimi ortaya çıkarmıştır: Asyagil veya Afrikalı «despotik» oluşumlar sürekli başkaldırmalarla, hanedan değişiklikleriyle doludur, ama bu biçimin kımıldamaz oluşunu bozmamaktadır. Tersine bileşkelerin birbirleri içine geçmişliği Doğu'da devlet-biçimini, devrim yoluyla değiştirmeyi mümkün kılmıştır. Devrim fikrinin kendisinin belirsiz olduğu doğrudur; Devletin

(53) Doğu-Batı kıyaslaması Ortaçağ'dan beri (Kapitalizm niçin başka yerde değil de Batı'da çıktı? sorusuna bağlı olarak) çağdaş tarihçilere güzel çözümler esinlendirdiler. Bkz. Fermand Braudel, **Civilisation matérielle et Capitalisme** (Maddî Uygarlık ve Kapitalizm), Armand Collin, s. 108-121; Pierre Chanu, **L'Expression européenne du XIII au XV 2 siècle,** P.U.F. s. 334-339 ('Niçin Avrupa'da da Çin'de değil'); Maurice Lombard, **Espaces et réseaux du haut Moyen Age,** Mouton Yay. bölüm VII ve s. 219: «Doğu'da ormansızlaştırmak denilene Batı'da toprağın dinlendirilmesi adı verilir; egemen merkezlerin Doğu'dan Batı'ya doğru kaymasının en derin nedeni demek oluyor ki coğrafî bir nedendir; orman ve ormanın içindeki ağaçsız alanlar, vaha-çöl gizliliğinden daha kuvvetli çıktı.»

değişikliklerine gönderimde bulunduğu gibi bu Batılı bir şeyi oluşturur; ama devletin yıkılmasına, bir yıkıma izdüşürdüğü kadar da devrim Doğu'lu bir şeydir de (54). Yani Doğu'nun, Afrika'nın ve Amerika'nın büyük imparatorlukları bileşkeleri arasında büyük mesafeler olan ve kaygan mekanlara giren mekanlarla karşı karşıya gelirler (nomos kır haline gelmez ve kır şehirlerle ilişki halinde değildir, hayvancılık göçebelerin uğraşıdır vb.) : Doğu devletinin göçebe savaş makinasıyla dolaysız yüzleşmesi söz konusudur. Bu savaş makinası bütünleştirme yolu üzerine kurulabilir ve yalnızca hanedan değişikliği, isyan ile hareket edecektir, halbuki göçebe olarak düşü ve köleliği kaldırmanın doğru olduğunu bulan göçebe savaş makinasıdır. Batılı varlıklar kendi pürtüklü mekanlarında kendile-

---

(54) Marx'ın Asya'daki «despotik oluşumlar» üzerine yaptığı incelemeler, Glucksmann'ın çözümlemeleri tarafından, Afrika için doğrulanmıştır. **Custom and Conflict in Africa** (Afrika'da Gelenek ve Çekişme) Oxford; hem biçimsel bir değişmezlik hem de sürekli bir başkaldırı. Devletin «değişme» fikri herhalde Batılı bir şey. Ama diğer fikir, devletin «yıkılması« Doğu'ya ve göçebe savaş makinasının koşullarına gönderimde bulunmaktadır. İstendiği kadar iki fikir devrimin sürekli etapları olarak sunulsun, bunlar çok değişiktirler ve çok zor uzaklaşırlar, bunlar 19. yüzyıldaki sosyalist ve anarşist akımların karşıtlıklarının sonucudur. Batı proletaryasının kendisi iki türlü kabul edilmiştir : Hem devlet aygıtını değiştirecek ve iktidarı ele geçirecek, bu emek gücünün bakış açısıdır, ama hem de devletin varlığına bir son vermek isteyecek veya arzulayacak, bu da göçebelik gücünün bakış açısıdır. Marx bile proleteri sadece yabancılaşmış emek gücü olarak sunmakla kalmaz, aynı zamanda onu yersizyurdsuzlaşmış bir şekilde tanımlar. Bu son açıdan proleter Batı dünyasında göçebenin mirasçısı gibi gözükmektedir. Anarşistler Doğu'dan gelme bir göçebelik temalarını anımsamakla kalmazlar, ama özellikle 19. yy burjuvazisi göçebeyi ve proleteri aynı kabul eder ve Paris'i göçebeler tarafından işgal edilmiş bir şehir düşünür. (Bkz. Louis Chevalier, **Classes laborieuses et classes dangereuses)** (Çalışan Sınıflar ve Tehlikeli Sınıflar), L.G.F. s. 602-604.

rini daha emin hissederler ve oradan itibaren bileşkelerini yerinde tutabilmek için enlemlere sahip olurlar. Ve dolaylı yoldan göçmenler davranışlarını aldıkları veya harekete geçirdikleri zaman sadece dolaylı bir şekilde göçmenlerle yüzleşirler (55).

Devletin en önemli görevlerinden biri de hüküm sürdüğü alanın mekanını pürtüklü hale getirmek veya kaygan mekanları pürtüklü mekanın hizmetinde bir iletişim aracıymış gibi kullanmaktır. Yalnızca göçebeliği yenmek değil, ama göçmenleri denetlemek ve daha genel bir şekilde tüm bir «dışarısı» üzerine dinî evrenselliği kateden akımların tümünün üzerine bir hukuk bölgesinin değerini vermektir; bu her devletin hayatî uğraşıdır. Devlet, aslında, yapabildiği her yerde, her çeşit akım üzerinde bir yakalama sürecini, halkları metaları veya ticareti, parayı veya sermayeleri vb. kendilerinden ayrı tutmaz. Dahası nesnelerin ve öznelerin görece hareketlerini en ufak detaylarıyla ölçen, eylemi göreceleştiren, dolaşımları kurallaştıran, hızları sınırlayan, belli yönlere doğru giden sabit yollara da mı ihtiyaç vardır? Paul Virilio «devlet politikasının iktidarının **polis** olduğunu, polis yani karayolları denetimi ve kentin kapılarının, gümrüklerinin ve insanlarının baraj olduğunu, göçmen sürülerinin içeri sızma kuvvetine insanlar, hayvanlar, mülkler ve kitlelerin kayıp gidişine filitre teşkil ettiğini gösterdiğinde, Virilio'nun tezinin önemi ortaya çıkmaktadır (56). Ağırlık merkezi, **gravitas**, devletin tözüdür.

---

(55) Bkz. Lucien Musset, **Les invasions, le second assaut**, (İşgaller İkinci Hamle) P.U.F. Yayınevi. Örneğin Danimarkalıların üç «kısım» çözümlemesi, s. 135-137

(56) Paul Virilio, **Vitesse et Politique** (Hız ve Siyaset), Edition Galilée s. 21-22 ve devamı. Dolaşımın kurallaştırıldığı ve üzerinde oluştuğu dış akımlardan bağımsız «kent» düşünülemeyeceği gibi» belli bir mimari

Bu devletin hızı bilmediğinden dolayı değil, ama onun hareketin en hızlısının pürtüklü olan bu mekanda bir noktadan başka bir noktaya giderek görece bir «deri değiştirmesi» karakteri haline gelmek için, kaygan mekanı işgal eden devingenin saltık durumunda olmaktan çıkmasına ihtiyacı olduğundandır. Bu bakımdan, devlet hareketi böler, yeniden toplayıp değiştirmekten veya hızı kurallaştırmaktan bıkmaz; gözetleyici, ikna edici veya yolların bekçisi olarak devlet vardır: Bu açıdan mühendisin rölü. Hız veya mutlak hareket kanunsuz değildir, ama bunun kanunları **nomos**'un yasalarıdır, genişlemekte olan kaygan mekanın yasalarıdır, orayı dolduran savaş makinasınmkilerdir. Göçmenler savaş makinası oluşturup duruyorlarsa, hızın «eşanlamlısı» olan mutlak hızı buldukları içindir bu. Ve ne zaman devlete karşı bir hareket olur, disiplinsizlik, isyân, gerilla veya devrim, birer eylem olarak, bir savaş makinasının yeniden canlandığı mekanda kaygan mekanmış gibi duran veya bir kaygan mekanın yeniden oluşturulmasıyla yeni göçebe bir gizilliğin ortaya çıktığı söylenecektir. (Virilio sokağa «hakim olmak» denen devrimci veya isyancı temanın önemini anımsatır). Bu anlamda devletin yanıtı taşkınlığa uğratacak her türlü tehlikeye karşı mekanı pürtüklü kılmak olur. Devlet savaş makinasma görece bir hareket biçimi vermeden, onu kendine edinmemiştir: Böy-

---

yapıları da gözardı edemeyiz; örneğin hareketin kuruluşunu uzanışını ve çözümlenişini mümkün kılan kuleler gerçek değiştiricilerdir. Bunu iç mekanları sayesinde başarırlar. Virilio burada asıl sorunun kapatılmalar değil, denetim hareketi ve karayolları denetimi sorunu olduğu sonucuna varıyor. Foucault daha önce denizin üstündeki hastahaneler ve hapishaneler üzerine yaptığı çözümlemelerde bunun nasıl hem işlem hem de filitre vazifesi gördüğünü göstermiştir. Bkz. **Surveiller et Punir** (Gözaltında Tutmak ve Cezalandırmak) ss. 145-147

lece, hareketi düzenleyen kale modeliyle göçebeleri yakalar; kasırgamsı mutlak eylemi kırmak, oradaki gösteri ve eylem budur. Tersine ne zaman bir devlet kendi iç mekanını veya komşu mekanları pürtüklü kılmazsa o zaman «devleti kateden» bu akımlar, zorunlu olarak, devlete karşı yönlendirilmiş, isyankâr ve düşman kaygan bir mekanda bir savaş makinası hâlini alırlar. (hatta orada diğer devletler kendi pürtüklü mekanlarını kaydırsalar bile). Bu 14. yy. sonuna doğru ve denizcilikte ve gemi tekniklerindeki üstünlüklerine rağmen Çin'in başına gelen serüvendi; kendi ticaret filolarının büyük deniz mekanında, kendisine karşı korsanlarla yapılan ititfakta görüldü. Ticaret filoları Çin'e karşı döndüler. Böylece, Çin savaş makinasıyla olan ticaretin ilişkisini kuvvetlendiren ticaretine büyük bir kısıtlama getirmek ve buna hareketsizlik politikasıyla karşılık vermekten başka bir şey yapamadı (57).

Durum söylediğimizden de daha karışıktır. Deniz belki de en ana kaygan mekan, hidrolik modeldir. Ama, deniz, aynı zamanda tüm kaygan mekanlar arasında, sabit yollarla değişmez yönleriyle, görece eylemlerle, tüm bir su yolları ve hidrolik hareketiyle, en erken pürtüklü kılınmaya uğraşılan, yerle bağımlı olarak değiştirilmeye çalışılan yerdir. Batı'nın egemenliğinin nedenlerinden biri de, Atlantik Okyanusunu ekleyerek, Akdeniz tekniklerini, Kuzey teknikleriyle birleştirmek ve denizi Devlet aygıtlarınca pürtüklü kılan kuvveti bulmasıdır. Bu uğraş hiç beklenmedik bir sonuca ulaşmıştır : görece hareketlerin çokluğu, pürtüklü mekanda, görece hızların şiddetle yükselmesi, mutlak bir ha-

(57) Çin ve Arap gemiciliği üzerine başarısızlıklarının nedenleri ve bu sorunun önemi için «Doğu-Batı dosyası». Bkz. Braudel, ss. 305-314 ve Chaunu, ss. 288-308

reket veya kaygan bir mekanın oluşmasıyla neticelendi. Virilio'nun belirtmiş olduğu gibi deniz bir noktadan diğerine gidilen değil, ama herhangi bir noktadan tüm bir mekanı tutan **fleet in being**'in oluştuğu yer olacaktır: Mekanı pürtüklü kılmak yerine sürekli hareket eden yersizyurdsuzlaşmanın vektörüyle işgal edilecektir bu deniz. Ve bu modern strateji yeni kaygan alan olan havaya, denizden getirilerek, iletişimi sağlayacaktır; ve ayrıca da tüm dünya bir deniz veya bir çöl olarak kabul edilecektir. İknâ edici ve kapıcı devlet eylemi görece kılmakla kalmaz, ona mutlak hareketi de verir. Sadece kaygan olandan pürtüklü olan mekana gitmekle kalmaz, kaygan mekanı yeniden oluşturur, pürtüklü mekanın üzerinde kayganlık oluşturur. Bu yeni göçebeliğin aynı zamanda devletler-arası sanayi, askerî, enerji karışımlarından geçen ve devlet aygıtını aşan örgüte sahip dünyasal bir savaş makinası olduğu doğrudur. Bunu kaygan mekanın ve dışarıdanlık biçiminin dayanılmaz devrimci bir gönül eğilimi olmadığını, tersine kurumların veya alıştırmaların somut koşullarında karşılıklı eylemleri takip ederek tekilcesine yön değiştirdiğini belirtmek için söylüyoruz (örneğin topyekûn bir savaşın ve halk savaşının yöntemlerini alması budur) (58).

---

(58) Virillo **fleet in being** ve tarihî sonuçlarını tanımlıyor: «fleet in being, herhangi bir zaman ve herhangi bir yerde düşmanı vurabilen görünmez bir deniz filosunun sürekli varlığıdır (...) Bu yeni şiddet fikri çarpışmadan değil, ama cisimlerin eşitsiz niteliklerinden, belli bir öğede izin verilmiş hareketlerin niceliklerinden, dinamik etkilerinin sürekliliğinin denetiminden doğmuştur. (...) Söz konusu olan kıtanın katedilmesi değil, bir şehirden diğerine bir kıyıdan başka bir kıyıya katedilmedir; **fleet in being** zaman ve mekanda yönü belli olmayan bir yer değiştirmeyi icad etmiştir (...) stratejik denizaltı hiç bir yere gitmek zorunda değildir, görünmeyen bir yerden denizi tutmakla yetinir (...) mutlak dairesel yolculuğun gerçekleştirilmesi ve durmak bilmez yolculuk,

Önerme VI: Göçebenin varlığı zorunlu olarak bir savaş makinasının numarasal ögelerini içermektedir.

Onlar, yüzler, binlerce sayısız miktarlar: Tüm ordular bu ondalık gruplarını kabul etmektedirler, öyle ki, ne zaman bunlara rastlansa, orada askeri bir teşkilâtın önyargısının yapılması mümkündür. Ordunun askerlerini yersizyurdsuzlaştırma biçimi bu değil midir? Ordular birimlerden, bölümlerden, bölüklerden kurulmuştur. Sayılar bağdaşım işlev değişikliklerine uğrayabilirler, bambaşka stratejilere girebilirler, savaş makinasıyla bu sayı arasında mutlaka bir ilinti vardır. Bu bir nicelik sorunu değil, ama teşkilâtlanma veya birleştirme sorunudur. Ordu numaralı örgütlenme ilkesini kullanmadan oluşamaz; aynı anda savaş makinasını kendine çeker ve bunun ilkesini yeni-

---

çünkü ne kalkışı ne de varışı vardır (...) Lenin'in düşünmüş olduğu gibi, strateji güçlerin uygulanım noktasının seçimiyse, bu noktaların, bugün, artık coğrafî stratejik dayanak noktaları olmadıklarını kabul etmek zorundayız, çünkü her hangi bir noktadan nerede olursa olsun, başka bir noktaya ulaşmak, mümkündür bugün (...) Coğrafî yerelleme stratejik değerini kesin olarak kaybetmiş görünümündedir ve tersine bu değer vektörünün yerinin belli olmasına, sürekli hareket halindeki bir vektöre atfedilmiştir». **(Vitesse et politique,** s. 132-133) Virilio'nun metinleri bu açıdan büyük bir yenilik ve önem taşımaktadır. Bizim için zorluk çıkaran tek nokta bize göre çok değişik olan üç hızı Virilio'nun aynı saymış olmasıdır: 1) devrimci veya göçebe hızlar (isyan, gerilla); 2) devlet aygıtınca iknâ edilmiş, kurallaştırılmış, elde edilmiş hızlar (karayollarının denetimi); 3) evrensel silahlanma veya topyekün savaşın dünyasal örgütlenmesi tarafından eski haline konulan hızlar (fleet in being'den nükleer stratejiye). Virilio bu grupları arasındaki karşılıklı ilişki nedeniyle bir sayıyor ve genelde hızın «faşist» bir karakterini ele veriyor. Bunlar her şeye rağmen onun kendi analizleriyle bu ayrımları mümkün kılmaktadır.

den ele alır. İnsanların numaralı örgütlenmeleri -bu tuhaf düşünce özellikle göçebelere aittir. Mısır'da gâlip gelen, işgâl eden göçebeler Hikoslardır; sayı ile örgütlenme sistemini ilk kullananlardır ve Musa topyekün göçte olan halkına bu sistemi uyguladığı zaman, bu kaynatası göçebe Jétho Quénien'in nasihatları üzerine, ögelerini «sayılar kitabının» betimlediği gibi, bir savaş makinasını oluşturmak üzere harekete geçmiştir: **Logos**'a karşı bir **nomos** karşıtlığını içerdiğinden dolayı. Yunan geometrisine Arap veya Hint aritmetiği ile karşı çıkılır. **Nomos** öncelikle numaralıdır, aritmetiktir: Bunu göçebelerin aritmetik veya cebir yaptıklarından dolayı değil, aritmetiğin ve cebirin göçebe durumlu bir dünyada ortaya çıktığından dolayı söylemekteyiz.

Şimdiye kadar üç insan örgütü biliyoruz: Soydaş, yerliyurdlu ve numaralı örgütlenme biçimi. Soydaş örgütlenme, ilkel adını verdiğimiz toplumları tanımlamaya yarayan örgüt biçimidir. Klan soydaşlığı özellikle eylem halindeki kurulan veya sonuçlara ve görevlere göre değişebilen parçalardır. Ve şüphesiz yeni soydaş yaratılmalarında veya soydaş belirlenmelerinde sayının önemli bir rolü vardır. Toprağın da. Çünkü boy parçaları klan parçalarından daha önemlidir. Fakat toprak bir kayıt aracı, bir sayı, soydaşların dinamiğinin öncelikle kayıtlı olduğu bir maddedir: Toprağın üzerine kayıt edenler ve sayı ile bir çeşit **«géodegie»** (Coğrafi belirleme) kuranlar soydaşlardır. Devletli toplumlardaysa her şey daha değişiktir. Sık sık yurd ilkesinin başat olduğu söylenir, toprağın soydaşlarla birleşerek etken maddenin ögesi olacağına, nesne olmasından dolayı bir yersizyurdsuzlaşmadan da bahsedilebilir. Mülkiyet kesinlikle insanın toprakla yersizyursuzlaşma ilkesine girmesidir: Mülkiyet ya soydaş

topluluğunun tasarrufuna konulan devletin malını oluşturur, ya da yeni topluluğu oluşturan özel insanların mülkü durumuna girer. İki şıkta da (ve devletin iki kutbunu takip ederek) coğrafî belirlenmenin yerine geçen toprağın üstkodlanması gibi bir şey vardır. Şüphesizdir ki, soydaşların hâlâ önemli bir konumu vardır ve sayılar onlara göre gelişmektedirler. Ama, ilk planda oluşan «yurdsal» bir örgütlenme parçaların, soydaşların, toprağın ve sayının hepsinin onları üstkodlayan geometrik bir enginlikte veya astronomi mekanındaki anlamından alınmıştır. Bu şüphesiz modern devletlerde ve eski arkaik imparatorluk devletlerinde aynı şey değildir. Yani eski devletler derinlemesine ve seviyelerde farklılaşmış mekanlarda ve tepede bir «**spatium**»u sararlar, halbuki modern devletler (Eski Yunan sitelerinden beri) bağdaşık bir «**extensio**»yu içkin bir merkezde eşit parçalara bölünebilir bir şekilde, önü ve arkası simetrik ve değişebilir ilişkilere göre geliştirmektedirler. Ama geometrik ve astronomi modelleri birbirlerine sıkı fıkı olarak karışmakla kalmazlar, ama salt olarak kabul edildikleri vakit bile, herbirinin politik genişlemede veya İmparatorluk mekanında ortaya çıkan numaralı kuvvete sayıların ve soydaşların boyun eğmelerini içerirler (59). Aritmetiğin, sayının

(59) Jean-Pierre Vernant özellikle Yunan sitesiyle bağdaşık geometrisel enginlik ilişkisini incelemiştir (Yunanlılarda Söylence ve Düşünce, cilt: 1, 3. kısım). Sorun eski imparatorluklara nazaran veya klasik sitelerin oluşumları öncesine nazaran daha karışıktır. Ama Vernant'ın Platoncu site ülküsü üzerine öne sürmüş olduğu gibi, sayının mekana daha az boyun eğmiş olması gibi bir şey yoktur. Neo-platoncu veya pitagorascı sayı kavramlar bağdaşık enginlikten farklı bir tip astronomi-imparatorluk mekanlarını kavramaktadırlar ve sayının bağımlılığını korumaktadırlar: Bunlar, bu nedenle tam anlamıyla «sayılayıcı» olmaktan çok «ülküsel» sayılardır.

daima devlet aygıtlarında belirleyici bir rolleri olmuştur: Seçim, sayım ve nüfus sayımı bileşimli üç işlemle, imparatorluk bürokrasilerinde bile bu böyle olmuştur ve böyledir. En önemli neden modern devletin biçimleri sosyal tekniğin ve matematik biliminin sınırında ortaya çıkan hesaplamaların tümünü kullanmadan gelişmemiştir (emeğin örgütlenmesi, demografik ve ekonomi-politik tabanda tüm bir sosyal hesap vb.). Devletin bu aritmetik ögesi özgün iktidarını herhangi bir maddenin işlenmesinde bulur: Hammadde, işlenmiş nesnelerin ikinci maddesi veya insan nüfusu tarafından oluşturulmuş son madde. Her zaman sayı maddeyi denetleyip ona hakim olmaya, eylemlerince değişimlerini denetlemeye yaramıştır, yani devletin zaman-mekân çerçevesine bağlı-kılmıştır - ya imparatorluk mekanına ya modern devlet yayılmacılığına (60). Devletin ölçülmüş büyüklüklere sayıyı bağlayan yersiz-yurdsuzlaşma veya yurt ilkesi (üstkodlama işlemini gören gittikçe ölçüyü ön plana çıkaran) vardır. Gelişmesinin tüm etkilerini bulmuş olsa bile, bir özerklik veya bir bağımsızlık şartlarını sayının orada bulabileceğine inanmamaktayız.

Sayılayıcı sayı, yani özerk aritmetik örgütü ne üst bir soyutlama derecesi, ne de çok yüksek nicelikleri içerir. Yalnızca mümkünlük koşullarını oluşturan göçebeliğe ve savaş makinasını oluşturan gerçekleşme

---

(60) Dumézil politik egemenliğin en eski şekillerinde aritmetik ögenin rolü üzerinde duruyor. Hatta ondan egemenliğin üçüncü kutbunu oluşturmaya kadar götürüyor: bkz. **Servius et la Fortune** (Servius (Kral) ve Talih), Gallimard; ve **Le troisième souverain** (Üçüncü Egemenlik), Maisonneuve. Herşeye rağmen bu aritmetik öğe bir maddeyi örgütleme rolüne sahiptir ve bu nedenle de iki ana kutuba, birini veya diğerini maddeye bağlı kılar.

koşullarına gönderimde bulunur. Sorunu diğer maddelerle ilişkide, yüksek niceliklerin kullanımındaki devlet ordularında koyacaktır, fakat savaş makinası sayılayıcı sayıları ufak niteliksellikle işleme koyar. Aslında, mekanı bölüşmek veya kendisine dağıtmak yerine mekanda birşeyleri dağıttığı zamandan beri, bu sayılar ortaya çıkarlar. Sayı böylece özne haline gelir. Sayının mekana nazaran bağımsızlığı soyutlama yapmaktan gelmez, ama kendisi hesaba katılmadan işgâl edilen kaygan mekanın somut doğasından kaynaklanır. Sayı ne hesaplama, ne de ölçme aracıdır, o bir yer değiştirme aracıdır: Onun kendisi kaygan mekanda yer değiştirip ilerleyendir. Kaygan mekan, şüphesiz, geometrik bir şeydir; ama görmüş olduğumuz gibi, azınlıkçı bir geometri ve işlem gören bir şeydir. Sayı, kesinlikle, mekanın metreye değgin bağımsız oluşundan çok daha bağımsızdır. Savaş makinasında kraliyetçi bilim olan geometrinin daha az önemi vardır. (Bu geometrinin devletin ordularında ve yerleşiklerin kuvvetlendirilmesinde önemi vardır, ama buna rağmen generallere acı yenilgiler tattırırlar) (61). Sayı her seferinde kaygan bir mekanı doldurduğunda ve orada pürtüklü mekanı ölçmek yerine özne olarak geliştirdiğinde ilke haline gelir. Sayı devingen olarak işgâl edendir. Pürtüklü mekanda geometrisel taşınmaz mallar yerine kaygan mekanda taşınır olanlarıdır. Göçebe numaralı birim seyyar bir artıştır, ama hâlâ taşınmaz karakterini taşıyan çadır değildir: «Ateş yurt üzerinde başarı kazanmıştır.» Sayılayıcı sayı metreye değgin boyutlara veya metreye değgin belirlemelere

(61) Clausewitz geometrinin, taktikte ve stratejide, ikincil rolü üzerinde durur : **De la guerre** (Savaş Üzerine), Minuit Yay. s. 225-226 «Geometri öğesi».

bağlı kalmamıştır. Yalnızca coğrafi yönlerle dinamik bir ilişki içindedir: Ölçülü veya boyutlu değil, yön belirleyici bir sayıdır. Göçebe örgütü erimezcesine aritmetik ve yön göstericidir; her yerde nicelik, onlar, yüzler ve her yerde yön, sağ, sol: Numaralı şef aynı zamanda sağın veya solun da şefidir (62). Sayılayıcı sayı ritimlidir, ahenkli değildir. Ahenkli veya ölçülü değildir: Yalnızca devletin ordularında ve disiplin için ve resmi-geçit için, ahenkli yürüyüş yapılmaktadır; fakat numaralı örgüt olarak, her seferinde, çöl veya bozkırda yön değiştirmenin düzenini yerine getirmek için yönünü başka yerlerde bulur. Devlet biçimlerinin ve ormancı soydaşlarının olasılıklarını kaybettikleri yerlerde bulur. «Çölün doğal yankılarını taklit eden kırık ritme göre, insanın kurallı gürültülerini, kulağı kirişte olanı yanıltarak, ilerler. Tüm Fremen'ler gibi bu yürüyüşün sanatında yetiştirilir. O kadar şartlanmıştır ki, bunu düşünmeye bile artık gerek kalmaz ve ayakları kendiliğinden ölçülmez bir ritmi takip ederek hareket eder gibi gözükür» (63). Göçebe varoluşunda ve savaş makinasıyla sayı şifre olmak için sayılmaktan arınır ve böylece, «bedenin tinini» oluşturur ve gizliliği ve de gizli olanın devamını yaratır (strateji, casusluk, kurnazlık, pusu kurmak, diplomatik yollar vb.).

---

(62) Savaş makinasında sayıyı ve yönü birbirlerine bağlayan en derin ve en eski metinlerden birine bakınız : **Mémoires historiques de Sa-Ma-Ts'ien** (Se-Ma-Ts'ien Hatıraları), Editions Leroux (Bu kitap Hunların göçebe örgütleri üzerinedir).

(63) Frank Herbert, **Les enfants de dune,** (Kum Tepeleri Çocukları) Laffont yayınevi., s. 223. Sayılayıcı sayıyı tanımlamak için Julia Kristeva'nın sunduğu karakterlere gönderim yapılacaktır : «düzenveriş», «çoğul» ve «olağan dağılım», «sonsuz-nokta», «sıkı düzene yakınlaşma» vb. **(Semeiotikè,** s. 293-297).

Şifreli, ritimli, yön düzenleyici, özerk, menkul, sayılayıcı sayı: Savaş makinası göçebe örgütünün gerekli sonucudur. (Musa bunun deneyimini tüm sonuçları ne olursa olsun, yayacaktır). İnsanların yalnızca «numara» olarak yersizyurdsuzlaştıkları, numaralı örgütte yığılmış veya askeri toplumu ele vererek; bu çok çabuk eleştirilmiştir. Ama bu doğru olamaz. Korkunçluğa korkunçluk, insanların numaralı örgütü şüphesiz ki soydaşlarınınkinden veya devletlerinkinden daha korkunç değildir. İnsanları numaralara sahip olarak kabul etmek, zorunlu olarak, yaprakları yolunan ağaçlar gibi veya modelleştirilen ve kesilen geometri şekilleri gibi kabul etmekten daha kötü bir şey değildir. Dahası, numara olarak, istatistik ögesi olarak sayının kullanımı devletin sayılı sayısına aittir, sayılayıcı sayıya ait değildir. Toplandırıcı dünya soydaşlıkla ve yurdlarla olduğu kadar numaralama ile de işlemini yürütür. Öyleyse sorun hangisinin iyi ve kötü olduğu değil, ama özgünlüğünün sorunu olmaktadır. Numaralı örgütün özgünlüğü göçebe varlık biçiminden ve savaş makinasının işlevinden gelir. Sayılayıcı sayı hem soydaşların kodlarına, hem de devletin üstkodlamalarına karşıttır. Aritmetik bileşim bir yandan seçim yaparken, soydaşlardan savaş makinasına ve göçebelik alanına girenleri çekip alacaktır; diğer yandan ise, onları devlet aygıtına karşı yönlendirecek, devlet aygıtına bir çeşit varlığı ve makinayı karşı çıkaracak, hem devletin yurdunu veya yersizyurdsuzlaşmasını ve hem de soydaşların yurdlarını kateden bir yersizyurdsuzlaşmayı çizecektir.

Savaş veya göçebe sayılayıcı sayının ilk karakteri şudur: O daima karmaşıktır, yani eklemlenmiştir. Her seferinde sayıların karmaşıklığı. Ve buradan itibaren sayılanmış sayı veya devlet sayıları gibi kesinlikle bağ-

daşıklaşmış büyük nicelikleri içermez, fakat kocamanlığın etkisini incecik eklemlenmesinde üretir, yani özgür bir mekanda ayrışıklık dağıtımı tarafından üretilir. Devlet orduları bile büyük sayılarla uğraştıkları anda, bu ilkeyi bırakmazlar (10 sayısının «temelinin» esas olmasına rağmen). Romalı lejyon sayılarla eklemlenmiş bir sayıdır, öyle ki parçalar hareketli hale gelirler ve geometrik şekiller kımıldarlar ve değişmeye hazır olurlar. Karmakarışık veya eklemlenmiş sayı yalnızca insanları meydana getirmekle kalmaz, zorunlu olarak silahlara, hayvanlara ve taşıma araçlarına da çeki düzen verir. Temel aritmetik birim öyleyse düzenleme birimidir: Örneğin ok-at-insan, İskitlerin zaferini meydana getiren formüle göre $1\times1\times1$; ve formül bazı silahların düzenlendiği veya hayvanlara ve insanlara eklemlendiği ölçüde daha da karmaşıklaşır, böylece iki atlı ve iki kişilik at arabasında, biri arabayı kullanırken diğeri ok atar, $2\times1\times2=1$; yahut meşhur iki kayışlı kalkan, insan zincirlerini birbirine bağlayan **Hoplit** reformu. Birim ne kadar küçük olursa olsun eklemlenmiştir. Sayılayıcı sayı aynı anda bir çok temele bağlıdır. Ayrıca dış aritmetik ilişkileri veya bir kabilenin veya bir soydaşlığın üyeleri arasında savaşçıların oranını tanımlayan sayıdaki içerikleri, stoktakileri, yedekleri geri planda bekleyenleri hayvanların ve insanların bakımını da hesaba katmak gerekir mi? Lojistik, stratejinin iç ilişkilerine savaş makinasından daha az ait olmayan dış ilişkiler sanatıdır, yani savaşçıların bilimlerinin bileşimlerinin arasındakilere aittir. Her ikisi de savaş sayılarının eklemlenme bilimini oluştururlar. Her düzenleme bu stratejik görünüşü ve lojistik görünüşü taşır.

Ama, sayılayıcı sayının daha gizli ikinci bir karakteri vardır: Her yerde savaş makinası tuhaf bir yanıt

sürecini veya aritmetik ikilemeyi sanki simetrik ve eşit olmayan iki sıra üzerinde işleme sokarmış gibi sunar. Bir yandan soydaşlar veya kabileler numaralı olarak örgütlenmişler ve değiştirilip yeniden düzenlenmişlerdir; numaralı bileşim yeni ilkeyi değerli kılmak için soydaşları üst üste dizer. Ama diğer yandan da sanki soydaş-bedenin yeni numaralı bileşimi bedenin kendisinin numaralı bir oluşumu olmadan başarılı olamazmış gibi, insanlar her soydaş gruptan özel numaralı bir beden oluşturmak için çekilip alınmışlardır. Bunun kazayla meydana gelmiş bir görüngü olmadığını ,ama savaş makinasının esasını oluşturan, sayının özerkliğini şartlayan bir işlem olduğunu sanıyoruz: Sayının bedeninin karşısında sayının bir bedenine bağlı olması gerekir, iki ek işlemi takip ederek, sayının ikileşmesi gerekir. Sayı özel bir beden kurmadan sosyal beden numaralılaşamaz. Bozkırlarda Cengiz Han kendi büyük bileşimini oluşturduğu zaman, soydaşlarını numaralayarak örgütler, ve her soydaş grubun savaşçıları şifrelere ve şeflere tabii tutulurlar (onluklar ve onbaşılar, yüzlükler ve yüzbaşılar, binlikler ve binbaşılar). Ama ayrıca her aritmetik soydaş grubundan küçük bir insan topluluğunu, kendi özel koruyucu grubunu oluşturmak üzere çeker alır, yani diplomatlar, mesajcılar, komiserler ve kurmayların dinamik bir oluşumu vardır. **Antrustion** (64). Biri diğeri olmadan olamaz: İkincisinin daha büyük bir kuvvet taşıdığı ikili yersizyurdsuzlaşma. Musa, Jahova'nınkinden çok göçebelerin etkisinde kalarak büyük çöl bileşimini kurduğunda, her kabileyi numaralayarak sayar; ama ayrıca

(64) Vladimirstov, **Le régime social des Mongols** (Moğolların Sosyal Rejimi), Maisonneuve Yayınevi, Vladimirstov'un kullandığı terimi **«anturstions»**, sakson rejiminden, kralın etrafındakilerini **«trust»** Franklarda oluştuğu rejimden ödünç almıştır.

yeni doğanların hukuki olarak Jahova'ya, o anda, bağlı olduğu bir kanun kurar ve bu yeni doğanlar daha küçük olduklarından, Sayıdaki rolleri özel bir kabileye aktarılacaktır, Levitler kabilesine, ki bu Sayının bedenini veya kutsal sandığın özel koruyucularını oluşturmaktadır ve kabileler arasında Levitler yeni doğanlardan daha az kalabalık olduğuna göre, bu yedek yeni-doğanlar kabileler tarafından verilen vergi şeklinde yeniden satın alınacaklardır. (Bu bizi lojistiğin esas görünüşüne getirir). Savaş makinası bu ikili sıra olmadan iş göremez: Hem numaralı bileşimin soydaş örgütünün yerini alması gerekmekte, hem de devletin yurtsal örgütüne sövmesi gerekmektedir. Savaş makinasında bu ikili sırayı izleyerek onun iktidarını tanımlar : artık iktidar parçalara, merkezlere, merkezlerin gelecekteki sesverişlerine ve parçaların üstkodlanmalarına değil, ama sayının bu iç ilişkilerine, nicelikselden bağımsız olarak, bağlıdır. Kabileler ve Musa'nın Levitleri arasında, Cengiz'in **«noyan»**ları ve **«antrustion»**ları arasında iktidar mücadeleleri veya şiddetli çekişmeler buradan ortaya çıkmışlardır. Eski özelliklerini edinmek isteyen soydaşların protestoları artık bu değildir, ne de devlet örgütü çevresindeki bu mücadelenin önbiçimlenmesidir : bu savaş makinasının kendine has ve onun özel iktidarına ve «şefin» kuvvetinin özel sınırına has bir gerilimdir.

Öyleyse numaralı bileşim veya sayılayıcı sayı bir çok işlemi içerir: Kalkış bütünlüğünün aritmetikleştirilmesi (soydaşlar); çekip alınan aşağı bütünler (onların, yüzlerin, binlerin kurulması); toplanan bütünle iletişim halindeki bütünün yerine bir başkasının konması işlemi (özel kurmay bedeni). Halbuki göçebe varlığında en büyük orjinallik ve yenilik içeren işlem bu sonuncusudur. Öyle bir noktada ki, savaş makinası

devlet tarafından edinilmediğinde, aynı sorun devlet ordularında yeniden oluşacaktır. Aslında, sosyal bedenin aritmetikleştirilmesinin karşılığı kendisinin aritmetik olduğu özel ayırdedici bir bedenin oluşumuysa, bu özel bedeni bir çok şekilde düzeltmek mümkündür:

1 — Bir soydaşlılıkla veya hakimiyeti bu soydaşlıktan itibaren anlamlanan ayrıcalıklı bir kabileyle (Levitlerle Musa'nın durumu budur);

2 — Rehinelerin işine yarayan her soydaşın temsilcileriyle (yeni-doğanlar: Bu daha çok Asyagil durumun veya Cengiz Han'ın durumudur);

3 — Toplumun dışında kalan tamamen ayrı ögelerle, kölelerle, yabancılarla, veya başka dinden gelenlerle (bu da zaten Frank kölelerin durumudur ama özellikle bu «askeri kölelerin özgül sosyolojik kategorisinden esinlenen İslâm'ın durumudur: Bozkırların veya Kafkasların kökünden çıkıp gelen köleler sultan tarafından satın alınmış Mısır Memlukları veya hıristiyan toplumlarından gelme Osmanlı yeniçerilerinin durumu) (65).

«Göçebeler, çocuk kaçıranlar» kökünde önemli bir konu değil mi? Özellikle son durumda, savaş makinasında iktidarın belli ögesi olarak nasıl özel bedenin kurumlaşması daha iyi gözükmektedir. Yani savaş makinasının ve göçebe varlığının iki şeye aynı anda sövmesi gerekmektedir: Soydaş aristokrasiye bir ge-

(65) İlginç bir durum da Tuareg'lerde demircilerin özel kurumu olacaktır, Enadenler (Ötekiler); bu Enadenlerin kökeni ya Sudanlı köleler ya da Sahra'dakl Yahudi kolonlarınki, yahut da Saint-Louis'nln savaşçılarından gelenler olacaktır. Bkz. Réné Pottier, «Tuareg'lerde sahralı metal elsanatçıları» Metaller ve Uygarlıklar'dan, 1945-1946.

ri dönüş, ama ayrıca da, İmparatorluk memurlarının oluşması. Her şeyin karışmasını sağlayan devletin kendisinin köleleri yüksek memur olarak kullanmayı istemesi: Görüleceği gibi, aynı nedenlerden dolayı iki akım orduda birleşmiş değildir, ama iki ayrı kaynaktan itibaren kaynaşmışlardır. Çünkü kölelerin, yabancıların, kaçırılıp getirilenlerin kökünde göçebe olan iktidar soydaş aristokrasi mensuplarının iktidarından ve devlet memurununkilerden çok farklıdır. Bunlar «komiserler», yayımlayıcılar, diplomatlar, casuslar, strateji yapanlar, lojisyenler ve bazen de demircilerdir. «Sultanın kaprisiyle» açıklanamazlar bunlar. Tam tersine yalnızca **nomos** ile değerlenen bir şifrenin numaralı bu özel bedenin nesnel gerekliliği ve varlığıyla mümkün olan savaşçı şefin kaprisiyle açıklanabilir. Hem böyle bir savaş makinasına ait bir oluş hem de bir yersizyurdsuzlaşma vardır: Özel beden ve özellikle yabancı-kâfir-köle, inançlı ve asker olacak olan olduğu gibi devlete ve soydaşlara nazaran yersizyurdsuzlaşmış bir durumda kalandır. İnançlı olması için kâfir doğmuş olması lâzımdır; asker olması için köle doğmuş olması gerektir. Onlara özel okullar ve kurumlar gerekir. Bu devletlerin kullanmaktan bıkmadıkları, kendi hesaplarına kullanacakları, o kadar ki, onu tanınmaz kılan yahut kurmay bürokratik bir biçimde onu yeniden kazanacağı veyahut çok özel bedenin teknokratik biçiminde veya devlete direndikleri kadar devlete hizmet vermeye devam eden «bedenin tinleri» biçiminde veya hizmet ettikleri kadar devleti kazıklayan komiserler gibi; bu savaş makinasının kendine has bir buluşudur.

Göçebelerin tarihi olmadığı doğrudur, çünkü onların sadece coğrafyaları vardır. Göçebelerin yenilgisi öyledir ki, tarih devletlerin zaferiyle yazılır oldu ve tek

bir tarih meydana çıktı. Böylece göçebelerin her türlü metafizik, politik, metalurjik veya teknolojik buluştan arındığı genelleşmiş bir eleştiriye seyirci kalındı. Burjuva veya Sovyet tarihçileri olsun (Grousset veya Vladimiristov), tarihçiler göçebeleri hiç bir şeyden anlamayan, ne aldırmadıkları tekniklerden, ne tarımdan, ne şehirden ne de yıktıkları yahut işgâl ettikleri devletlerden bir şey anlayan, tıpkı zavallı bir insaniyetmiş gibi kabul ettiler. Ama, eğer çok kuvvetli bir metal teknikleri olmasaydı savaşları nasıl kazandıklarını anlamak iyice güç olurdu: Göçebelerin tekniklerini, silahlarını ve politik nasihatlarını İmparatorluk devletinden almaları fikri, her şeye rağmen kabul edilecek gibi değildir. Devlet-biçimine söven ve soydaşlarla ilgiyi kesen kendilerine has bileşimleri, özgün mekanları, etken karakterleriyle tanımlanan ve cahillikle tanımlanamayan bir savaş makinasının ve bir göçebe örgütünün adı olduğundan ayrı, devletleri, şehirleri nasıl yıkmaya kalktıklarını anlamak çok güç olurdu. Tarih göçebeleri azletmekten başka bir şey yapmadı. Bu savaş makinasına tamamen askeri bir ulam (askeri demokrasi ulamı) ve göçebeliğe tamamen yerleşik bir ulam (kategori) uygulamaya çalıştı (feodalite ulamı). Ama bu iki varsayım da bir yurt ilkesini öngörür: Ya imparatorlukçu bir devlet savaşçılarına memuriyet toprakları dağıtarak, savaş makinasını ele geçirir (**cleroi** veya sahte malikâneler), ya da orduyu oluşturan, mülkiyetler arası bağımlılık ilişkilerinin kendisi özel olan bir mülkiyet haline girmiştir (vasallık veya gerçek malikâneler). (66). Her iki durumda da

(66) Feodal karater askeri demokrasiden daha az askeri bir sistem değildir; ama bu iki sistem de herhangi bir devletle içiçe girmiş bir orduyu öngörürler (yani feodalite için Karolenj devri toprak reformu). **Gryazndv** (Güney Sibirya), Nagel Yayınevi, Askeri demokrasiye yöne-

vazgeçilen veya verilen topraklar kadar bu işten kârlı çıkanların borçlarının tesbiti için de sayı «mülki» vergi örgütünün buyruğuna girmiştir. Ve şüphesiz göçebe savaşçıların, ne denirse densin, büyük buluşlar yaptıkları, vergi ve toprak düzeyinde, göçebe örgütünün ve savaş makinasının bu sorunları kestikleri doğrudur. Fakat, tamamen sosyal bir ilkenin özerkliğini belirleyen «menkul» bir vergi sistemi ve bir yurt düzeni bulmuşlardır: Orada sistemler arası karışıklık veya bileşiklik olabilir; ama göçebe sisteminin özelliği orada yayılan ve yer değiştiren sayılarla toprağı ve bu göçebelerin iç ilişkileriyle vergiyi sınırlamış olmasıdır. (Örnekçe Musa'da bile vergi, sayının özel bedeni ile numarasal bedeni arasındaki ilişki içinde işe karışmaktadır). Kısacası feodalite veya askeri demokrasi, göçebelerin numarasal bileşimini açıklamaktan çok uzak olup, yerleşik rejimlerde ondan ne kaldığını göstermektedirler.

Önerme VII: Göçebe varlığı «etki» olarak savaş makinasının silahlarına sahiptir.

Kullanımlarına göre aletler ve silahlar her zaman ayrı tutulabilirler (insanları mahvetmek veya ürünleri üretmek). Ama bu dışsal ayrım teknik bir nesnenin ikincil uygulamalarını açıklasa da, iki grup arasında genel bir değişirlik kurmayı engellemez, öyle ki, aletlerin ve silahların içsel ayrımını öne sürmek çok güç gibi durmaktadır. Leroi-Gourhan'ın tanımlamış olduğu

---

lirken, bozkırlarda göçebe feodalitesinden bahseden Vladimirstov'dur, fakat örgütün feodalleşmesi parçalandığı anda veya fethettikleri imparatorlukla bütünleştiği anda, bu ortaya çıkar. Ve Moğolların, başında, İşgal ettikleri yerleşiklerin topraklarında doğru veya yanlış malikânelerde örgütlendiklerini göstermektedir.

vurucu silahlar her iki taraf için de geçerlidir. «Çağlar boyunca, tarım aletleriyle savaş aletlerinin eş oldukları herhalde doğrudur» (67). Bir «ekosistemden» bahsetmek mümkündür. Bu yalnızca iş aletleri ve savaş aletlerinin belirliliklerini değiş-tokuş ettikleri çıkış noktasında bulunmaz: Aym makinasal **filom** (*) her ikisini de kateder gözükmektedir. Buna rağmen bu ayrılıklar tam olarak içsel olmasa da, yani mantıksal, kavramsal ve hatta birbirlerine çok yakın dursalar da, iç ayrılıkların varolduğunu sanıyoruz. İlk yaklaşımda silahların izdüşümü ile ayrıcalıklı bir bağları vardır. Fırlatılan veya fırlayabilen her şey öncelikle bir silahtır ve esas an ileriye itildiği, ileri doğru fırlatıldığı andır. Silah «atışbilimidir»; «sorun» kavramının kendisi bir savaş makinasına gönderimde bulunmaktadır. Bir alet ne kadar fırlatılırsa ve fırlatılan bir mekanizma taşırsa, o kadar o aletin kendisi ya sadece benzetmeyle ya da gizil bir silah olarak iş görmektedir. Ve de aletler başka amaçlara kullandıkları veya içlerinde taşıdıkları fırlatıcı mekanizmaları değerlendirir dururlar. Atış silahlarının kesinkes konuşulduğunda, fırlatılan veya fırlatılmış silahlar olarak diğerlerinin arasında bir cins oluşturdukları doğrudur; ama el silahları bile elin ve kolun alete göre başka bir kullanımını gerektirir. Tersine alet daha içe dönüktür: Belli bir mesafedeki maddeyi bir denge durumuna getirmek veya onu bir içeridenlik biçimine sokmak için alet bu maddeyi hazırlar. Uzaktan hareket etmek her iki du-

---

(67) J. F. Fuller, **L'influence de l'armement sur l'histoire** (Silahlanmanın Tarihteki Etkisi), Payot yayınevi, s. 23.

(*) Filom, botanikte kullanılan bir sözcüktür. Eski Yunan dilinden Batı dillerine girmiştir. Bitkilerin liflerini belirler (Kılçık, fasulye kılçığı vb. gibi). Aynı zamanda bitkisel ve hayvansal şekillerin evrimsel serisidir. (Ç.N.).

rum için de söz konusudur, ama bir şıkta merkezkaç, diğer şıktaysa merkezcildir. Ordu hemen karşılık verip, püskürtmek için, kaçmak veya icad etmek durumundayken, aletin kullanılmak veya yenmek üzere orada olduğu söylenebilir (hemen yanıt vermek savaş makinasının yaratıcı ve acil etkenidir, böylece de savaş makinası ne niceliksel bir arttırmaya ne de korunmacı bir gösterişe indirgenebilir).

İkinci olarak, aletlerin ve silahların «yönsemeyle (temayülen) (aşağı yukarı)» hız ve hareketle aynı tip ilişkileri yoktur. Silah-hız birlikteliği üzerinde ısrarla duran yine Paul Virilio'nun esas bulduğu şey budur : silah hızı icad eder veya hızın buluşu silahı icad etmiştir. (Silahların fırlatma karakteri buradan gelir). Savaş makinası hıza has bir vektör ortaya çıkarır, o kadar ki, sadece yıkım gücüne değil, ama «dromokrasi» (*) (**nomos**) (**) olan özel bir isme ihtiyacı olur. Diğer avantajları yanında bu fikir savaş ve av arasında yeni tip bir farklılık ortaya çıkarır. Çünkü savaşın avdan ortaya çıkmadığı kadar avın kendisinden de silahların varedilmediği kesindir: Ya silah-alet değişebilirliğinin ve ayrımının alanında gelişir, ya da daha önceden oluşturulmuş ve ayrımlanmış silahları kendi amacına kullanır. Virilio'nun söylediği gibi, insan diğer hemcinsine avcının hayvanla ilişkisi tipinde bir ilişkiyi uyguladığında savaş ortaya çıkmaz, ama tersine avlanan hayvanın gücünü kendisine edindiğinde savaş ilişkisinden başka bir ilişki içinde hemcinsiyle ilişkiye girdiğinde, ortaya çıkar (artık avı değil, düşmanı olur). Savaş makinasının avcı göçebelerin bir icadı olması şaşırtıcı değildir. Hayvancılık ve hayvan eğitimi ne il-

---

(*) Dromokrasi hız bilimidir ve Paul Virilo'nun yöntemidir. (Ç.N.).
(**) Sitenin yasaları. (Ç.N.).

kel avla ne de yerleşiklerin hayvanları evcilleştirmeleriyle karşılaştırılabilinir, fakat kesinlikle fırlatılan, ileriye doğru sallanan bir sisteme bağlıdır. Her seferinde bir şiddetle işlem görmek ya da «her sefer için bir şiddet» oluşturmak yerine, savaş makinası hayvan eğitimiyle tüm bir şiddet tutumluluğu, yani bunu sonsuz ve kalıcı kılmak gerekçesini kurar. «Kan akıtmak, ani ölüm, şiddetin sonsuza dek kullanımının tersidir, yani şiddetin tutumluluğudur (...) şiddet tutumluluğu ne avcınınki ne de hayvan bakıcısınınkidir, fakat avlanan hayvanların şiddetininkidir. Ata binmede, kinetik enerjide, atom hızı saklanır ama proteinleri saklanmaz (motor ve atın eti değil) (...) Halbuki avda, avcı sistematik bir öldürme ile vahşi hayvansallığın hareketini durdurmayı amaçlar, hayvan eğitimcisi onu saklamaya (başlar) ve eğitim sayesinde, at binicisi harekete yön vererek ve hızına hız katarak harekete ortak olur.» Teknolojik motor bu yönü geliştirecektir, ama «ata binme savaşçının ilk fırlatma gücünü oluşturur, ilk silah sistemidir» (68). Hayvan-oluşun savaş makinasında oluşu buradan kaynaklanmaktadır. Bu savaş makinası, ata binmeden önce ve at biniciliğinden önce var mıydı? sorusunu ortaya çıkarır. Sorun bu da değil. Sorun bağımsız veya özgür değişkenleşen hız

(68) Virilio, «Yolcunun Metapsikozu», Traverses no: 8. Herşeye rağmen Virilio avdan savaşa dolaysız bir geçişi gösteriyor: «Dişi hayvan kullanması», «taşıma veya semer», «avcının avı aşan», «eşcinsel bir düello» ilişkisine girmesini sağlar. Ama Virilio'nun kendisi, fırlatıcı olarak hızı ve taşımayı, hayvancılık olarak yer değiştirmeyi bize ayrı şeylermiş gibi verir. İlk bakışta savaş makinası tanımlanır, halbuki ikinci bakış ortak alana gönderimde bulunur. At, örneğin, savaşmak için ayaklarını yere basan insanları yalnızca taşıdığında savaş makinasına ait olmaz. Savaş makinası taşımayla değil eylemle tanımlanır. İsterse taşımanın eylem üzerinde hareketi olsa bile.

vektörünün ortaya çıkmasının savaş makinası tarafından içerilmesi sorunudur; bu hız öncelikle avlanan hayvana gönderimde bulunduğu avda oluşmamaktadır. Bu vektörün ata binmeye ihtiyaç duymadan bir piyade ordusunda oluşturulduğudur; dahası, ata binme varolabilir, ama özgür vektörde başgöstermeden taşıma veya taşıma aracı olarak kalacaktır. Bunun yanında, her halükarda, savaşçı hayvandan, bir av modelinden çok motor fikrini ödünç almıştır. Av fikrini düşmanına uygulayarak genelleştirmez, motor fikrini soyutlaştırarak onu kendi kendisine uygular. İki karşı çıkma birden aynı anda meydana gelir. Birincisine göre, savaş makinası hız kadar ağırlık merkezi ve bir tip ağırlık taşır (ağır ve hafif ayrımı, korunma ve saldırma simetrisizliği, dinlenme ve gerilim karşıtlığı). Fakat savaşlarda o derece önemli olan, katılıp kalmalar (katatoni) ve hareketsizlikler veya «zamanlama» görüngülerinin nasıl, bazı durumlarda salt bir hız bileşimine gönderimde bulunmasını göstermek kolay olacaktır. Ve diğer durumlarda devlet aygıtlarının savaş makinasına kendilerinin sahip çıkmalarının koşullarına, özellikle karşı güçlerin dengelenebildikleri bir pürtüklü mekanı düzenleyerek gönderimde bulunurlar. Hızın bir fırlatmada kurşun veya havan topu mermisi, askeri ve silahın kendisini kımıldamazlığa mahkum eden bu fırlatılanın özelliklerinde soyutlandığı da başgösterebilir (1914 savaşındaki kımıldamazlık böyle olmuştur). Ama güçlerin dengelenmesi bir direniş görüngüsüdür, halbuki karşı atağa kalkmak bir aceleciliği veya dengeyi bozan bir hız değişikliğini içermektedir: Hız-vektörü üzerinde işlemlerin tümünü yeniden toparlayacak olan tanktır ve yine tank silahları ve in-

sanları sinilen yerden çıkararak harekete kaygan bir mekan verecektir (69).

Devrik itirazlar daha da karışıktır: Hızın silahın bir kısmını oluşturduğu gibi, aletin de bir kısmını oluşturduğu görülür ve hız savaş makinasına ait değildir. Ama, belki de niteliksel modeller aramak yerine, hareketin niceliklerini ele almaya yatkın olunduğundan mıdır? Ülkücü iki motor modeli, emek ve serbest hareket modelidir. Emek direnişlerle karşılaşan ana nedendir ve dışarısı üzerinde işlem görmekte tüketilmekte yahut etkisinde harcanmaktadır ve her an yenilenmek zorundadır. Serbest hareket de ana nedendir, ama onun yenmek için direniş hareketleri yoktur ve hareketli bedenin kendisinin üzerinde iş görür, etkisinde tüketilmez ve iki an arasında yolunu sürdürür (hareketli bir süreklilik fikri). Emekte önemli olan «bir» (ağırlık noktası) olarak kabul edilen bir beden üzerinde, ağırlıkla eylemini sürdüren neticeli bir gücün uygulama noktasının göreceli yer değiştirmesidir. Serbest harekette noktalanmamış bir mekanı mutlak olarak işgal etmek için bedenin ögelerinin ağırlıktan

---

(69) J. F. Fuller, **L'influence de l'armement sur l'histoire**, s. 155. 1914 savaşının önce nasıl ofansif bir savaş olarak, topçu ateşi üzerine kurulduğunu gösterir. Ama bu kendi kendine karşı çevrilir ve hareketsizliği zorunlu kılar. Savaşa yeniden bir hız vermek topları çoğaltarak mümkün olabilir, çünkü top mermilerinin açtıkları delikler savaş meydanını çok kullanışsızlaştırıyordu. İngilizlerin ve general Fuller'in varmış oldukları sonuç belliydi: Bu tankı içeriyordu: «yer gemisi», tank toprak üzerinde kaygan veya denizci mekanı yeniden oluşturuyordu ve «toprak üstü savaşa gemi taktiği koyuyordu». Genel kuralda, cevabı hemen yapıştırmak aynı kimseden aynı kimseye doğru gitmiyordu: tank top atışına karşı yanıt veriyordu, misilli helikopter tankın ateşine yanıt veriyordu vs. İş makinasında icad edilenden çok farklı bir savaş makinası icadının etkinliği burada yatar.

kurtuldukları biçim budur. Silahlar ve kullanımları serbest hareket modeline gönderimde bulunur gibidirler, ama o kadar da aletler bir emek modeline gönderimde bulunuyor gibi dururlar. Bir noktadan diğer bir noktaya düz çizgisel yer değiştirme, aletin göreceli hareketini oluşturur ama kasırgamsı bir mekan işgal biçimi, silahın saltık hareketini oluşturur. Sanki silah devingendi, öz-devingendi, halbuki alet olgunlaşmıştı. Emek, vermiş olduğumuz gerçek veya anatanımı kapsadığı ölçüde emekle alet arasındaki bağ kesinlikle kabul edilemez. Emeği belirleyen alet değildir, doğru olan bunun tersidir. Alet emeği öngörür. Bunun dışında, silahlar da tam belli olarak nedenin yenilenmesini, bir etkinin içinde yokluşu veya harcanışı, dışa karşı konulan bir çarpışmayı, ve gücün yer değiştirmesini içerirler. Aletlerin karşısında onlara karşı çıkacak büyülü bir kuvveti silahlara ödünç vermek de boşunadır: Silah ve alet kesinlikle aynı alanı tanımlayan aynı yasalara boyun eğerler. Ama, her teknolojik ilke olan teknik bir ögenin soyut kaldığını öngören bir düzenlemeye gönderme yapmadıkça belirsiz kaldığını gösterir. Teknik ögeye nazaran birincil olan makinadır: Teknik makinanın kendisinin belli ögeler bütününden oluşmasını değil, sosyal veya kollektif makinanın kendisini tanımlar, belli bir anda, teknik ögenin hangisi olduğunu, kullanımının genişlemesinin, anlaşılmasının vb. ne olduğunu belirleyecek olan makinasal düzenlemedir.

Düzenlemeler aracılığıyla filom seçenekte bulunur, niteler ve hatta teknik ögeler bulur. Öyle ki, öngördükleri düzenlemeler ve bunlarda girdikleri şekiller tanımlanmadan önce, aletlerden veya silahlardan bahsedilmez. Bu anlamda silahların ve aletlerin yalnızca dışsal bir şekilde birbirlerinden ayrılamayacaklarını ve buna rağmen içsel farklılık karakterlerinin

olmadığını söylemekteyiz. Onların iç karakterleri vardır (ama öz karakterleri değil) (*) bunlar içinde alınan birbiri ardına dizili düzenlemelere gönderimde bulunurlar. Serbest hareket modelini gerçekleştiren silahların içinde bulunanlar ve onların fizikî varlıkları değildir; bu silahların biçimsel nedeni olan «savaş makinası» düzenlemesidir. Ve diğer yanda, emek modelini gerçekleştiren aletler değil, ama aletin biçimsel nedeni olarak «emek makinası» düzenlemesi gerçekleştirilir. Alet ağırlık koşullarına bağlı kaldığı halde silahın hız-vektöründen ayrı tutulamayacağını söylediğimizde, kendine has olan düzenlemede alet soyut olarak daha «hızlı» ve soyut olarak silah «daha ağır» olsa da bu iki tip düzenlemede yalnızca bir ayrımı belirtmek istiyoruz. Alet esasen bir doğuşa, bir yerdeğişimine, bir geçiş harcamasına ki, bunların hepsi yasalarını emekte bulurlar, bağlıdır; halbuki silah sadece zamanda ve mekanda güç gösterisini veya alıştırmasını, serbest harekete bağlı olarak, içerir. Silah gökten zembille inmez ve tabiî ki üretimi, yer değiştirmeyi, harcamayı ve direnişi öngörür. Ama bu yön silahın ve aletin ortak noktalarına gönderimde bulunur. Silahın özgünlüğünü -bu özgünlük sadece gücün kendisi kabul edildiği zaman belirir- mekanda ve zamanda sadece devingen sayıdan başkasına gönderimde bulunmadığı zaman veya hız yerdeğiştirmeye eklendiği zaman, içermez (70). Somut olarak bir silah emek mode-

(*) Özünde dış koşullardan bir bağımsızlık söz konusudur. İçsel olan belli bir denge kurmak zorundadır (Ç.N.)

(70) Bu iki modelin genel ayrımı üzerine: «emek-serbest hareket», «gücü kendinde saklayan gücü-tüketen güç», «gerçek-etki, biçimsel-etki» vb. Bkz. Martial Guéroult'nun tebliği «Dinamik ve Leibnizci metafizik» Les Belles Lettres, s. 55, 119 ve 222-224.

line gönderimde bulunmaz, ama serbest hareket modeline gönderimde bulunur, emek koşullarının, ayrıca, tamamlanmış olduğu öngörülür. Kısacası, güç açısından, alet, ağırlık, yer değiştirme, yükseklik-ağırlık sistemine bağlıdır. Silah, **sürekli hareketli - hız** sistemine bağlıdır. (Bu anlamda, hızın kendisinin bir «silah sistemi» olduğu söylenebilir).

Genelde kollektif ve makinasal düzenlemenin teknik öge üzerindeki birinciliği aletler için olduğu kadar silahlar için de geçerlidir. Silahlar ve aletler birer sonuçtur, sadece sonuçtur. Sık sık bir savaşın içinde bulunduğu savaş örgütünden bağımsız olamadığı söylendi. Örneğin, **«hoplitik»** silahlar yalnızca savaş makinasının değişinimi olarak piyade askerler tarafından varoldu: Bu sıradaki tek bu düzenleme tarafından yaratılan silah iki kollu bir kalkandır; diğer silahlarsa, daha önceden vardır, ama aynı doğaya, aynı işleme sahip olmadıkları başka bağdaşımlarda vardır (71). Heryerde silah sistemini oluşturan bir düzenlemedir. Mızrak ve kılıç, bronz devrinden beri varolduğu gibi, ilk topçu silahlarını bir kenara bırakan çekiç ve orak ve bıçağı ve kargıyı uzatan at-insan hep düzenlemeyle vardır. Üzengi, kendi sırası geldiğinde yeni bir insan-at düzenlemesi ortaya çıkarır, yeni bir mızrak tipi ve yeni silahları beraberinde getirir; ve dahası, bu at-üzengi-insan düzenlemesi değişikliğe uğrar; ve göçebeliğin genel koşullarına veya daha sonra feodalite'nin yerleşik silahlarına göre aynı etkileri göstermez. Halbuki alet için durum aynıdır: Orada da herşey bir emek örgütüne ve eşya, hayvan ve insan arasındaki

---

(71) Marcel Détienne, **La phalange, problèmes et controverses** (Piyade, Sorunlar ve Karşı Çıkmalar), Eski Yunanda savaş sorunları, Mouton Yay. «Bir bakıma teknik sosyal olanın ve zihinsel'in içindedir.» s. 134

değişik düzenlemelere bağlıdır. Böylece saban özgün alet olarak yalnızca 'uzatılmış' açık alanların hakim olduğu öküzün at tarafından çekim hayvanı olarak değiştirildiği, toprağın üçlü almaşık ekime bağlı olmaya başladığı ve ekonominin ortaklaşa yapıldığı bir bütünde varolabilmektedir. Daha önce saban varolabilir, ama kara saban ile farklı karakterini belirlemeyen, özgünlüğünü ortaya çıkarmayan başka düzenlemelerin kenarındadır (72).

Düzenlemeler tutku vericidir, bunlara arzu bileşikleri denir. Arzunun doğal veya kendiliğinden bir belirlenmeyle hiç bir ilgisi yoktur. Sadece makinalaşmış, düzenlenmiş, düzenlenmekte olan arzu vardır. Usçuluk, verimlilik gibi düzenleme kavramları ortaya koyduğu tutkuların dışında değil, arzuların düzenlemeyi oluşturdukları kadar, onun da arzuları oluşturduğu ölçüde, ancak varolabilirler. Détienne savaş makinası ile arzu arasındaki değişinimden ve diğerlerinin tüm bir tersyüz edilmesinden bağımsız olmayan Yunan piyadesini gösterdi. Bu insanın attan indiği ve hayvan-insan ilişkisinin yerini asker-vatandaş, köylü-asker olayını hazırlayacak olan piyade düzenlemesindeki insan-insan ilişkilerine bıraktığı durumlardan biridir: Savaşın tüm bir Eros'u değişikliğe uğrar, atlı binicinin hayvanla cinselleşen Eros'u, yerini grubun eşcinsel Eros'una bırakır. Ve şüphesizdir ki, devlet her

---

(72) Üzengi ve saban üzerine bkz. Lynn Whlte Junior, **Ortaçağ Teknolojisi ve Sosyal Değişimler,** Mouton Yay. Bölüm I ve il. Ayrıca toprağı kazmaya yarayan sopa, saban ve tarla çapası, dinlendirilmeye bırakılan tarlanın zamanına, halkının yoğunluğuna göre değişen, sırasıyla ortak düzenlemelere bağlıdırlar. Bu Braudel'in şu şekilde sonuçlandırmasına olanak vermiştir: «Bu açıklamanın aleti sonuçtur, neden değildir». Braudel, **Clvllisation Matérielle et Capltallsme** (Maddi Uygarlık ve Kapitalizm) s. 128

seferinde savaş makinasına el koyduğunda, vatandaşın eğitimini, emekçinin oluşumunu, askerin öğretimini yakınlaştırmaya doğru yönelir. Ama, her düzenlemenin bir arzu düzenlemesi olduğu da doğrudur, soru kendilerince kabul edilen emek ve savaş düzenlemelerinin öncelikle değişik düzenlerin tutkularını harekete geçirdiklerini bilmektir. Tutkular düzenlemeye göre değişen arzu gerçekleştirmeleridir: Bu ne aynı adalet, ne aynı vahşet, ne de aynı acıma biçimidir. Emek rejimi öznenin oluşumunun bağlı olduğu Biçimin gelişiminden ve örgütlenmesinden ayrı tutulamaz. Bu «emekçi biçimi» gibi duygunun tutku verici rejimidir. Duygu maddenin ve düzenlenişin bir değerlendirmesini, şeklin bir anlamını ve onun gelişmelerini, gücün bir tutumluluğunu ve yer değişikliklerini, tüm bir ağırlığı içerir. Ama, savaş makinasının rejimi etkilerin rejimidir, bunlar kendindeki değişkenliğe, ögeler arası hızların bileşimine ve hızlara gönderimde bulunmaktan başka bir şey yapmazlar. Etki heyecanın başlaması, yanıt vermesidir, halbuki duygu her zaman direnen, geri kalan, yer değiştiren bir heyecandır. Etkiler silahların fırlatıcı olduğu kadar fırlatıcıdırlar, halbuki duygular aletler gibi içlerine alıcıdırlar. Silahla etkici bir ilişki mevcuttur, buna yalnızca söylenceler şahit olmakla kalmazlar, ama hareket şarkıları, kibar ve şövalye romanları da şahit olurlar. Silahlar birer etkidir; etkilerse birer silah. Buna göre, mutlak hareketsizlik, salt katılıp kalma hız-vektörünün birer parçasıdır ve hareketin taşlaşmasını eylemin taş gibi olmasına bileştiren bu vektör üzerine taşınırlar. Şövalye eğerinin üzerinde uyur ve bir ok gibi fırlar. Bir savaş makinasının en yüksek hızıyla askıda kalmaları, bayılıp ayılmaları, ani katılıp kalmaları (katatoni) en iyi uyarlayan Kleist olmuştur: Öyleyse

bize teknik ögenin silah oluşuna, aynı zamanda tutku ögenin etki-oluşuna gözlemcilik yapmak kalmıştır **(Penthesilée denklemi)**. Savaşa değgin sanatlar daima hızlı silahları ve öncelikle (mutlak) zihin hızını buyruk altına aldılar; ama böylece de bunlar hem askıda kalan, hem de hareketsiz sanatlar oldular. Etki bu uçları kateder. Ayrıca savaşa değgin sanatlar (arts martiaux) bir devlet işiymiş gibi bir kod dilemezler mi; ama yollar etkinin o kadar da yoludurlar; bu yollar üzerinde silahları kullanmak kadar, kullanmamak da öğrenilir; sanki etkinin kuvveti ve kültürü düzenlemenin gerçek amacıdır, silah ise sadece geçici bir alettir Yapmamak, yapmamayı öğrenmek savaş makinasına aittir : savaşçının «yapma-mak», öznenin kullanmaması. Bir koddan çıkartma hareketi savaş makinasını kateder, halbuki üst-kodlama aleti bir emek örgütüne ve devlete bağlı kılar. (aleti öğrenmeme diye bir şey yoktur, onun sadece yokluğu doldurulur). Savaşa değgin sanatların ağırlık merkezini ve onun yer değiştirme kurallarını anımsadıkları doğrudur. Bu, yolların sonucunun daha oluşmamış olduğundan dolayıdır. Ne kadar uzaktan birbirlerine girseler de o kadar, hâlâ, devletin alanı içindedirler ve ortak alanda başka bir doğanın mutlak hareketlerini çevirirler. Yoklukta değil boşlukta gerçekleşenler, orada hiç bir amacın olmadığı boşluğun kayganlığında gerçekleşenler : Hücum, yanıt verme (püskürtme) ve düşünme «kaybolan beden» (73). Göstergeler ve aletler arasında, dai-

---

(73) Savaşa değgin incelemeler yolların hâlâ ağırlığa boyun eğdiğini anımsatırlar. Kleist'ın «Kuklalar Tiyatrosu» herhalde Batı yazınının kendiliğinden en Doğulu metnidir, buna benzer bir hareket belirtir : Ağırlık merkezinin düzçizgisel yerdeğiştirmesi daha «mekaniktir» ve ağırlığı tanımayan ve tinl içeren daha «giz dolu» bir şeye gönderir.

ma düzenlemeye göre olan esaslı bir ilişki vardır. Yani aleti tanımlayan emek modeli devlet aygıtına aittir.

İlkel toplumun insanının yaptığı işler çok kurallar ve baskı altında da olsa, gerçekten söylemek gerekirse pek işlemiyordu ve savaşçının durumu da aynı şekildeydi. (Herkül'ün başardığı işler krala boyun eğmeyi gerektiriyordu) Yurttan soyutlanıp, nesne olarak toprağa taşındığında teknik öğe alet haline gelmektedir; ama aynı zamanda da im beden üzerine kayıtlanmaya başlar ve hareketsiz nesnel bir madde üzerine yayılır. Emek olması için yapılan işin devlet aygıtı tarafından ve işin göstergebiliminin yazı tarafından kapılmış olması gerekir. Emeğin örgütünün - yazı imleri, alet-im düzenlemesinin kaynaşması buradan geçer. Silah için durum bambaşkadır, silah mücevherlerle esaslı bir ilişki içindedir. Mücevherler o kadar ikincil uygulamalara maruz kalmışlardır ki, onların tam olarak ne olduklarını bilmiyoruz. Ama bizce mücevhercilik «barbar» veya göçebe sanatı olmuştur denildiğinde ve bu azınlık sanat eserlerini gördüğümüzde bir şeylerin ruhumuzda kıpırdanmaya başladığını duyarız. Bu tokalar, bu altın ve gümüş plakalar ve mücevherler mobilya olan küçük nesneleri içerirler (süs eşyaları), hem taşınması kolaydır, hem de onlar kımıldayan nesnelere aittirler. Bu plakalar kendileri hareketli ve kımıldar olan nesneler üzerinde salt hız göstergeleri çizimini oluştururlar. Madde-biçim ilişkisiyle oluşmaz, ama toprağın sadece bir yer olduğu, hatta yerin bile olmadığı, dayanağın bile devingen olduğu kadar motiflere sahip oldukları dayanak-motiflerle biryerden biryere giderler. Gümüşten beyaz bir ışık oluşturarak, altını kızıllaştırarak, renklere ışık hızını verirler. Altın koşum takımlarına, kılıcın kılıfına, savaşçının kıyafeti-

ne, silahın sapına aittirler bu plakalar : Bir kere kullanılan şeyi bile süslerler, örneğin okun ucunu bile süslerler. Harcanan güç ve emek ne olursa olsun, onlar salt devingenliğe gönderilen harcama, direnme, ve ağırlık koşullarıyla emeğe gönderilmeyen özgür hareketlerdir. Seyyar demirci kuyumculuğu silaha götürdüğü gibi silah da kuyumcuya gider. Altın ve gümüş bambaşka işlevlere sahip olurlar, ama silahlarla, onlara bağlı anlatım ifadelerini madde olmayan savaş makinasının göçebe payı olmadan, anlaşılmazlar bunlar (tüm savaşın söylencesi gümüşde varlığını sürdürdüğü kadar, orada etken bir ögedir de). Mücevherler silahlara eşdeğer olan hız-vektörü üzerine taşınan etkilerdir.

Kuyumculuk, mücevhercilik süs sanatı hatta süslemek, hatta yazıya hiç bir şekilde boyun eğmeyen soyutlama kuvveti olsalar bile, bir yazı yazmazlar. Yalnızca bir kuvvet başka türlü düzenlenmiştir. Yazıya dönersek, göçebelerin yazıya ihtiyaçları yoktur, dilleri fonetik suretini sunsalar da yerleşik komşu imparatorluklarınkini almaya bile ihtiyaçları yoktur (74). «Kuyumculukta»ki telkâri işler ve altın renkli veya gümüş renkli elbiseler yetkinlikleriyle bir barbar kuyumculuk sanatıdır (...) İskit sanatı yabancılara ayrılmış ticareti hem bir kenara atan, hem de kullanan savaşçı ve göçebe ekonomiye bağlı olarak dekoratif ve lüks bir görünüşe doğru meyillenmiştir. Barbarla-

(74) Bkz. Paul Pelliot, **Les Systèmes d'écriture en usage chez les anciens Mongols** (Eski Moğollarda Kullanılan Yazı Sistemleri), Asia Major, 1925. Moğollar Uygur yazısını Siriyak alfabesini kullanırlarmış (Tibetliler Uygur yazısının fonetik kuramını yapacaklardır); Moğolların gizli tarihinden bize gelen iki çeviriden biri Çinceden çevirilmiş, diğeriyse Çin karakterli fonetik (sesbilgisel) bir suretten çevrilmiştir.

rın sahip olmaya veya kesin bir kod yaratmaya hiç mi hiç ihtiyaçları olmayacaktır, örneğin ne basit resimli bir ideografi ne de daha ileri olan komşularının kullandıkları yazı ile yarışmaya konulacak heceli bir yazıya ihtiyaçları olacaktır. İsa'dan önce dördüncü ve üçüncü yüzyıla doğru Karadeniz'in İskit sanatı şekillerin bir şematizasyonuna doğru yönelir ve ondan bir proto-yazı yapmaktan çok, düzçizgili bir süsleme sanatı oluşturur (75). Mücevherler, şüphesiz, metal plakalar veya hatta silahlar üzerine işlenebilir, ama bu maddeler üzerinde varolan bir yazının yazılması anlamını taşımaktan öteye gitmez. En bulanık olanı **runik** (*) yazının durumudur, çünkü menşeğinde özellikle mücevherlere, kuyumculuktaki telkâri işlere, kuyumculuk öğelerine ufak menkul nesnelere bağlı olduğu söylenir. Ama kesinlikle runik yazının ilk döneminde çok zayıf bir iletişim gücü ve etkisiz bir kamu işlevi vardır. Gizli karakteri yüzünden onun büyücü yazısı olduğu söylendi. Aslında özellikle :

1) Üretim veya bağımlı olma markaları olan imzalar;

2) Sevgi ve savaş mesajları taşıyan duygusal etkili bir göstergebilimi söz konusudur. Yazıdan çok süslü bir metin yazmak için kullanılmıştır, «pek işe yaramayan bir buluş ve tam doğmamış bir şekle sahiptir», yani yazının vekilidir. Yazı değerini ikinci devrinde edinir; orada İsa'dan sonra dokuzuncu yüzyılda Danimarka reformuyla anıtlardaki yazılar olarak belirir, bu devlet ve emekle olan ilişkide ortaya çıkar (76).

---

(75) Georges Charrières, **L'art barbare scythe** (İskit Barbar Sanatı), Ed. du Cercle d'art, s. 185

(*) Eski Germen ve İskandinav harflerine değgin olan (Ç.N.).

(76) Bkz. Lucien Musset, **Introduction à la runologie** (Runik Yazıya Giriş), Aubier.

Aletlerin, silahların, imlerin, mücevherlerin her yerde, ortak bir alanda bulunması fikrine karşı çıkılabilir. Ama bu sorun değildir, her durumda bir köken aramak da sorun değildir. Söz konusu olan düzenlemelere tanıklık etmektir yani farklılık belirtilerini bulmaktır, farklılık belirtilerine göre, bir öge şekilsel olarak bir düzenlemeye diğer bir düzenlemeden daha fazla attir. Hatta mimarinin ve mutfağın devlet aygıtıyla kaynaşmakta olduğu söylenecektir, halbuki müzik ve uyuşturucunun göçebe savaş makinası tarafına koyulan farklılık belirtileri vardır (77). Silahları ve aletlerinin ayrımını belirleyen farklılık bir yöntemdir, en azından beş açıdan böyledir bu : anlam (fırlatma- içine alma), vektör, (hız-ağırlık), model (eylem-özgür emek), anlatım (im-mücevher), arzu duyan veya tutkulu mekan (etki-duygu). Ve şüphesiz devlet aygıtı, ordularını disipline sokarak, emeği temel bilim haline getirerek, yani kendi belirtilerini zorla kabul ettirerek, rejimleri tek şekle koymaya doğru yönelir. Fakat, silahlar ve aletler başka değişim düzenlemelerinde değillerse başka ittifak ilişkilerine girmeleri de mümkündür. Savaşçı insan köylülerle veya işçilerle ittifaka girebilir, ama özellikle savaş makinasını yeniden ortaya koymak emekçiye, köylüye veya işçiye aittir. Topun tarihinde Hüs savaşları sırasında Zisca'nın taşınır top-

(77) Göçebe savaş makinasında bir mutfak ve bir mimari vardır, ama bu yerleşik biçimli şeklinden ayıran «bir belirti» altında gerçekleşir. Örneğin Eskimo iglosu, Hun tahta sarayı, göçebe mimarisi çadırdan ortaya çıkmıştır. Yerleşik sanat üzerindeki etkisi kubbe ve yarı-kubbelerden ve özellikle tıpkı çadırda olduğu gibi, çok basık başlayan bir mekanın kurulmasından ortaya çıkmaktadır. Göçebe mutfağına gelince, bu oruç tutmayı içeren bir mutfaktır. (Paskalya geleneği göçebedir). Ve bu belirtilere, bir savaş makinasına aittir mutfak: Örneğin Yeniçerilerin toplantı merkezinde bir kazanları, mutfakla ilgili rutbeleri, külahlarında tahta bir mutfak kaşığı vardır.

ları silahlandırıp, öküz arabalarıyla hareket eden kuleler kurduğunda, köylüler önemli bir salma getirmişlerdir. Kaçak da olsa, asker-işçi, silah-alet, duygu etki kaynaşması devrimlerin ve halk savaşlarının önemli bir anını oluşturur. Aletin emekten bağımsız harekete geçen şizofrenik tadı, silahın ise, onu barış durumunda sulh yapmaya geçiren şizofrenik bir tadı vardır. Bu hem karşılık verme (püskürtme) hem de direniştir. Herşey çokanlamlıdır. Ama bu çokanlamlılıklarla Jünger yatay-tarihi olarak «başkaldıran» bir yandan işçiyi, diğer yandan da askeri beraberinde, «hem bir silah arıyorum» ve «bir alet arıyorum» denilen ortak bir kaçış çizgisine taşıyarak, onun bir portresini çizdiğinde, Jünger'in çözümlemelerinin niteliklerini kaybetmiş olduklarını sanmıyoruz : çizgi çizmek veya aynı anlama gelen çizgiyi geçmek, aşmak, nasılsa çizgi ayrım çizgisini geçerek çizilebilmektedir (78). Şüphesiz savaş insanından daha demode hiç bir şey yoktur: Uzun zamandan beri başka bir kişiliğe büründü, o artık asker. İşçinin kendisiyse bir sürü kötü serüven yaşadı... Ama buna rağmen, savaş insanları yeniden ortaya çıkıyorlar, hem de bir sürü çokanlamlılıklar taşıyarak: Bunlar şiddetin işe yaramazlığını bilenlerdir, ama yeniden kurulmak üzere olan savaş makinasıyla bitişik komşu olanlar da bunlardır, devrimci ve etken püskürtmeleri yeniden yaratan savaş makinasıyla komşu olanlardır. Emeğe inanmayan, ama yeniden kurulmak üzere olan emek makinasıyla bitişik komşu olan

---

(78) Jünger, **Traité du rebelle** (Başkaldıranın İncelenmesi), Bourgois Yay., Jünger kitabında en net olarak nasyonal-sosyalizme karşı çıkıyor ve **Der Arbeiter**'deki belirtileri geilştiriyor: etken kaçış olarak 'çizginin kavramı ve bu eski asker ve modern işçinin figürlerinin arasından geçiyor, ikisini de başka bir düzenlemede, başka bir yazgıya doğru sürüklüyor (Jünger'e atfedilmesine rağmen, Heidegger'in düşüncelerinde, çizgi kavramı üzerine hiç bir şey kalmamıştır).

işçiler de yeniden ortaya çıkıyorlar. Teknolojik özgürlük ve etken direniş makinası. Eski söylenceleri veya eski biçimleri yeniden canlandırıyorlar, yatay tarihî bir düzenlemenin yeni şekildir onlar (ne tarihî, ne ebedî, ama vakitsiz gelen) : seyyar işçi ve göçebe savaşçı. Daha şimdiden kara bir karikatür onları solluyor, paralı asker veya hareketli askerî eğitmen ve teknokrat veya yaylaya çıkan çözümleme yapan, C.I.A. ve I.B.M.. Ama yatay-tarihî bir biçim eski söylencelere karşı kendisini koruması gerektiği kadar, önceden yapılmış şekilsizliklere karşı da kendini koruması gerekir. «Söylenceyi yeniden feth etmek için geriye dönülmez, en uç tehlikenin içinde zaman temel noktalarına kadar titrediğinde, ona yeniden rastlanır». Savaşa değgin sanatlar ve yeni teknikler sadece yeni bir tip savaşçı ve işçi kitlelerini birleştirmek olanağı ile değerlidirler. Silahın ve aletin ortak kaçış çizgisi: Salt bir mümkünlük, bir değişinim (mütasyon). Aşağı yukarı dünyanın düzenine ait olan denizaltı, havacı ve yeraltı teknisyenleri ortaya çıkarlar, ama yeni düzenlemeler için başkaları tarafından kullanmaya yarayan, ama buna rağmen edinilmesi kolay olan gizil eylemler ve bilgi yüklerini istenç dışı olarak bulan ve toplayan bunlardır. Gerilla ve devlet aygıtı, emek ve bağımsız hareket arasında ödünç alınmalar hep iki anlamda, çok değişik bir mücadele için, yapılmışlardır.

Sorun III : Göçbeler silahlarını nasıl icat ederler veya bulurlar?

Önerme VIII : Metalürjinin kendisi göçebelikle zorunlu olarak elbirliği eden bir akımı oluşturur.

Teknolojik öğeleri (eğer, üzengi, nallama, koşum takımı..) bakımından, strateji veya bileşim bakımın-

dan, savunma ve saldırma silahları bakımından savaşçıların getirdikleri buluşlar bozkır halklarının sosyal, politik ve ekonomik rejimlerinden çok daha az tanınmaktadır, ama buna rağmen göçebelerin izini yok edemez. Göçebelerin buldukları şey, silah-hayvan-insan ve ok-at-insan düzenlemeleridir. Ve bu hız düzenlemesinin ardında, yeniliklerle meta çağları belirir. Bronzdan yapılmış sapı delikli Hykos'ların baltası, (Hititlerin) demirden kılıcı küçük atom bombalarıyla kıyas edilebilinir. Bozkır silahlarının hemen hemen kesin bir dönem sıralaması, hafif ve ağır silah almaşası (İskit tipi, Sarmat tipi) ve ortak şekilleri yapılabilir. Eritilmiş çelik, genelde eğik ve güdük edilmiş, eğik yönlü boy kılıcı, yüzden ve ince uzun dövülmüş demir kılıcın dinamik mekanından başka bir mekanı kapsamaktadır: Arapların daha sonra edinecekleri İran ve Hindistan'a bunu getiren İskitler olmuştur. Top'un icadıyla, barutlu topun hızlılığıyla haklı çıkmıştır ve ateşli silahların bulunmasıyla göçebelerin yaratıcı rolünün yokolduğu sonucuna varılır. Ama bu zorunlu olarak onları kullanmasını bilmenin hatası değildir: Göçebe gelenekleri canlı kalan Türk ordusu büyük bir ateşli silah gücü ve yeni bir mekan geliştirmekle kalmazlar, ama daha karakteristik olarak hafif topları arabaların ve korsan gemilerinin hareketli oluşumlarına çok daha yakışırlar. Eğer top göçebelerin bir sınırını belirliyorsa, önemli parasal bir yatırım gerektiğinden ve bunu yalnızca devlet aygıtı gibi bir şeyin başarabilme olanağından dolayıdır. (ticarî şehirler bile buna yeterli olamamışlardır). Ama beyaz silahlar için ve hatta top için şu veya bu teknolojik soyda daima bir göçebeye rastlandığı hâlâ geçerlidir (79).

(79) Lynn White göçebelerin buluş gücüne inanmasına rağmen, kökü şaşırtıcı olan geniş teknolojik soyda bile bazen benzerlik kurar: Sıcak

Tabii ki her durum bir tartışma konusudur: Örneğin üzengi üzerine büyük tartışmalar (80). Aslında olduğu gibi, neyin göçebelere, neyin ilişkide bulundukları, feth ettikleri, içinde eriyip gittikleri İmparatorluklara ait olduğunun ayrımını yapmak çok güçtür. Büyük İmparatorluk ordusu ve savaş makinası arasında o kadar kaynaşma veya aracılık, saçak vardır ki, bazen şeyler önce gelebilirler. Kılıç örneği tipiktir ve üzengiye karşın şüphesizlik içindedir; Eğer İskitler kılıcı yayanlarsa ve kılıcı Hintlilere Perslere ve Araplara taşıdılarsa, aynı zamanda da ilk kurbandılar; ilk olarak İskitler bunun altında ezildiler; ilk olarak Ts'inlerin ve Han'ların Çin İmparatorluğu kılıcı icad etti, yani eritilmiş çeliğin veya deneme potasının tekelini elinde tutan Çin İmparatorluğu (81).

Bu örnekte modern tarihçilerin ve kazıbilimcilerinin rastladıkları güçlükleri belirtmek için bir neden var. Kılıç örneğinde ki, bu örnekte olgular yeterince imparatorlukçu bir kökten bahsediyorlar, en iyi yorum yapan bile, zaten İskitlerin kılıcı yaratamayacaklarını eklemekte eksik kalmıyor. Çünkü onlar zavallı birer göçebeydiler ve deneme potasındaki çelik zorunlu olarak yerleşiklerden gelmeliydi. Ama resmî eski Çin

---

hava ve türbinden geçirme Malezya'dan gelmiştir **(Ortaçağ Teknolojisi ve Sosyal Değişiklikler,** Mouton Yayınevi, s. 112-113): «Böylece Ortaçağ'ın sonundan geçerek modern zamanların başına kadar, tekniğin ve bilimin bazı büyük şekillerinden biri teknik bir etki zinciri Malezya'nın ormanlarına kadar gidebilir. İkinci bir Malezya buluşu pistonun şüphesiz hava basıncı ve uygulamaları üzerinde önemli bir etkisi olmuştur.

(80) Üzenginin özellikle karışık sorunu için, bkz. Lynn White, I. Bölüm.

(81) Bkz. Mazahri'nin mükemmel makalesi: «Çelik kılıca karşı demir kılıç», **Annales** 1958. Yukarıdaki karşı çıkışlarımız bu makalenin öneminden bir şey kaybetmesine yetmez.

anlatımına göre, niçin İmparatorluk ordusundan kaçan askerler bu gizli sırrı İskitlere öğretsinler? Ve eğer İskitler kullanmaya kabiliyetleri yoksa ve bundan hiç bir şey anlamazlarsa «gizli sırrı vermek» ne anlama gelebilir? Asker kaçaklarının sırtı kalınmış. Bir sır ile atom bombası yapılmaz, eğer yeniden üretmeye ve değişik koşullarda çelik kılıcı ortaya çıkarmaya ve kılıcı başka düzenlemelere geçirmeye yetenek yoksa, bir çelik kılıç daha yapılamaz. Üretme, yayma tamamen buluş çizgisine aittir; ona bir dirsek çıkarlar. Ve dahası: Deneme potasındaki çelik öncelikle madencilerin buluşu olmasına rağmen niçin onun zorunlu olarak imparatorlukçuların veya yerleşiklerin mülkünde olduğu söylenmektedir? Bu madencilerin zorunlu olarak devlet aygıtı tarafından denetlendiği öngörülür, ama teknolojik özellikleri ve sosyal bir yasadışılıkları vardır onların. Bunlar denetim altında olsalar bile ne kendileri tam tamına göçebedirler, ne de bir devlet aygıtına tam olarak bağlıdırlar. Sırrı ele veren asker kaçakları diye bir şey yoktur, fakat sırrı bildiren madenciler vardır. Ve bu insanlar çelik kullanımını ve yayılmasını mümkün kılmışlardır: Bambaşka bir «ihanet» sistemi. Sonunda tartışmaları bu derece güçleştiren (karşı çıkılan üzengi örneğinde olduğu kadar kesin çelik kılıç örneğinde de) göçebeler üzerine yalnızca önyargılar yüzünden değil, teknolojik gelişimin yeterince özümlenememiş bir kavram eksikliği olmasındandır. (Şu veya bu görüşe göre teknolojik süreklilik veya gelişim ve onun değişik genişlemesini kim tanımlar?).

Sabit yasaları buldu diye, örneğin her yerde ve her zaman bir maddenin kaynama ısısı, madenciliğin bir bilim olduğunu söylemek hiç bir işe yaramaz. Çünkü madencilik özellikle bir çok değişir çizgiden ayrı tutu-

lamaz: Meteor taşlarının ve doğal katkısız madenlerin değişirliği; minerallerin ve madenî orantıların değişirliği; karışımların doğal veya doğal olmayan değişirliği; bir maden üzerinde gerçekleştirilen işlemlerin değişirliği; şu veya bu işlemi mümkün kılan veya şu veya bu işlemden türeyen niceliklerin değişirliği (örneğin Sümer'de arıtma derecelerine ve ortaya çıktıkları yerlere göre, ayrılan ve sayımı yapılan 12 bakış çeşidi) (82).

Tüm bu değişirlikler iki büyük başlık altında iki gruba ayrılabilir: Değişik düzenli tekillikler veya zaman-mekansal vakalar ve değişim veya şekilsizleşme (şekil değiştirme) süreci olarak oraya bağlanan işlemler; bu işlemlere ve tekniklere uygun düşen, değişik düzeyli anlatım belirtileri veya etkileyici nicelikler (katılık, ağırlık, renk vb.). Çelik kılıç örneğine dönelim: Yüksek ısıda demirin erimesi olan birinci, tekilliğin güncelleşmesini içerir; sonra ardarda karbonun azaltma işlemine gönderimde bulunan ikinci bir tekillik; eritilmiş çeliğin iç yapısından sonuçlanan kristalleşmeyle çizilen dalgaların olduğu kadar resimlerin de çizilmesini pekiştiren cila, kesme, sertlik olmakla kalmayan ve onunla uyum sağlayan anlatım belirtileri. Demirden yapılmış kılıç bambaşka tekilliklere gönderimde bulunur, çünkü demir kılıç dövülmüştür, eritilmemiştir, dökülmüş ve suya batırılmıştır ve havada soğutulmamıştır, tek tek üretilmiştir, seri halinde üretilmemiştir; saplanmak yerine budağına göre, yandan, karşısından hücum ettiğine göre, onların anlatım belirlilikleri çok farklıdır; hatta anlatım resimleri başka

---

(82) Henri Limet, **Le travail du metal au pays de Sumer au temos de la III'e dynastie d'Ur** (Üçüncü Ur Hanedanlığı Zamanında Sümerler Ülkesinde Metal'in İşlenişi), Les Belles Lettres, ss. 33-40.

şekilde, kakmalarla süslenerek elde edilmiştir (83). Birçok veya tek gösterilebilir anlatım çizgileri üzerinde tekillikleri yöneştiren ve yöneşen işlemler tarafından uzatılabilinen tekillikler bütünü önünde olduğu her sefer teknolojik bir gelişmeden veya makinasal bir filom'dan bahsetmek mümkündür. Eğer aynı şeyde veya değişik maddelerde tekillikler veya işlemler ayrıma uğrarlarsa, iki farklı filom belirlemek gereklidir: Böylece özellikle bıçaktan türemiş olan demir kılıç için ve çelik bıçaktan türemiş olan çelik kılıç için. Her filomun teknik ögeye arzu ilişkisini belirleyen belirtiler ve nicelikleri, tekillikleri ve işlemleri vardır (Çelik kılıcın etkileri demir kılıcınkilerle aynı değildir).

Ama bir filomdan diğerine uzatılabilinen tekillikler düzeyine yerleşmek ve ikisini birden bileştirmek mümkündür. En azından tek **filom-genetik** ve **makinasal filom** gelişimi vardır; bunlar fikirsel olarak sürekli dirler: devinim-madde akımı, anlatım belirtileri ve tekillik taşıyıcısı, sürekli değişimdeki madde akımı. Bu, işlem gören ve anlatım dolu akım yapay olduğu kadar doğaldır da: O tıpkı insanın ve doğanın birliği gibidir. Fakat aynı zamanda da, kendisini farklılaştırmadan,

---

(83) Mazaheri, bu anlamda çelik kılıcın ve demir kılıcın iki ayrı teknolojik gelişime gönderimde bulunduğunu gösterir. Özellikle çeliğe taban tarzında su vermek Damas'tan gelmemiştir (damassage), ama Yunanca veya Pers sözcüğünden, elmas (diament) anlamına gelen, elmas kadar katı kılan eritilmiş çeliğin işlemesini belirler ve bu çelikte üretilen çizgileri seman madenlnin kristalleşmesiyle belirler («gerçek damas hiç bir zaman Roma iktidarı altında kalmamış olan merkezlerde yapılırdı») Ama diğer yanda, **damasquinage** Damas'dan gelmektedir ve çeliğe taban tarzında su vermeyi taklit eden, istekle yapılan çizgiler gibi başka araçlarla yapılmış metal üzerindeki kakmalarla süslemeleri belirler.

bölmeden, burada ve şimdi, gerçekleşemez. Doğal veya yapay olarak aynı yöne doğru biçimlenerek (dayanıklılık) -katman katman yığılmış, örgütlenmiş, seçilmiş- akımlar üzerinden alınan belirtilerin ve tekilliklerin tümüne düzenleme denecektir: Bu anlamda bir düzenleme gerçek bir buluştur. Düzenlemeler «kültürleri» ve hatta «çağları» oluşturan çok geniş bütünlerle kümelenebilirler. Düzenlemeler akımı veya filom'u daha az farklı bulmazlar, onu şu düzeyde veya bu düzeyde, bir o kadar değişik filom'a bölerler ve devinim-maddenin fikirsel sürekliliğine seçilmiş süreksizlikleri sokarlar. Aynı anda, düzenlemeler filom'u seçik ayrılmış parçalara bölerler ve makinasal filom hepsini boydan boya kateder, öyle ki, isterse birinden diğerine gitmek yahut ikisinde birden varolma pahasına olsun. Böyle bir tekillik filomun böğrüne gömülür, örneğin karbonun kimyası onu seçen, örgütleyen, bulan böyle bir düzenleme tarafından yüzeye çıkarılacaktır ve bununla filomun bütünü veya bir kısmı, herhangi bir yerden, herhangi bir anda, geçebilecektir. Her şeye rağmen çok değişik çeşitli soyların ayrımı yapılacaktır: Bazıları **filom-genetik** değişik kültürlerin ve çağların düzenlemeleri tarafından büyük mesafeleri atlayacaktır (ağız tüfeğinden topa? değirmenden pervaneye? kazandan motöre?) bazılarıysa **ontogenetik** olanlar, bir düzenlemenin içindedirler ve değişik ögelerini birbirlerine bağlarlar, yahut doğası çok değişik bir düzenlemede, ama aynı çağın ve kültürünkünde, genelde bir gecikmeyle bir öğeyi geçirebilirler (örneğin, tarım düzenlemelerinde yaygınlık kazanan atın demir nalı). Böylece bir düzenlemeden çıkan, birinden diğer bir düzenlemeye geçen, düzenlemeyi beraberinde taşıyan ve onu dışarıya doğru açan, yeraltı sistemi olan filomun gelişimci reaksiyonunun ve filom üzerindeki düzenle-

melerin seçici eyleminin hatırda tutulması gerekmektedir. Hayati atılım? Leroi-Gourhan genelde biyolojik gelişim üzerinde teknik gelişimin modelini veren teknolojik bir vitalizmde çok uzaklara gitmiştir: Anlatım belirtileri ve tüm bir tekillik dolu olan Evrensel meyil, onu farklılaştıran veya ışınlarını kıran teknik ve iç ortamları kateder, bu da herbiri tarafından bulunan, ortak kılınan, birleşen, seçilen, akılda kalan belirtilere ve tekilliklere göre yapılır (84). Teknik düzenlemeleri yaratan değişim halinde makinasal bir filom vardır; halbuki düzenlemeler değişik filomlar yaratırlar. Teknolojik bir çizgi onun bir filom üzerinde çizilmesine göre veya düzenlemelerde kayda geçirilmesine göre çok değişmektedir ve bu ikisi birbirlerinden ayrı tutulamaz.

Öyleyse, bu devinim-maddeyi, bu enerji-maddeyi, bu akım-maddeyi bu düzenlemelere giren ve çıkan değişiklik halindeki maddeyi nasıl tanımlamalı? Bu katmanlıktan çıkmış yersizyurdsuzlaşmış bir maddedir. Bize öyle geliyor ki, Husserl tam belli olmayan ve maddi özlerin bölgesini, yani tam doğru olmayan seyyar ama buna rağmen kesin bölgeyi bulup, onları sabit ölçülü ve biçimsel özlerden ayırdığında düşünceye kesin bir adım attırtmıştır. Bu tam belli olmayan özlerin biçimsel özlerden, kurulmuş şeylerden daha az farklı olmadığını gördük. Bunlar buğulu bütünleri oluştururlar. Ne farkedilen kurulan duygusal bir şeyle, ne de aklî biçimsel özle karışmayan bir bedensellik

---

(84) Lerol-Gourhan, **Milieu et techniques** (Ortam ve Teknikler) Albin Michel, s. 356. Gilbert Simondon bilinen seriler üzerinde bir teknik çizginin mutlak kökler sorununu veya teknik bir özün yaratılması sorununu yeniden ele almıştır: Teknik Nesnelerin Varlık Biçiminden **(Du modèle d'existence des objest techniques)**, Aubier Yay. s. 41 ve devamı.

(maddilik) ortaya çıkarırlar. Bu bedenselliğin iki karakteri vardır: Bir yandan bu bedensellik geçişlerden, en azından durum değişikliklerinden, şekil bozma süreçlerinden veya kendisi tam olarak doğru olmayan mekan-zamanlarda iş görerek çalışan değişim süreçlerinden, olay biçimlerinden, hareket eder gibi, ayrı tutulamaz (izdüşümü, katılma, kesip çıkarma...); diğer yandan ise bedensellik değişik etkilerin biçimlerine göre (dayanıklılık, sertlik, ağırlık, renk ...) üretilen artı veya eksiye elverişli, içe doğru genişleyen veya anlatım niceliklerinden ayrı tutulamaz. Öyleyse, «kurulan şey - şekilsel öz» «şeyden ortaya çıkan sabit özler-özellikler» yerleşik ilişkisinden ayrı tutulan ve tam belli olmayan bedensel özü oluşturan etki-olayların seyyar bir çifti vardır. Ve şüphesiz ki, Husserl tam belli olmayan özden, duygusal olanla özsel olan arasında biraz Kant'çı bir şemada olduğu gibi bir çeşit 'ikisi arasındalık' yapmaya meyillidir. Yuvarlak şematik veya tam belli olmayan yuvarlakımsı, duyarlı şeyler ile dairenin kavramsal özü arasındaki bir öz değil midir? Gerçekte yuvarlak yalnızca etki-eşik olarak (ne yassı ne de sivri) ve de sınır-süreç olarak (yuvarlaklaştırmak) duyarlı şeyler ve teknik ögeler boyunca vardır, değirmen taşı, tekerlek, torna, çıkrık, duy... Ama özerk olduğu zaman ve şeyler ve düşünceler arasında önce kendisi yayıldığında, şeyler ve düşünceler arasındaki ilişkide yepyeni bir yenilik kurmak için, ikisi arasında belirsiz bir özdeşlik yaptığı ölçüde, aracı olabilmektedir. Simondon'un önerdiği bazı ayrımlar Husserl'in ayrımlarına yakınlaştırılabilinir, çünkü Simondon bağdaşık olarak kabul edilen bir maddeyi ve sabit bir biçimi varsayarak, biçim-maddenin teknolojik yetersizliğini haber verir. Maddeyi şu veya bu biçime bağlı kılan ve tersine biçimden ortaya çıkmış şu esaslı özel-

liği maddenin içinde gerçekleştiren yasalar olduğuna göre, bu modele bütünlüğünü sağlayan yasanın fikridir. Ama Simondon **hilemorfik** modelin gerçekleşecek ve etken birçok nesneyi bir kenarda bıraktığını gösterir. Bir yandan şekillenebilir veya şekillenmiş maddeye devinim halindeki enerjiyi tüm bir özdekliği, bunlardan birinin içinden açıklığa kavuşturan biçimler gibi olan ve şekli bozma süreciyle birleşen vakaları ve tekillikleri taşıyan, geometrik olmaktan çok, topolojiyi eklemek gerekir: Örneğin tahta tellerin değişik burulmaları ve dalgalanmaları ki, bunların üzerinde kenarları çatlayan işlem düzenlenir. Diğer yandan, biçimsel özün maddesinden ortaya çıkan esaslı özelliklere **yeğinleştirici (intensif) değişken etkileri** eklemek gerekir ki, bunlar bazen işlemin sonucudurlar, bazen ise tersine bunu mümkün kılmaktadırlar: Örneğin aşağı yukarı gözenekli ve hem elastik, hem dayanıklı bir tahta. Her şeye rağmen, söz konusu olan tahtayı ve tahtanın üzerinde olanı bir maddeye bir biçimi zorunlu kılmak yerine, işlemleri ve bir maddeselliği izlemektir: Yasalara boyun eğmiş bir maddeden çok **nomos'a** sahip bir maddeselliğe hitap edilir. Maddeye özelliklerini zorunlu olarak veren yeterli bir biçime değil, etkileri oluşturan maddî anlatım belirtilerine hitap edilir. Tabii ki bu modelden yola çıkarsak bir modele bunu «tercüme etmek» daima mümkündür: Böylece, maddeselliğin değişme gücünü sabit bir maddeye ve sabit bir biçime uygulayan yasalara taşımak mümkündür. Ama bu sabit noktaları ve değişmez ilişkileri çıkarmak için, sürekli değişim durumlarından değişkenleri koparmayı içeren sapma gerçekleştirilmeden olmayacaktır. Öyleyse değişkenlerin dengesi bozulur ve devinim-maddeye içkin olmaktan çıkan denklemlerin doğası bile değişir (denklemsel olmayanlar, eksiksiz olanlar). Böyle bir

tercümenin yasal olup olmadığı soru değildir, çünkü bu zaten sorudur ama asıl soru orada kaybedilenin hangi sevgi olduğunu bilmektir. Kısaca, **hilemorfik** modele Simondon'un yüzlediği maddenin ve biçimin herbirinin kendi bölgesinde, köşesinde tanımlanmış iki terim olarak nasıl birleştikleri belli olmayan iki yarım zincirin uçları olarak bir döküm ilişkisi altında sürekli olarak değişken çeşitlenmenin yakalanamadığını kabul etmek olmuştur (85). **Hilemorfik** şemanın eleştirisi «aracı ve orta bir boyutun bölümünün, madde ve biçim arasındaki «varlık» üzerine enerji dolu ve moleküler üzerine, yani madde boyunca maddeselliğini yayan tüm bir kendine has mekan, biçim boyunca belirtilerini iten tüm kendine has bir sayı üzerine kurulmuştur...

Daima şu tanım üzerine düşünmeliyiz: Makinasal filom, bu yapay veya doğal maddeselliktir ve ikisi birden devinim-akım değişiklik halinde, anlatım belirtileri ve tekillikleri taşıyan maddedir. Bundan çok tabii sonuçlar ortaya çıkmaktadır: Yani bu akım-madde sadece izlenebilir. Şüphesiz yeniden yapılabilir olanı izlemeyi içeren bir işlemdir bu: Rendeleyen bir el sanatçısı tahtayı ve tahtanın oluklarını yer değiştirmeden izler. Ama bu izleme biçimi çok genel bir sürecin çok özel bir an'ıdır. Çünkü el sanatçısı başka bir biçimdekini de izlemek zorundadır; yani tahtanın bulunduğu yere gidip, tahtayı arayıp, bulmak ve bulunan tahtanın

---

(85) Döküm-kalıbı çeşitlenme ilişkisi üzerine ve devinim-madde bir dökümün sakladığı veya verdiği çeşitlenme işleminin esasının biçimi üzerine bkz. Simondon, s. 28-50 («Döküm sürekli değişken ve sürekli bir şekilde kalıbını ortaya çıkarmaktır». s. 42). Simondon **hilemorfik** semanın erkinin teknolojik işleme değil, ama bunun emeğin sosyal modeline ait olduğunu çok iyi göstermektedir (s. 47-50).

oluklarının istenildiği gibi olmasını sağlamak, aranan tahtayı bulmak zorundadır. Yahut da tahtayı bulduğu yerden, getirmek: Tüccar ters yönden gelerek yolun bir kısmını üstlendiği için el sanatçısının kendisi tüm yolu katetmek zorunda kalmaz. Ama el sanatçısı madenleri araştırdığı ölçüde bir bütün oluşturur ve maden araştırıcısını, tüccarı ve el sanatçısını ayrı tutan örgüt el sanatçısını bir **«emekçi»** haline koymak için onu sakatlar. Öyleyse el sanatçısını makinasal filomu, madde akımı izleyen kişi olarak tanımlayabiliriz. O seyyar yolcudur. Maddenin akımını izlemek demek seyyarlaşmak demektir, yola değgin olmaktır. Bu eylem halindeki bir sezgidir. Şüphesiz araştırılan ve izlenen madde-akımı değildir, ama örneğin pazarın kurulduğu ikincil bir yola düşmek diye bir şey vardır. Bununla beraber, bu akım maddenin akımı olmasa bile izlenen, daima, bir akımdır. Ve özellikle ikincil yola girmeler vardır: Bu kez zorunlu olarak ortaya çıksalar bile başka bir «koşuldan» ortaya çıkanlar vardır. Örneğin, yaylaya çıkan ister köylü, ister hayvan bakıcısı olsun, mevsimlere göre veya toprağın veriminin azalmasına göre topraklarını değiştirirler, ama orman yeniden oluşana, toprak dinlenene, mevsim düzelene kadar, o terkettiği noktaya başmdan beri dönmek üzere öncelikle bir yön çizildiğine göre, bir alan akımını ikincil olarak izleyebilir. Seyyar yolcu bir akımı izlemez, o dolambaçlı bir yol çizer ve artık bu dolambaçlı yolun akımını izlemeye başlar, isterse bu yol gittikçe genişleye dursun. Seyyar yolcu demek ki, sadece sonuç yolunda yola değgin bir kişidir veya tüm toprak yolu veya kır yolu tükendiğinde ve yönün o derece genişlediği ki, akımlar dolambaçlı yolun dışına çıkmaya başladığı zaman o yola değgin kişi haline gelir, ticaret akımlarının bir varış ve kalkış noktasına boyun eğdikleri

ölçüde tüccar seyyar yolcu durumuna girer (gidip aramak -onu getirmek- dışalım-dışsatım, satmak-satın almak). Birbirlerine karışmışlıkları ne olursa olsun bir akım ile bir dolambaçlı yol arasında büyük fark vardır. Göçmen, gördüğümüz gibi, başka bir şeydir. Ve göçebe ne seyyar yolcu, ne yola değgin, ne de sonuçta öyle olsa bile göçmen olarak tanımlanır. Göçebenin birinci belirtmesi, gerçekte, kaygan bir mekanı tutması ve feth etmesidir: Bu açıdan dolayı göçmen olarak tanımlanır (öz). Kaygan mekanlarda konulan zorunlulukların sayesinde yola değgini veya seyyar yolculuk ve göçebelik arasındaki olgu karışımları ne olursa olsun, üç şıkta ilk kavram aynı değildir (kaygan mekan, madde-akım-dönme). Halbuki karışım yalnızca kendini ürettiği ve o biçim altında ve o düzende üretildiği zaman sadece ayrı kavramlardan itibaren bu karışımı yargılayabiliriz.

Ama, daha önce gelen için de sorudan ayrıldık: Niçin makinasal filom, madde-akım ve özellikle madenidir veya metaliktir? Orada da yalnızca ayrım kavramı madeni veya yola değgin kişi arasında birincil özel bağı göstererek, bir yanıt verebilir (yersizyurdsuzlaşma). Buna rağmen, anımsattığımız örnekler Husserl'e ve Simondon'a göre metallere olduğu kadar tahtaya veya kile de aittir; ve dahası devinim halindeki maddeleri veya filomları ortaya çıkaran ot, su ve sürü akımları da yok mudur? Şimdi bu sorulara yanıt vermek daha kolaylaşmıştır. Çünkü her şey sanki metal veya madde işlemlerde veya başka maddelerde saklıymış veya onların içine karışmış bazı şeyleri bilince yükseltip, bunu zorla kabul ettirirmişcesine oluşmaktadır. Bunun dışında her türlü işlem iki eşik arasındaymışcasına yapılır, bunlardan biri işlem için hazırlanan maddeyi oluşturur; diğeriyse şekli cisimleştirir (örneğin

kil ve döküm kalıbı). **Hilemorfik** model buradan genel değerini ortaya çıkarır, çünkü bir işlemin sonunu belirleyen cisimleşmiş şekil, madde olarak, eşiklerin birbiri ardınalığını belirleyen sabit bir düzende, yeni bir işleme hizmet verir. Halbuki madencilikte işlemler eşikler arasında dururlar. Öyle ki, enerji dolu bir maddesellik hazırlanan maddeyi aşar ve bir biçim değiştirme veya nitelikli değişiklik bu biçimi de aşar (86). Böylece demire su vermek şeklin dökümünün ötesinde maden dövmeye bağlanır. Veya kalıba dökme diye bir şey vardır, madenci bir bakıma döküm kalıbının içerisinde işlem görmektedir. Yahut da kalıba dökülen veya eritilen çelik ardarda bir karbonsuzlaştırma serisine maruz kalır. Ve bitirmek için madenciliğin yeniden eritmek ve külçe-biçimini veren maddeyi yeniden kullanma olanağı vardır : maddenin tarihi ne bir metayla ne bir stokla karışan çok özel bir biçimden ayrı tutulamaz; paranın değeri de buradan gelmektedir. Daha genel olarak, «indirgenen» madeni fikir hazırlanan maddeye nazaran bir maddeselliğin ikili özgürlüğe kavuşmasını, biçimlenecek bir cisme nazaran bir değişikliği. ifade eder. Madencilikte olduğu kadar madde ve biçim asla daha sert olmadılar, ama buna rağmen şekillerin ardarda gelmesinin yerini dolduracak

---

(86) Simondon madenî sorunlar için özellikle bir çekicilik duymaz. Neticede, onun çözümlenmesi tarihî değildir ve elektronik durumlara hitap etmeyi yeğler. Ama tarihî olarak madencilikten geçmeyen elektronik olamaz. Simondon'un madenciliğe duyduğu saygı buradan gelir: «Madencilik sadece hilemorfik şema aracılığıyla düşünmeye bırakılmaz. Şeklin ortaya çıkması görünür bir şekilde bir anda değil, ama birçok sürekli işlemde yerine gelir; niteliksel değişimin şeklinin ortaya çıkması kesinlikle farkedilemez; demir dövme ve çeliğe su verme aslında şeklin ortaya çıkışı adı verilene dek, biri önce, diğeri sonradır: dövme ve su verme nesnesini oluşturanlardır. (Birey, s. 59).

sürekli bir gelişmenin şekli budur; maddelerin değişikliğini dolduracak sürekli bir değişikliğin maddesi budur. Eğer madencilik müzikle gerçek bir ilişki halindeyse, bu yalnızca maden dövmenin gürültüsü nedeniyle değil, ama iki sanatı birden kateden eğilim yüzündendir, şeklin sürekli gelişmesinin, ayrı tutulan şekillerin ötesinde, maddenin sürekli değişikliğinin, değişik maddelerin ötesinde değerlenmesi yüzündendir: Genişleyen bir kromatizm hem müziği hem de madenciliği içinde taşır; müzisyen-madenci ilk «değiştirendir» (87). Kısaca metalin ve madenciliğin gün yüzüne çıkardığı maddeye has bir yaşam ve bu böyle olduğundan, maddenin hayatî konumudur, yani şüphesiz bu her yerde varolan, ama hilemorfik bir model tarafından ayrılmış, tanınmaz kılınmış veyahut saklı olan veya yeniden üzeri kapatılmış olan bu maddî dirimselliktir. Madencilik madde-akımın düşüncesi veya bilincidir ve metal bu bilincin karşılıklı bağlantısıdır. Panmetalciliğin ifade ettiği gibi, metalin her maddede, madenciliğe ait her türlü maddede birlikte genişlemesi diye bir şey vardır. Sular, otlar, ormanlar, hayvanlar bile mineral ögelerle ve tuzla kaplıdırlar. Her şey metal değildir, ama her yerde metal vardır. Metal tüm maddelerin taşıyıcısıdır. Makinasal filom madenciliğe değgindir veya onun en azından metalik bir kafası vardır, bu kafa ise araştırıcı veya seyyardır. Ve düşünce taştan çok metal ile doğmaktadır: Madenciliğin kendisi bir azınlık bilimidir, «belirsiz» veya madenin görüngübilimi bilimidir. Organik olmayan bir yaşamın

(87) Yalnızca söylenenlere önem verilmekle kalınmamalıdır, ama pozitif tarihe de önem verilmelidir: Örneğin müzikal şeklin gelişmesinde «bakırın» rolü veya elektronik müzikte «metalik sentez»in oluşumu (Richard Pinhas).

muhteşem fikri madenciliğin sezgisi, buluşudur - buradan Worringer bile tamamen bir barbar düşüncesi oluşturuyordu (88). Metal ne bir şey, ne de bir organizmadır, ama **organsız bir bedendir.** «Kuzeye değgin veya gotik çizgi», öncelikle bu bedeni saran metalik ve madenî bir çizgidir. Jung'un tahmin ettiği gibi madenciliğin simya ile ilişkisi metalin simgesel değeriyle ve onun organik bir tin ile uyumluluğu üzerine oturmamıştı, fakat tüm maddede bedenselliğe içkin kuvvet üzerine ve ona eşlik eden bedenin tini üzerine oturmuştur.

Birinci ve ilk yola çıkan el sanatçısıdır. Ama el sanatçısı (zanaatçı) ne avcıdır, ne tarımcı köylü, ne de hayvan yetiştiricisidir. Ne de ikincil olarak zanaat işleriyle uğraşan çömlekçi, ne de sepetçidir. Bu zanaat mensubu salt üretkenlik olan madde-akımı izleyen kişidir: Yani mineral olan ve hayvanî ve de bitkisel olmayan. Bu ne toprak adamı ne de yeryüzünün insanıdır, o yerin altının adamıdır. Metal salt bir üretkenliktir öyle ki, metali izleyen aslında nesne üretimidir. Gordon Childe'ın göstermiş olduğu gibi, madenci ilk uzmanlaşmış zanaatçıdır ve böylelikle bir sanat bedeni oluşturur. (gizli cemaatlar, loncalar, kompanyonlar) (*). Madenci-zanaatçı seyyardır, çünkü yeraltının madde-akımını izler. Şüphesiz madenci diğeriyle ilişki içindedir, yani yeraltındakilerle veya gökyüzündekilerle. O

---

(88) W. Worringer gotik sanatı geometrik «ilkel» fakat sonra «canlı» kılan çizgisiyle tanımlar. «Yalnız bu hayat klasik dünyada olduğu gibi organik değildir (...) canlı hale giren bu geometride, ki bu gotik mimarinin canlı bir cebirini haber veren hareketin içinde doğal olmayan duygularımızı sırasıyla zorlayan bu hareketin bir pratiği vardır» **(Gotik Sanat,** s. 69-70).

(*) Kompanyon teşkilâtı Fransa'daki zenaatçı teşkilâtıdır. Bir şehirden diğerine yol katederek mesleklerini icrâ ederler (Ç.N.).

yerleşik tarım topluluklarının köylüleriyle de bu toplulukları üst-kodlayan İmparatorluğun gökyüzüne değğin memurlarıyla ilişki içindedir: Aslında yaşamak için onlara ihtiyacı vardır, geçinmek için İmparatorluğun tarım stokuna bağlıdır (89). Fakat emeğinde, ormancılarla ilişki içindedir ve kısmî olarak onlara bağlıdır : atölyesini orman yakınlarında kurmak zorundadır ki, gerekli kömürü sağlayabilsin. Kendi mekanında yeraltı kaygan mekanının yüzeyini, pürtüklü mekanın toprağına bağladığına göre göçebelerle ilişkisi vardır: İmparatorluk içinde tarım yapılan alivyonlu vadilerde maden yoktur, çölleri geçmek, dağlara yaklaşmak gerekir ve madenlerin denetimi sorunu daima göçebeler halkının sebeplenmesini sağlar, her türlü maden kaygan mekanlarla ilintili bir kaçış çizgisidir - petrol sorunlarında, bugün, bunun eşdeğerleri bulunabilir.

Tarih ve kazıbilimi bu madenlerin denetimi sorunu üzerine daima tuhafçasına bir şekilde ölçülü kalmışlardır. Kuvvetli maden örgütüne sahip olan İmparatorluklarda, madenin olmadığı görülür. Ortadoğu'da bronz yapımına çok gerekli olan kalay eksikliği vardır. Birçok metal külçe halinde oraya çok uzaklardan getirilmiştir. (Tıpkı İspanya kalayı gibi). Böyle karmaşık bir durum yalnızca kuvvetli bir İmparatorluk bürokrasisini ve kurulan uzak ticaret şebekelerini içermekle kalmaz. Ayrıca hareket halinde tüm bir politikayı da içerir ki orada devletler bir dışarıdanlığın

---

(89) Bu Childe'in en önemli tezlerinden biridir. **Tarih Öncesi Avrupa**, (L'Europa préhistorique), Payot Yay.: Madenci geçimini tarım artığından alan ilk uzmanlaşmış zanaatçıdır. Demircinin, öyleyse, tarımla ilişkisi yalnızca ürettiği aletlerle değil, ama edindiği veya gaspettiği yiyeceklerledir de. Griaule'un değişik anlatımlarını incelemiş olduğu doğan mitolojisi bu madencinin kabul ettiği veya törelerini çaldığı ve «bünyesinde» sakladığı ilişkiyi belirleyebilir.

mücadelesini versinler, orada birçok halklar savaşsınlar veyahut madenlerin denetimi için şöyle veya böyle görünen bir şeyler ayarlansın. (Odun kömürünün toplanması, atölyeler, taşımacılık). Sadece madenî araştırma yolculukları ve savaşları vardır demekle yetinilmez; ne de «Çin sınırından Batı bölgelerine kadar gelen göçebelerin Avrasya atölyelerinin bir sentezini», ne de «eski dünyanın madencilik merkeziyle ilişki halinde olan tarih-öncesinden beri varolan göçebe halklarını» anımsatmak yeterlidir (90). Kendilerinin kullandıkları demircilerle, bu maden merkezleriyle göçebelerin ne tip bir ilişki içinde olduklarını daha iyi bilmek veya ilişkide oldukları veyahut da kesinlikle madenle uğraşan onlarla komşuların ilişkilerini saptamak gerekir. Altay'da ve Kafkasya'da durum nedir? İspanya'da ve Kuzey Afrika'da? Madenler bir akımın karışımının veya kaçışının köküdür; bunların tarihte eşdeğerleri yoktur. Hatta onlara sahip olan bir İmparatorluk tarafından gayet güzel bir şekilde denetlenseler bile (Çin İmparatorluğu'nun, Roma İmparatorluğu'nun durumu), çok önemli, gizli bir sömürü ve ya barbarlar ve göçebe akımlarıyla, ya da köylü başkaldırmalarıyla (isyanlarıyla), madenci eklemlenir. Mithosların incelenmesi ve hatta demircilerin konumu üzerine yapılan etnografik incelemeler bile bizi bu siyasî sorunlardan uzaklaştırır. Bu bakımdan, mitolojilerin (söylencelerin) ve etnolojinin iyi bir yöntemi diye bir şey yoktur. Sık sık diğerlerinin demirciye karşı göstermiş oldukları tepkinin nasıl olduğu sorulur : duyguya ait, çokyönlülüğe ait her türlü yüzeyselliğe düşülür. Demircinin hem saygı gördüğü hem irkildiği, hem de demircinin

(90) Maurice Lombard, **Les métaux dans l'ancien monde du V e au XI. siècle** Mouton yayınları, (5 yy'dan II inci yy.'a Eski Dünya'da Madenler) s. 75, 255).

aşağılanıp hor görülmesinden bahsedilir, göçebelerde hor görülür ve yerleşiklerdeyse saygı görür (91). Ama nedenleri bu şekilde kabul edilmiştir; demircinin icat ettiği (madeni etki) etki tipi, yerleşiklerde ve göçebelerle ve kendisiyle girdiği simetrik olmayan ilişki ve demircinin özgüllüğü bu şekilde kabul edilir. Demirci için diğerlerinin duygularını araştırmadan evvel, demirciyi öncelikle kendisinin, öteki olarak ve öteki olması özelliğiyle, göçebelerle ve yerleşiklerle değişik etkileşim ilişkilerine giren biri olarak değerlendirmek gerekir.

Göçebe ve yerleşik demirciler yoktur. Demirci seyyardır, yolcudur. Bu bakımdan özellikle önemli olan demircinin oturduğu yerin biçimidir: Onun mekanı ne yerleşik olanın pürtüklü, ne de göçebe olanın kaygan mekanıdır. Demircinin bir çadırı olabilir; oralarda bir evi olabilir; bu yerlerde bir barınakta otururmuş gibi durur, tıpkı metalin kendisinin aşağı yukarı yarıyeraltı evi, bir delik veya bir mağaranın şeklinin olduğu gibidir. Onlar doğal olarak mağara adamı değillerdir, ihtiyaç ve sanat yüzünden mağara adamı olmuşlardır (92). Elie Faure'un muhteşem bir metni Hin-

---

(91) Demircinin sosyal konumu detaylı bir çözümlemenin nesnesini oluşturur, özellikle Afrika için: Bkz. W. Cline'in klasik araştırması, «Mining and Metalurgy in Negro Africa», (Kara Afrika'da Madencilik ve Metalcilik), General Series in Anthropology, 1937. Ve Pierre Clément, **«Le forgeron en Afrique noire»** (Kara Afrika'da Demirci), Revue de geopraphie humaine et d'éthnologie, 1948. Fakat bu araştırmalar pek netice vermediler, çünkü anımsanan ilkeler farklı «hor gören tepki», «onayıcı», «ürkek» olduğu kadar neticeler de belirsizdir ve P. Clément'in tablolarının gösterdiği gibi birbirine karışırlar bunlar.

(92) Bkz. Jules Bloch, **Les Tziganes** (Çingeneler), P.U.F. s. 47-54. J. Bloch kesinlikle mağara adamının oturduğu yere göre yerleşik-göçebe ayrımının ikincil kaldığını göstermektedir.

distan'ın seyyar halklarının mekanı delerek ve bu deliklere uygun muhteşem şekillerin, yani organik olmayan hayatın dirimsel şekillerini doğurarak, onların cehennem trenlerini anımsatır. «Deniz kenarında, dağların eşiğinde, granitten bir sedde rastlarlar. Böylece hepsi granitin içine girerler, orada yaşarlar, sevişirler, ölürler, gölge altında doğarlar, üç veya dört yüzyıl sonra dağı aşmış olarak çok uzak yerlerden yeryüzüne çıkarlar. Onların ardından içi oyulmuş kayalar, her yönden kazılmışlardır sanki, galeriler oyulmuş yontulmuş duvarlar, günlerce karıştırılmış şatafatlılıklar veya doğal ayak direkleri, hoş veya korkunç onbinlerce figür kalır (...) Burada insan hiçliğine ve gücüne kavgasız boyun eğilir. Şekilden belli bir ülkünün olumlanmasını beklemezler. Şekilsizlikten brüt olarak onu çeker alırlar, öyle ki onu şekilsiz arzularlar, kayanın kazılarını ve gölgenin çökertmelerini kullanırlar» (93). Metalik Hindistan. Dağları tırmanmak yerine delmek, toprağı pürtüklü kılmak yerine kazıp araştırmak, mekanı kaygan tutmak yerine delmek; topraktan bir kaşar peyniri oluşturmak. Endişeli tüm bir halkın isyan ettiği delikli mekanı büyüterek ve tıpkı her tarafın mayınlanmış olduğu bir mekanda olduğu gibi, herbiri deliğinden çıkar; **Grev** filminin imgesi (*). Kabil'in işareti yeraltının dokunaklı ve bedensel işaretidir, o hem yerleşiğin mekanının pürtüklü toprağını hem de göçebenin kaygan mekanının toprağını, bunların hiç birine takılmadan kateder; yola değgin olanın seyyar işareti, madencinin hem tarım emekçisinden, hem de hayvan yetiştiricisinden ayrı olan, madencinin iki-

---

(93) Elie Faure, **Histoire de l'Aart, L'art médieval** (Sanatın Tarihi, Ortaçağ) Le livre de poche, s. 38.

(*) Elsenstein'in filmi (Ç.N.)

li ihaneti veya ikili hırsızlığı. Tarihin derinliklerinden hortlayan bu madenci halka Kabil'inkiler mi Quatiler mi demeli, hangisinin adını saklamak lâzımdır? Tarih öncesi Avrupa göçebelerin madenci bir kolundan ayrılmış gibi duran bozkırlardan gelmiş savaş baltaları olan-halklar tarafından katedilmiştir ve Andaluzya'dan (*) çıkmış çanak-vazolu halklar tarafından katedilen **Kampaniform** insanlar megalitik tarımdan kopmuş bir koldur (94). Tuhaf halklar, dolikosefal ve birekisefaller, tüm Avrupa birbirlerine karışmışlardır, birbirlerine oğul vermişlerdir. Bizim Avrupaî mekanımızı mekan oluşturan, her yerinden bu mekanı delik deşik eden madenleri elinde bulunduranlar onlar mıdır?

Demirci, göçebelerde göçebe, yerleşiklerde yerleşik değildir veya göçebelerde yarı-göçebe, yerleşiklerde yarıyerleşik değildir. Onun diğerleriyle olan ilişkisi kendi iç seyyarlığından, belirsiz tözünden ortaya çıkar, bunun tersinden değil. Kendi özgüllüğünde seyyar olmasıyla, delik deşik bir mekan icat etmesiyle, zorunlu olarak yerleşiklerle ve göçebelerle ilişki halindedir (ve daha birçoklarıyla, yaylaya çıkan orman adamlarıyla...). Daha öncelikle kendisiyle ikili çift oluşturur : bir melez, bir karışım, ikiz bir oluşum. Griaule'un söylediği gibi, dogon demirci bir «salt olmayan» değildir, ama bir «karışımdır» ve karışmış olduğu için dış evlenmeler yapar, salt olanlarla evlenmez, çünkü onların nesli çok basitleştirilmiştir, halbuki onun kendisi ikiz

---

(*) Güney İspanya bölgesi (Ç.N.)

(94) Bu halklar ve onların gizleri için Gordon Childe'ın çözümlemelerine bakınız. **L'Europe préhistorique,** (Bölüm VII, Yatıştırılmış Avrupanın Savaşçıları, Tüccarları, Misyonerleri) ve bkz. **L'Aube de la civilisation européenne** (Avrupa Uygarlığının Belirtisi), Payot Yay.

bir nesil oluşturmaktadır (95). Gordon Childe zorunlu olarak iki olduğunu gösterir, çünkü iki kez varolur, bir kez Doğu İmparatorluğu'nun aygıtında bırakılan ve kapılan bir kimse olarak, ikinci kez ise çok daha hareketli ve özgür bir kimse olarak Ege havzasında varolur. Halbuki bir kısmı diğerinden her bir kısmı kendi özel bağlamına getirerek ayrı tutmak olanaksızdır. İmparatorluğun madencisi, işçi çok uzaklarda da olsa maden araştırıcısı - madenciyi varsayar ve maden-araştırıcısı ona metali getirecek olan tüccara göndermede bulunur. Dahası, metal her parçasında işlenmiştir ve külçe-biçimi herbirini kateder: Ayrı tutulmuş parçalar tahayyül etmekten çok delikten deliğe bir galeri, bir değişiklik çizgisi oluşturan hareketli atölyeler zinciri düşünmek gerekir. Madencinin göçebelerle ve yerleşiklerle tutturduğu ilişki ayrıca diğer madencilerle olan ilişkilerinden de geçmektedir (96). Bu melez madenci, alet ve silah yapıcısı ve hem yerleşiklerle hem de göçebelerle iletişim halinde olanıdır. Delik deşik mekanın kendisiyle, kaygan mekanla ve pürtüklü mekanla iletişime girer. Neticede, makinasal filom veya madeni çizgi her türlü düzenlemeden geçer : madde-hareketten daha çok yersizyurdsuzlaşmış hiç bir şey yoktur. Fakat, bu aynı şekilde olmaz ve iki iletişim arasında bir simetri yoktur. Estetik alanında Worringer

---

(95) M. Griaule, ve G. Dieterlen, **Le Renard pâle** (Soluk Tilki) İnstitut d'éthnologie, s. 376.

(96) Forbes'un kitabı, **Metallurgy in Antiquity** (Antik Çağ'da Madencilik) Brill Yay. Hem madenciliğin değişik çağlarını, hem de mineral çağında madenci tiplerinin çözümlenmesini yapar: «Madenci, maden-araştırmacısı, söküp çıkartıcı, «kurucu», «demirci» (blacksmith); «metalci» (whitesmith). Uzmanlaşma demir çağı ile daha da karışık bir hale girer ve göçebe-seyyar-yerleşik üleştirmeleri hemezamanlı (simultane) olarak çeşitlenirler.

soyut çizginin iki ayrı anlatım olduğunu söylüyordu, biri barbar gotik, diğeri klasik organik. Burada filomun hem zamanlı olarak iki değişik bağı olduğu söylenmiş olabilir: Daima göçebe mekanına bağlı olduğu halde yerleşiklerin mekanıyla bitişiktir. Göçebe düzenlemelerinin ve savaş makinası tarafında, bu bir çeşit atlamalarıyla, geri dönüşleriyle, yeraltı geçişleriyle, saplarıyla, dökülüp başkalarıyla birleşmeleriyle, çizgileriyle ve delikleriyle bir köksaptır. Fakat diğer tarafta, yerleşik düzenlemeler ve devlet aygıtları filomu kapan bir işleme girerler, anlatım çizgilerini bir kodda veya bir şekilde alırlar, delikleri beraberce çınlatırlar, kaçış çizgilerini yükseltirler, teknolojik işlemi emek modeline uydururlar, bitişmelere tüm bir kavuşmanın ağaçvârî rejimini zorla kabul ettirirler.

Belit III: Göçebe savaş makinası seyyar madenciliğin yola değgin olanının bağlantılı içeriğinin biçimi gibi olan anlatım biçimi gibidir.

	İÇERİK	ANLATIM
Töz	Delikli mekan (makinasal filom veya akım-madde)	kaygan mekan
Biçim	Seyyar Madencilik	Göçebe savaş makinası

Önerme IX: Savaşın nesnesi zorunlu olarak harp değildir ve savaş zorunlu olarak savaş makinasının nesnesi değildir, hatta savaş ve harp zorunlu olarak (bazı koşullar altında) buradan ortaya çıksalar bile.

Ardarda üç soruna rastlayacağız: harp bir savaş nesnesi midir? Ama dahası: Savaş savaş makinasmın

nesnesi midir? Ve sonuçta, hangi ölçüde savaş makinası devlet aygıtının 'nesnesi' olabilir? İlk iki sorunun belirsizliği, şüphesiz, nesne teriminden gelmektedir, ama üçüncüye nazaran bağımlılıklarını içerirler. Buna rağmen, bu sorunları sırasıyla dikkate almak gerekir, hatta şıkkı çoğaltsak bile. İlk soru harp sorunudur ve aslında iki şıkkın ayrılmasını beraberinde getirir, harbin arandığı ve savaş makinası tarafından özellikle kaçınıldığı şık. Bu iki şık hücum ve müdafa ile kesinlikle kesişmez. Ama gerçekten konuşmak gerekirse (Foche ile yücelen bir kavrama göre) harbi nesne olarak alır gibi görünen savaştır, halbuki gerilla açıklayıcı bir şekilde savaşmamayı sunmaktadır. Herşeye rağmen savaşın eylem savaşı olarak ve topyekûn savaş olarak gelişmesi hücumda olduğu kadar müdafada da harp kavramını sorun haline getirir : harp etmemek şimşek hızının bir hücumunun hızını ifade edermiş gibi görünmektedir, yahut da ani bir karşı koymanın ters-hızıdır (97). Tersine diğer yanda, gerillanın geliş-

---

(97) Gerilla üzerine en önemli metinlerden biri T.E. Lawrence'ınkidir **(Les sept piliers)** (Yedi Dayanak Noktası), Payot Yayınevi. XXXIII. bölüm **ve «gerilla bilimi», Britannica Ansiklopedisi.** Gerilla bilimi «Foche'un tersi gibi» sunulur ve harbetmemek kavramını geliştirir. Ama, harbetmemenin yalnızca gerillaya bağlı olmayan bir tarihi vardır:

1) Savaş kuramında, «manevra» ile «harp» arasında geleneksel bir ayrım (Bkz. Raymond Aron, **Penser la guerre, Clausewitz** (Savaşı Düşünmek, Clausewitz), Gallimard I. cilt, s. 122-131; 2) Eylem savaşı harbin önemini ve rolünü sorun haline koyma biçimi (daha o zamandan Mareşal Saxe ve Napolyon savaşlarında harp üzerine tartışma konusu olan soru); 3) Sonunda, daha yeni olarak, nükleer silahlar adına harbin eleştirisi, bu **dissüazif** bir rol oynar ve konvansiyonel güçlerin yalnızca «manevra» veya «test etme» gücü kalır. Bkz. Harbetmemenin De Gaulle'cü kavramı ve Gay Brossolet, Harbetmeme üzerine bir deneme **(Essai sur la non-bataille)** Yakın zamanda harp kavramına geri dönüş taktik nükleer silahların gelişmesi gibi teknik ögelerle açıklanmakla da

mesi içeride ve dışarıda «dayanak noktası» ile ilintili olan harbin şekillerinde, şekillerini ve bir anı içerir. Ve bu anlamda veya diğer bir anlamında gerilla ve savaşın birbirlerirınden yöntem aldıkları doğrudur (örneğin yeryüzü gerillalarının deniz savaşından esindikleri sık sık söylendi). Ne hücumla, ne müdafaayla ve ne de savaş savaşıyla ve gerilla savaşıyla kesişmeyen bir ölçüte göre, harp ve harbetmemenin savaşın nesnesinin çifti olduğu söylenebilir.

Bu nedenle soruyu iterek, savaşın kendisinin savaş makinasının nesnesi olup olmadığı sorulur. Bu kesinlikle açık değildir. Savaşın düşman güçlerinin ele geçirilmesi veya yok edilmesini sunduğu ölçüde (ister harbederek ister harbetmeden) savaş makinasının nesnesi zorunlu olarak savaş değildir. (Örneğin çapulculuk savaşın özel bir şekli olacağı yerde başka bir nesne olmalıdır). Ama daha genel olarak gördük ki, savaş makinası göçebelerin bir buluşudur, çünkü savaş makinası tözünde kaygan mekanı bu mekan ile feth eden, bu mekanın yerini değiştiren ve insanlara bağlı hale getirendir: İşte tek gerçek etken nesnesi budur **(nomos)**. Çölü, bozkırı boşaltmaktan çok, tersine buraları doldurmak gerekir. Eğer savaş zorunlu olarak burada ortaya çıkıyorsa, bu savaş makinasının pozitif nesneye karşı çıkan güçlere (çizikli) şehirlere ve devletlere çarptığından dolayıdır: Bundan böyle savaş makinasının düşmanı olarak devlet, şehir, kent ve devletçi görüngü vardır ve amacı onları yoketmektir. Savaş makinası işte burada savaş olur: Devletin güçlerini yoketmek, devlet-biçimini yıkmak. Atilla'nın veya Cengiz Han'ın serüveni olumlu ve olumsuz nesnelerin birbiri

---

kalmaz, ama savaşta (yahut harbetmemede) kesinlikle harbe verilen role bağlı siyasî incelemeleri de içerir.

ardına gelmesini içerir. Aristo gibi konuşmak gerekirse, savaşın veya savaş makinasının ne koşulu, ne de nesnesi olduğu, ama ona eşlik ettiği veya zorunlu olarak onu tamamladığı söylenecektir; Derrida gibi konuşmak gerekirse, savaşın, savaş makinasının «eki» olduğu söylenecektir. Hatta bu ekin sıkıntılı dizilişinin açınlamasında alındığı bile vâki olabilir. Bu, örneğin, Musa'nın serüveninde olduğu gibi olacaktır: Mısır devletinden çıkıp çöle atılarak, göçebe yahudilerin eski geçmişinin esinlenmesiyle, göçebelerden gelen enişte-sinin örgütüyle bir savaş makinası kurmaya başlamasıdır. Bu savaş makinası daha o zamandan beri, Doğruların makinasıdır, ama daha savaşı kendisine hedef edinmemiştir. Halbuki, Musa ufak ufak ve an an savaşın bir makinasının zorunlu eki olduğunun farkına varır, çünkü savaş şehirleri, devletleri katetmek zorundadır; çünkü oraya öncelikle casuslar göndermek zorundadır (silahlı inceleme), sonra belki de en uç noktalara binmelidir(yoketmek için yapılan savaş). Öyleyse yahudi halkı şüpheyi tanır ve fazla güçlü olamamaktan çekinir, ama Musa da şüphe eden ve böyle bir ekin açınlamasının üzerine geri çekilir. Ve Josué savaşı üstüne alır, Musa değil. Ve son olarak, Kant gibi konuşmak gerekirse, savaşın savaş makinasıyla ilişkisi zorunludur, fakat aynı zamanda «sentetiktir» denilecektir (Sentez için Yahova lâzımdır).

Öyleyse savaş sorunu, sırasıyla geri itilir ve devlet aygıtı-savaş makinası ilişkisine boyun eğer. Öncelikle savaş yapanlar devletler değillerdir: Şüphesiz, savaş herhangi bir şiddet olarak, doğanın evrenselliğinde bulunan bir görüngü değildir. Fakat savaş devletlerin asıl hedefi değildir, olan aslında bunun tam tersidir. En eski devletlerin savaş makinalarına sahip olmadıkları görülür ve baskı bekinmeler üzerine kurulur (bu polis

ve gardiyanları içerir). Kuvvetli oldukları halde eski devletlerin ani yokolmalarının tuhaf nedenleri içinden, göçebe veya dışarıdan gelen bir savaş makinasının işe karışmasının varolduğunun tahmini yapılabilir; bu göçebe savaş makinası eski devletlere karşı çıkar ve onları yokeder. Fakat devlet olayı hemen anlayıverir. Evrensel tarih açısından en büyük sorulardan biri şu olacaktır: Devlet nasıl savaş makinasını kendine edinecektir, yani ondan amaçlarına ve galibiyetine ve ölçülerine uygun bir şey meydana getirecektir? (askeri kurum, veya ordu adı savaş makinasının kendisi değil, ordunun devlet tarafından edinildiği şekle verilen addır). Böyle bir şeyin paradoks dolu karakterini yakalamak için savın tümünü gözden geçirmek gerekecektir:

1) Savaş makinası ilk hedefi savaş bile olmayan, ona sadece ikinci hedefi ek veya sentetik olan, yani karşısına çıkan şehirleri ve devlet-biçimlerini yoketmek, yıkmak için belirlendiği anlamda, göçebelerin bir icadıdır.

2) Devlet savaş makinasını kendine edindiği zaman, bu savaş makinası işlevini ve doğasını değiştirir; çünkü artık göçebelere ve devleti yıkmaya uğraşanlara karşı yön alacak veya devletler arası ilişkileri, bir devletin diğer bir devleti yıkmaya çalıştığı ve ona amaçlarını kabul ettirmeye çalıştığı gibi tanımlayacaktır;

3) Ama, işte, savaş makinasının tam devlet tarafından edinildiği sırada, savaş makinası savaşı ilk ve dolaysız hedef olarak almaya başlar ve «analitik» bir nesne halinde gözükmeye başlar (ve savaş harbi (savaşma) bir hedef olarak almaya yönelir). Kısaca, devlet aygıtı savaş makinasının kendine edinmeye başla-

dığından itibaren, savaş makinası savaşı hedeflemeye başlar ve savaş devletin amaçlarına boyun eğer.

Bu el koyma (kendine edinme) işlemi tarihî olarak o kadar çeşitlidir ki, birçok sorun arasında ayrım yapmak gerekir. Birincisi işlemin olanaklılığını içerir: İşte savaşın, savaş makinası için ek nesne veya göçebe savaş makinasının sentetiği olduğundan dolayı savaş onun kendisi için kararsızlıkla karşılaşır ve devlet aygıtı tersine savaşı ele geçirir ve böylece savaş makinasını göçebelere karşı çevirir. Göçebenin kararsızlığı daima efsanevî bir şekilde sunulmuştur: Katedilen ve feth edilen toprakları ne yapmalı? Onları çöle, bozkıra veya otlaklara mı terketmeli? Yahut dolaysız olarak onları kullanmaya yetkin devlet aygıtına mı bırakmak, isterse bunlar uzun bir süre sonra, bu aygıtın yeni hanedanları haline gelseler bile? Vadesi aşağı yukarı uzun vadeli, çünkü, örneğin Cengiz Han'a bağlı olanlar işgal edilen İmparatorluklarla kısmî olarak bütünleşirken, uzun zaman dayanmışlardır ve İmparatorluk merkezlerine boyun eğen bozkırlar boyunca tüm bir kaygan mekanı ellerinde tutabilmişlerdir. Bu Pax Mongolica'nın harikası olmuştur. Geriye devlet aygıtı tarafından savaş makinasına el koyuşun en güçlü etkenlerinden biri, feth edilen İmparatorluklarla göçebelerin bütünleşmesi kalmıştır: Göçebelerin boyun eğdikleri kaçınılmaz tehlike. Ama başka bir tehlike daha vardır, bu da savaş makinasını ele geçirdiği sırada devleti tehdit eden tehlikedir (Tüm devletler bu tehlikenin ağırlığını ve bu el koymanın beraberinde getirdiklerini hissederler). Timurlenk en uç örnek olacaktır, o Cengiz Han'ın takipçisi değil, onun tam karşıtı olmuştur: Göçebelere karşı dönen muhteşem savaş makinasını kuran Timurlenk'tir, ama oradan bu makinanın elde edilişinin boş biçimmiş gibi varolan, ya-

rarsız ve bir o kadar da ağır devlet aygıtını dikmek zorunda kalan yine Timurlenk'tir (98). Savaş makinasını göçebelere karşı çevirmek en azından devlete, göçebelerin devletlere karşı çevirdikleri savaş makinasında olduğu kadar bir tehlike teşkil edebilir. İkinci tip bir sorun savaş makinasının ele geçirilişinin somut koşullarını içerir: Aynı topraktan olanlar mı paralı askerler mi? Meslekten ordu mu veya askerlik yoklaması ordusu mu? Özel güçler mi veya millî askere alma mı? Bu formüllerin hepsinin aynı değeri olmadığı gibi, ayrıca aralarında her türlü bileşim de mümkündür. En geçerli veya en genel ayrım belki de şu olacaktır : sadece savaş makinasının «gruplaşması» mı veya daha doğru söylemek gerekirse «ele geçirilmesi» mi söz konusudur? Savaş makinasının devlet aygıtı tarafından kapılması aslında iki yoldan olur, savaşçı toplumu hiyerarşik gruplara ayırmak (dışarıdan gelen veya içeriden ortaya çıkan) veyahut tersine tüm sivil topluma ait kurallara göre oluşturmak. Ve orada da bir formülden diğerine geçme ve bağlama... Üçüncü tip sorun elde etme şekillerini içerir. Bu bakımdan, devlet aygıtının esas görüşlerine bağlı değişik verileri dikkate almak gerekir : alan, emek veya kamu işleri, vergi geliri konuları. Askeri bir kurumun veya ordunun ortaya çıkması, zorunlu olarak savaş makinasının alanlaşmasını verir, yani çok çeşitli şekillere bürünebilen iç veya «sömürgeci» toprakların insanı. Ama vergi rejimleri, bu arada, hem hizmetlerin doğasını hem de ordunun kendi bakımını sağlamak için, tersine, tüm toplumun veya bir kısmının boyun eğdiği sivil vergi çeşidini belirlerler. Ve bu arada devletin bayındırlık işleri

(98) Timurlenk ve Cengiz Han'ın esas ayrımları için Bkz. Réné Grousset, **L'Empire des steppes** (Bozkır İmparatorlukları), Payot Yayınları, s. 495-496.

bölümü, ordunun belirli bir rol oynamakla kalmadığı, ama hem de kaleleriyle, stratejik iletişimleriyle, lojistik yapısıyla, sanayii altyapısıyla vb. (bu şekillerde mühendislerin işlemleri ve rolleri) bir rol oynadığı «alanın yeniden düzenlenmesinin» işlemine göre yeniden örgütlenmedir (99).

Bu savın tümünü Clausewitz'in formülüyle karşılaştırmamıza izin verilsin: «Savaş, siyaset ilişkilerinin başka şekillerdeki sürekliliğidir». Öğeleri birbirlerine bağlı yatay tarihî, tarihî, kuramsal ve pratik bir bütünden ortaya çıkan bu formül bilinmektedir:

1) Mutlak savaş, kayıtsız şartsız deneyde verilmeyen fikir olarak savaşın salt bir kavramı vardır (sosyal, ekonomik veya siyasî olarak incelemeksizin ve başka bir tanımı olmadığı varsayılan düşmanı yenmek veya «yoketmek»).

2) Veri olanlar, devletin amaçlarına boyun eğmiş olan gerçek savaşlardır, devletin amaçları mutlak savaşa nazaran iyi veya kötü «ileticidirler», ve her ne olursa olsun bunun gerçekleşmesini denemelerde şart haline tetirirler;

3) Hakikî savaşlar iki kutub arasında oynarlar, bunların her ikisi de devletin siyasetine bağlıdır: topyekûn savaşa dek gidebilen yoketme savaşı (yoketme

---

(99) Bkz. Antik Dünyada Vergi ve Ordular **(Armées et fiscalité dans le monde Antique)**, Editions C.N.R.S.: Bu kollokyum özellikle vergi durumunu, ama diğerlerini unutmamak üzere, incelemektedir. Askerlere veya ailelere toprak dağıtımı sorunu bütün devletlerde vardır ve bunun önemli bir rolü içerdiği bilinir. Özel bir şekilde, feodalitede bu malikanenin ana birimi olacaktır. Ama daha o zaman tüm dünyada «sahte malikanelerin» temeli olmuştur ve özellikle Yunan uygarlığında Clèros ve Clerouquie'nin sahte-malikaneleri. Bkz. Claire Préux, **L'économie royale des Lagides** (Lagit'lerde Krallyet İktisadı), Bruxelles, s. 463.

bu amaçları taşır ve ilerleyerek kayıtsız şartsız teriminden uçlara dek yakınlaşmaya meyillidirler; sınırlı savaş «daha az» değildir, ama sınırlanan koşullara daha yakın olarak yaklaşır ve sadece «ordunun gözetiminin» basitliğine kadar gidebilir») (100).

İlk olarak, fikirsel olarak Clausewitz'in ölçütlerinden başka ölçütlerin olanağı sayesinde hakiki savaşlarla; mutlak savaş ayrımı, bize çok önemliymiş gibi gözükmektedir; salt fikir düşmanın soyut bir şekilde yok edilmesi olmayacak, fakat nesnesi savaş olmayan bir savaş makinasının fikri olacaktır ve bu savaşla ek veya gizil bir şekilde sentetik bir ilişki saklayacaktır. Öyle ki, göçebe savaş makinası, Clausewitz'de olduğu gibi, bize hakikî savaşlar arasından biri olarak gözükmeyecek, tersine fikre uygun bir içerik, kendine has nesneleriyle **nomos**'un mekanı ve kompozisyonuyla fikrin icadı olacaktır. Halbuki, bu bir fikirdir ve salt fikir kavramını elde tutmak gerekir, isterse bu savaş makinası göçebelerce gerçekleştirilsin. Aslında fikir olarak, soyut olarak güncel olmayan ve gerçek bir şey olan göçebelerdir ve bu bir çok nedenden dolayı: İlk olarak, çünkü görmüş olduğumuz gibi, olguda göçebeliğin verileri göçmenliğin, yola değgin olanın, kavramın arılığını pek bozmayan ama daima karışık veya cinslerin bileşimi olan nesneleri oraya sokan yolculuğun verileriyle karışır; bunlar daha o zamandan beri savaş makinası üzerinde hareket etmektedirler. İkinci olarak, hatta kavramın aralığında bile olsa, göçebe savaş makinası zorunlu olarak devlet-biçimine, bu biçimi yıkmaya karşı olarak gelişen ve icat edilen, savaş-

(100) Clausewitz, **De la guerre,** (Savaşa Dair) özellikle VII. kitap. Ve bu üç savın Raymond Aron tarafından yorumu: **Penser la guerre Clausewitz, I.** cilt, özellikle 'niçin Ikinci cins savaşlar', s. 139.

la ek olacak sentetik bir ilişkiyi gerçekleştirir. Ama daha doğrusu kendi tarafında devletin savaş makinasını kendine edinme fırsatını ve bu tersyüz edilmiş makinanın dolaysız nesnesi savaşla çarpışma imkânını bulmadan (buradan göçebenin devletle bütünleşmesi daha başından, devlete karşı verilen mücadeleden beri, göçebeliği kateden bir vektör olarak ortaya çıkar) bu sentetik bağı veya ek nesneyi gerçekleştiremez.

Sorun, demek ki savaşın ortaya çıkarılmasından çok, savaş makinasının ele geçirilmesidir. Devlet savaş makinasını ele geçirdiği zaman onu kendi «siyasî» emellerine bağlı kılar ve ona savaş denilen dolaysız nesneyi sunar. Üç bakış açısı bakımından devletleri gelişmeye zorlayan da aynı tarihî meyildir: Kastlaşma biçimlerini tam manasıyla ele geçirme biçimlerine çevirmek, sınırlı savaşı topyekûn savaş biçimine çevirmek ve amaçla nesnenin arasındaki ilişkiyi değiştirmek. Halbuki devletin savaşını topyekûn savaşa dönüştüren faktörler kapitalizme sıkı sıkıya bağlıdır: Söz konusu olan sabit sermayenin yatırımını, araç-gereçlerle sanayiye ve savaş ekonomisine sokup, değişken sermayenin yatırımınıysa ahlâkî ve fizikî «hem savaşı yapan, hem de savaşa maruz kalan» halk haline getirmektir (101). Aslında topyekûn savaş sadece yoketme savaşı değildir, fakat yoketme merkez olarak düşman

(101) Ludendorff (Topyekûn Savaş), Flammarion. Savaşta «iç politikaya» ve «halka» gittikçe daha fazla önem veren gelişmeyi dikkate alır; halbuki Clausewitz daha hâlâ ordulara ve dış politikaya önem vermekteydi: Clausewitz'in bazı metinlerine karşın bu eleştiri genelde gerçektir. Hatta bunlar iç politikadan ve halktan Ludendorff'un anlayışından bambaşka bir anlam çıkarsalar da, bu eleştiriyi Lenin'de ve bazı marksistlerde görmek mümkündür. Bazı yazarlar derinlemesine proletaryanın askerî-kökünü ve özellikle sanayide olduğu kadar denizcilikte gösterdiler: Bunun için bkz. P. Virilio, **Vitesse et politique,** s. 50-51; 86-87.

devleti veya düşman orduyu almakla kalmayıp, tüm halkı ve ekonomisini aldığında ortaya çıkar. Bu ikili yatırımın sadece belli, sınırlı savaşa ait koşullarda oluşması kapitalist eğilimin topyekûn savaşı geliştirmesini dayanılmaz kılan karakteridir (102). Topyekûn savaşın devletin siyasi emellerine boyun eğdiği ve devlet aygıtı tarafından savaş makinasmın ele geçirilmesini en yüksek derecedeki koşullarda geliştirdiği, öyleyse, doğru olacaktır. Ama aynı zamanda ele geçirilen savaş makinasınm amacı topyekûn savaş olduğu zaman ve bu düzeydeki bir bütünün tüm koşullarda amaç ve sonuç çelişkisine kadar gidebilen yeni ilişkilere girdikleri de doğrudur. Clausewitz'in bazen devletlerin siyasî amaçlarla şartlanmış savaşın topyekûn savaş olduğunu, bazense kayıtsız şartsız savaş fikrini gerçekleştirmeye doğru gittiğini gösterdiği zaman ki, tereddüt buradan kaynaklanmaktadır, aslında sonuç tamamen siyasidir ve devlet tarafından bu şekilde belirlenmiştir, ama amacın kendisi sınırsız olur. Ele geçirme işleminin ters döndüğü veya ona karşıt olabilen ve karşıt olarak kalabilen kısımlardan başka bir şey olmayan savaş makinasmı yeniden oluşturanın ve onu serbest bırakmaya çalışanların devletler olduğu söylenecektir. Bir bakıma, devletlerden «meydana gelen» bu dünyasal savaş makinası ardarda iki figür sunar: Önce faşizminkini ki, o kendisinden başka hiç bir amacı olmayan sınırsız bir savaş eylemini oluşturur; faşizm taslaktan başka bir şey değildir ve faşizm-sonra-

(102) J.U. Nef'in gösterdiği gibi, «sınırlı savaşın büyük döneminde (1640-1740) «topyekûn savaşı» belirlemesi gereken yatırım, birikim ve yoğunlaşma görüngüleri ortaya çıkarlar: Bkz. **La guerre et le progrès humain** (Savaş ve Beşerî İlerleme), Ed. Alsatia, Napolyon savaş kodları topyekûn savaşın ögelerini hızlandıran bir dönüm noktasıdır, iletişim, yatırım, taşımacılık, seferberlik vb.

sı figürü hayatta kalabilmenin veya terörün barışı olarak kendisine dolaysızcasına barışı nesne olarak alan bir savaş makinasının figürüdür. Şimdi savaş makinası denetlemeyi, toprağı çepeçevre sarmayı arzulayan bir kaygan mekanı yeniden düzenler. Topyekûn savaşın kendisi ondan daha korku verici bir barış biçimine doğru gidilerek, aşılmıştır. Savaş makinası kendisi üzerine neticeyi, dünyasal düzeni alıp, yüklenir ve devlet artık bu yeni makina tarafından ele geçirilen araçlar veya nesnelerden başka bir şey değildir. İşte burada Clausewitz'in formülü ters dönmektedir, çünkü siyaset savaşın başka amaçlarla bir devamını oluşturur diyebilmek için, şu ya da bu anlamda sözcükler ağıza alınabilirmiş gibi sözcükleri ters çevirmek yeterli değildir; gerçek harekete göre devletlerin savaş makinasını ele geçirip, kendi amaçları için kullandıklarında, neticeyi yüklenen, devletleri yeniden ele geçiren ve gittikçe siyasî işlevleri kabullenen savaş makinasını yeniden ortaya çıkaran devletlerin gerçek eylemlerini izlemek gerekir (103). Şüphesiz bugünkü durum ümitsizdir. Dünyasal savaş makinasının tıpkı bir bilim-kurgu anlatımında olduğu gibi, gittikçe kuvvetlenen bir şekilde kurulduğunu gördük; faşist ölümden daha korku verici olabilen bir barışı kendine nesne olarak sunduğunu gördük. En korkunç yerel savaşları kendi parçalarıymış gibi canlandırdığını veya canlı kıldığını gördük; kendine ne yeni bir devleti, ne de başka bir rejimi yeni bir düşman tipi olarak seçtiğini, ama «herhangi birinin bu yeni düşman» olabileceğini gördük; iki defa değil bir kez gafil avlanabilen kontr-ge-

(103) Bu faşizmin «aşılması» için ve topyekûn savaş için ve Clausewitz'in formülünün ters çevrilmesinin yeni noktası üzerine, Vrilio'nun bütün çözümlemelerine bkz. **L'insécurité du territoire** (Alanın Güvensizliği), Özellikle I. bölüm.

rillanın öğelerini yücelttiğini gördük... Buna rağmen devletin veya dünyanın savaş makinasının koşullarını, yani sabit sermaye (materyal ve zenginlikler) ve insanî değişken sermayeyi, beklenmedik karşı çıkışların olanaklarını, devrimci, halkçı, azmlıkçı, değişinimci makinaları belirleyen beklenmedik insiyatifleri yeniden yaratır dururlar. Herhangi bir düşmanın tanımı bunun şahididir... «çok biçimli, yönlendirici ve daima hazır (..) iktisadî, siyasi, törel, bozguncu düzenin vb...» çağırılmayan maddî baltalayıcı veya çok şekle bürünebilen insanî Kaçak (104). Önemli olan ilk kuramsal öğe olan savaş makinasının çok değişik anlam taşımasıdır ve aslında **savaş makinasının savaşla son derece değişik bağları vardır.** Savaş makinası tek biçimde tanımlanamaz ve yükselen güçlerin niceliğinden çok başka şeyleri içermektedir. Savaş makinasının iki ayrı kutbunu tanımlamaya çalıştık : birincisine göre savaş makinası savaşı nesne olarak alır ve onu evrenin en uç sınırlarına dek uzatabilen yıkım çizgisini biçimlendirir. Halbuki burada alındığı her biçimde, sınırlı savaş, topyekûn savaş, dünyasal örgütlenmede, savaş makinasının öngördüğü tözü temsil etmez, ama yalnızca, kuvveti ne olursa olsun, devletlerin bu dünyasal parçaları olan düzeni dünyanın ufkuymuş gibi fırlatıp atsa da, bu makinayı ele geçiren devletlerin tüm şartlarını temsil eder. Savaş makinası en ufak «niceliklerle» kendine nesne olarak savaşı değil, ama yaratıcı kaçış çizgisinin izini ve bu kaygan mekanın kompozisyonunu aldığında diğer kutub bize topyekûnmuş gibi gözükür. Bu ikinci kutbu izleyerek, savaş bu makinayla

---

(104) Guy Brosselet, **Essai sur la non-bataille,** s. 15-16. Belitsel kavram olan «herhangi bir düşman» polis ve hukuk alanının, uluslararası hukukun, millî savunmanın resmî veya gayrı-resmî metinlerinden daha şimdiden özümlenmiştir.

rastlaşır, ama devlete karşı ve devletler tarafından ifade edilen dünyasal belite karşı yönelen ek ve sentetik nesnesiyle de karşılaşır.

Göçebelerde böyle bir savaş makinasının icadını bulduğumuzu sandık. Ama bu savaş makinası daha başından beri onu diğer kutupla birleştiren iki taraflı olarak sunulup, diğer kutba doğru yönelse de bu sadece onun bu şekilde icad edilmiş olduğunu tarihî olarak göstermenin endişesi yüzündendir. Fakat töze uygun olarak gizli olanlar göçebeler değildir: Artistik, bilimsel, «ideolojik» bir eylem belki de bir dayanıklılık planı, yani yaratıcı bir kaçış çizgisini, kaygan bir yer değiştirme mekanını bir filomla bağıntılı olarak çizdiği ölçüde gizil bir savaş makinası olabilir. Bu karakterler bütününü tamamlayan göçebe değildir. Bu bütün savaş makinasının tözünü tanımladığı sırada, göçebeyi tanımlayandır. Eğer gerilla, azınlıkların savaşları, halk savaşları ve devrimci mücadeleler bu töze uygunsalar, savaşı, tözü sadece «ek» olduğundan çok daha gerekli bir nesne olarak almalarından dolayıdır: En azından organik olmayan yeni sosyal ilişkiler olsa bile aynı anda başka bir şey yaratmak koşuluyla savaş yapabilirler. Bu iki kutub arasında, hatta ve özellikle ölüm açısından büyük bir fark vardır: Yıkım çizgisinde dönüp duran veyahut yaratıcı kaçış çizgisi; parça parça olsa da, oluşan veyahut egemenlik ve örgütlenme planında dönen dayanıklılık planı ister iki çizgi veya iki plan arasındaki iletişim olsun, isterse herbiri diğeriyle beslenedursun, diğerinden birşeyleri ödünç alsın daima göze çarpan şudur: Toprağı kapamak ve çevrelemek için en kötü dünyasal savaş makinası kaygan bir mekanı yeniden oluşturur. Ama toprak kendine has yersizyurdsuzlaşma kuvvetlerine, kaçış çizgilerine, yeni bir toprak için yollarını kazan ve yaşayan kaygan

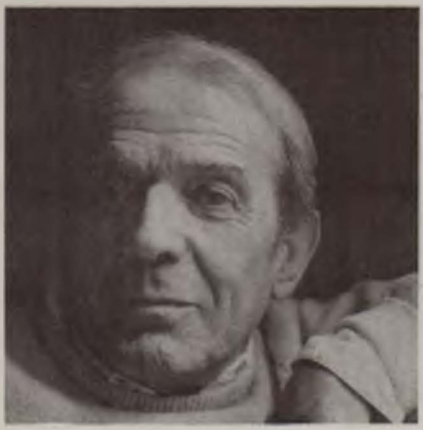
mekanlara değer kazandırır. Soru niceliklerinki değil, ama iki kutba göre, iki çeşit savaş makinasında çarpışan niceliklerin açılamayan karakterlerinin sorusudur. Makinayı ele geçiren ve savaştan kendine iş ve nesne oluşturan aygıtlara karşı savaş makinaları oluşurlar: Egemenlik veya kapma aygıtlarının büyük kesişmelerine karşı savaş makinaları zincirlemelere önem verirler.

***

KAPİTALİZM VE ŞİZOFRENİ 1

GÖÇEBEBİLİMİ İNCELEMESİ: SAVAŞ MAKİNASI

GILLES DELEUZE FELIX GUATTARI

Göçebebilimi İncelemesi'nde Deleuze ve Guattari devletlerin bir evrim sonucu ortaya çıkmadıklarını, onların zaten başından beri varolduklarını (Ur Devleti) ve bunun yanında devlete karşı olan toplumların da devletsiz toplumlar olduklarını belirtirler. Göçebenin hızı ve **noolojisi**, devletlerin **ideolojilerine** ve ağırlıklarına karşı konulur. Aslında göçebeler devletli toplumlardan geri olmadıkları gibi, ayrı bir işlevleri, örgütlenme biçimleri vardır. Devletin kamusal reklamına karşı göçebelerin gizleri, devletin ise savaş makinasını ele geçirdikten sonra ondan oluşturduğu polisleri, ordusu ve iktidarı vardır. Bunlar dışarıdan olan savaş makinasından bir içeridenlik oluştururlar. Devlet egemenlik demektir ve savaş makinasını içine aldığı ölçüde hüküm sürebilir. **Devlet ideolojisini** yüklenen kamu profesörlerine karşı **nooloji** özel düşünürlerin eylemidir: **Kierkegaard, Nietzsche** "bozkır veya çöllerde" otururlar. Onlar "dışarısının düşüncesini" ortaya çıkarırlar, Foucault'nun Maurice Blanchot için söylemiş olduğu gibi... Düşünceden bir savaş makinası ortaya çıkarmak budur. Burada düşünce bir vampir gibidir, onun ne imgesi, ne modeli, ne de yapılacak bir kopyası vardır. Bu düşünce devletin "pürtüklü mekanına" karşı "kaygan mekanın" oluşturulmasıdır: Oluşlar, çokluklar, köksap, yersizyurdsuzlaşma, herbiri birer şiddet alanını oluşturur..

BAĞLAM

ISBN 975-7696-10-2
975-7696-11-0